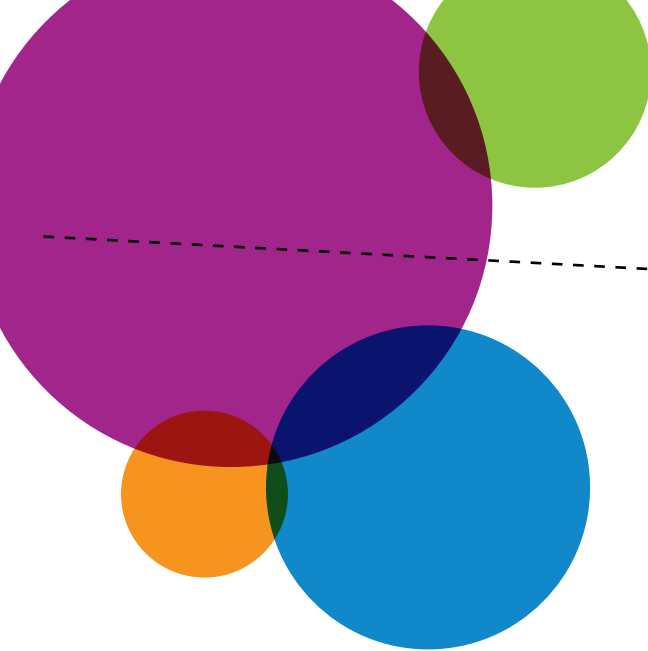

АНАЛИЗА

ПОМЕЃУ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И РЕАЛНОСТ НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА ИНКЛУЗИЈА НА РОМИТЕ – ДЕКАДА НА РОМИ 2005- 2015

Автори:

д-р Воислав Стојановски

Области: Домување и вработување

Неда Чаловска

Области: Дискриминација и човекови права и социјални права

м-р Артан Мурати

Области: Здравство и образование

Самет Скендери, НВО „Инсок“, Скопје

Област: Медиуми

Ахмет Јашаревски, НВО „Дром“, Куманово

Област: Култура

м-р Јасмина Голубовска

Област: Политичка партиципација

Уредник

Уранија Пировска, извршна директорка на Хелсиншки комитет за човекови права на РМ

Анализата на имплементацијата на Националната стратегија за Роми на РМ е дел од активности на проектот: „Помеѓу имплементација и реалност на Националната стратегија за инклузија на Ромите – Декада на Роми 2005-2015“. Проектот финансиски е поддржан од страна на Амбасадата на Република Германија во Скопје и Институтот Отворено општество – Будимпешта. Одговорноста за податоците на оваа анализа се на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија.

КРАТЕНКИ

ГУП	- Генерален урбанистички план
ДУП	- Детален урбанистички план
ЕПРП	- Единствен регистар на политички партии
ЕУ	- Европска унија
КУД	- Културно-уметничко друштво
ЛС	- Локална самоуправа
МТСП	- Министерство за труд и социјална политика
НВО	- Невладини организации
ОН	- Обединети нации
СЗО	- Светска здравствена организација
РИЦ	- Ромски информативен центар
РМ	- Република Македонија

СОДРЖИНА

Вовед.....	7
1. Методологија на анализа	9
2. Анализа по области	12
2.1. Домување.....	12
2.2. Вработување.....	30
2.3. Дискриминација и човекови права.....	37
2.4. Социјална заштита.....	53
2.5. Здравство.....	62
2.6. Образование	70
2.7. Медиуми.....	83
2.8. Култура.....	99
2.9. Политичка партиципација.....	111
2.10. Жената-Ромка и нејзините специфични проблеми	126
3. Добри практики.....	131
Заклучок.....	137
Користена литература	140

ВОВЕД

Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија во изминатите девет месеци (од 1 јуни 2013 до 31 јануари 2014 година) ги спроведуваше предвидените активности во рамките на проектот **„Помеѓу имплементација и реалност на Националната стратегија за инклузија на Ромите – Декада на Роми 2005-2015“**, финансиран од страна на Амбасадата на Република Германија во Скопје и Иницијатива Отворено општество – Будимпешта. Активностите предвидени во проектот беа следните:

- ▶ Анализа на законска регулатива, документи и акциски планови што произлегуваат од Националната стратегија за инклузија на Ромите во Република Македонија – Декада на Ромите 2005-2015.
- ▶ Мапирање на главни проблеми со кои се соочува ромската заедница на локално и централно ниво преку подготовка и дистрибуирање прашалници до институции, невладини организации и локални самоуправи.
- ▶ Подготовка на 11 поединечни работилници на локално ниво и нивно спроведување.
- ▶ Одржување на финална конференција и презентирање на проектот и неговата реализација и понатамошна дистрибуција на анализата што ги содржи констатираните состојби во десет области од Националната стратегија за Роми на Република Македонија (РМ) институции, невладини организации и локални самоуправи.

Оваа анализа, како што е предвидено во проектните активности, претставува сублимат од работата на проектот и на истражувачите кои беа вклучени во нејзината реализација. Анализата се стреми да ги мапира проблемите на граѓаните од ромската етничка заедница и ефектите

од имплементацијата на Националната стратегија за Роми на РМ и државните институции на централно и локално ниво што се надлежни за спроведување на предвидените активности во стратегијата.

Во подготовката на анализата беше земена предвид законската регулатива, документите и акциските планови што произлегуваат од Националната стратегија за Ромите во Република Македонија – Декада на Ромите 2005-2015, директната комуникација со граѓаните преку теренска работа во неколку општини и спроведени работилници во 11 општини од кои 10 се предвидени во стратегијата. Додадена е уште една општина, односно Општина Штип, бидејќи оваа општина е исклучително важна за потребите на истражувањето и направениот прогрес во процесот на вклучување на ромската заедница во општествениот живот.

За таа цел, во првото поглавје од анализата е наведена методологијата користена од страна на истражувачите за изготвување на анализата, додека, пак, во второто поглавје се претставени резултатите од истражувањата во сите десет области предвидени во стратегијата. Во третото поглавје се претставени добрите практики утврдени во комуникацијата со невладините организации што работат исклучиво на пристапот до права на граѓаните од ромската заедница, институции и локални самоуправи преку прашалници (види методологија) и спроведените работилници во 11 општини.

Во секое истражување, согласно областа, претставени се конкретни заклучоци и препораки што произлегле од работата на истражувачот додека во последното поглавје, односно во заклучокот, претставени се генералните заклучоци и препораките што произлегуваат од уредникот на истражувањето за клучните промени што треба да се направат на централно ниво со цел да се подобри имплементацијата на стратегијата.

МЕТОДОЛОГИЈА НА АНАЛИЗА

Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија за потребите на анализата формира тим од четворица правни и еден политички аналитичар и двајца надворешни експерти од невладини организации што работат на подобрување на статусот и пристапот до правата на граѓаните од ромската заедница. Тимот на истражувачи имаше цел да прибере податоци во делегираните области по истражувач и да ги процени процесите и нивото на имплементација на законодавството што произлегуваат од Националната стратегија за вклучување на Ромите – Декада на Ромите 2005-2015 на централно и локално ниво. Истражувачите имаа задача од прибраните податоци да извлечат заклучоци и препораки во областа на која работеле како и да направат реална проценка на позитивните и негативните резултати од имплементацијата на целите и активностите предвидени во стратегијата на централно ниво, правејќи споредба со прибраните податоци од спроведените работилници на локално ниво.

Процесот на прибирање податоци се вршеше преку претходно утврдена методологија од страна на тимот на истражувачи. Методологијата се базира на мултидисциплинарен и интердисциплинарен пристап на секој од истражувачите на ниво на систем, со користење на квантитативни и квалитативни методи на истражување и претходно усогласена метод на прибирање податоци, нивна обработка и соодветно чување во три дата-бази на податоци.

1) Квалитативен метод

Квалитативниот метод на собирање податоци се темелеше на собирање и анализа на податоци, правни истражувања, законска регулатива, меѓународни и национални извештаи од меѓународни и национални, владини и невладини организации, институции и тела.

- Прибирање податоци: Секој од истражувачите во својата област имаше задача да ги собере и да ги анализира релевантните податоци од веќе изготвени извештаи и анализи на граѓанските

организации, државните институции и релевантни министерства што се вклучени во процесите на имплементација на анализата. Понатаму, секој истражувач, врз основа на собраните податоци, достави листа на отворени прашања што треба да се достават до надлежните институции врз основа на правото што произлегува од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер. Овие прашања исто така беа класифицирани по области и искористени за подготовка на два типа прашалници што беа доставени до релевантните институции, тела и органи на централно и локално ниво, како и прашалници до локалните самоуправи каде што се спроведоа работилниците. Исто така, прашалниците беа изработени и врз основа на правно истражување што беше изготвено со користење метод на собирање на квалитативни податоци.

- Правно истражување: Овој метод претпоставува темелна законска анализа на националната правна рамка, документи за јавни политики, локални стратегии, национални и локални планови, домашна и меѓународна литература, како и истражување на меѓународната законодавна рамка и документите што Република Македонија ги ратификувала преку заложбата на Обединетите нации за поставување на Милениумските цели во кои една од главните цели е и имплементацијата на Декадата на Ромите 2005-2015. Беа земени предвид и меѓународната законодавна рамка што произлегува од обврските што Р. Македонија ги преземала како членка на Советот на Европа, ОБСЕ и Европската унија, како и меѓународните и националните извештаи за набљудување на имплементацијата на националната стратегија, а произлегуваат од работата на меѓународните и националните владини и невладини организации и тела.

2) Квантитативен метод

Истражувачкиот тим разви и дистрибуира два типа прашалници преку кои беа прибрани квантитативни податоци во областите за кои се јави таква потреба. Прашалниците беа подготвени со отворени прашања со цел да се приберат и квалитативни и квантитативни податоци, имајќи предвид дека сите девет области не се зависни исклучиво од едниот или другиот метод на прибирање податоци. Првиот тип прашалник беше изработен за сите релевантни институции и локални самоуправи додека вториот прашалник беше составен за невладините организации на територија на Република Македонија што работат исклучиво за потребите и имплементацијата на активности што произлегуваат од националната стратегијата.

Во однос на институциите на централно ниво беа опфатени 22 институции, вклучувајќи министерства, судови, сектори при министерства и независни механизми за заштита и промоција на човекови права и недискриминација.

Од испратените 22 барања за информации од јавен карактер беа добиени 20 одговори. За потребите на истражувањето, но и спроведувањето на работилниците во предвидените општини беа доставени прашалници до 14 локални самоуправи. Вкупен број на добиени одговори изнесува 10, односно само 4 локални самоуправи не доставија одговор на доставените прашалници преку Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер.

Во рамките на истражувањето беа доставени прашалници до 23 невладини организации од 14 општини на територијата на Република Македонија и беа доставени 19 одговори.

3) Собирање и обработка на податоци

- За потребите на истражувањето беа направени три дата-бази за собирање и обработка на податоци кон кои беше овозможен пристап на сите истражувачи вклучени во изработката на оваа анализа. Во трите бази на податоци беа класифицирани одговорите од надлежните институции на централно ниво, локалните самоуправи и одговорите добиени од прашалниците доставени до невладините организации. Покрај дистрибуираните прашалници, Комитетот собираше податоци и преку теренска работа и комуникација со граѓаните во општините: Кочани, Штип, Гази Баба (населба Керамидница, Маџари и Јурумлери) и Винаца.

Резултатите од поединечните истражувања по области се претставени во второто поглавје, каде што се анализирани податоците за деветте области од Националната стратегија за Роми на РМ или: домување, вработување, образование, здравство, социјална заштита и заштита на човековите права и дискриминација, култура, медиуми, политичка партиципација и жените-Ромки и нивните специфични проблеми. Како дополнителна активност што не беше предвидена во рамките на проектот, но претставува дополнителна вредност на оваа анализа е посебното поглавје за добрите практики изведени од искуствата на локалните самоуправи. Добрите практики треба да им послужат на локалните самоуправи и невладините организации за добивање информации во врска со нивото на имплементација на стратегијата. Ова од причина што во текот на подготвувањето на анализата беше констатирано дека секоја локална самоуправа се наоѓа на различно ниво на имплементација на стратегијата и соодветно на тоа, степен на вклученост на ромската заедница.

АНАЛИЗА ПО ОБЛАСТИ

Во текстот подолу се претставени резултатите од анализата на Националната стратегија за Роми на РМ изработени од страна на истражувачите кои беа вклучени во проектните активности, а образложени во воведот од оваа анализа.

Според претставената методологија во првото поглавје, секој истражувач работеше на една или на повеќе области со цел да се добијат информации за процесот на имплементација на активности во деветте области што се предвидени во стратегијата, а имаат цел вклучување на граѓаните од ромската заедница во општествените процеси во државата.

Секоја од областите содржи општ дел или вовед, законодавна рамка преку којашто се имплементираат активностите предвидени во стратегијата, анализа на состојбите, заклучоци од анализата во смисла на констатирана состојба во областа и проблеми со кои се соочуваат граѓаните од ромската заедница, како и препораки за нивно надминување.

На изработката на анализата по области учествуваа шест истражувачи и еден уредник на текстовите, но тие не се унифицирани во еден интегрален текст, туку претставуваат посебно истражување за состојбите, согласно областите што им биле доделени на секој од истражувачите.

2.1. ДОМУВАЊЕ

ВОВЕД

Домувањето на Ромите во Република Македонија е идентификувано како најголем и најтешко решлив проблем за оваа заедница, како од нејзините припадници, така и од страна на

организациите што работат во оваа област,¹ меѓу кои и Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија. Голем број Роми живеат во импровизирани живеалишта, без приклучок на електрична, топлинска, водоводна и санитарна мрежа. Најголемиот дел од оние што живеат во домови немаат имотни листови ниту за земјиштето ниту за станбените објекти. Не е мал бројот на Роми кои нелегално се приклучени на некоја од комуналните мрежи, состојба што во комбинација со користењето на застарена и несоодветна опрема, инсталации и инфраструктура доведува до чести опожарувања и поплави на домовите и населбите во кои живеат Ромите. Дополнителен проблем создава и несоодветното отстранување на отпадот што претставува сериозна закана по здравјето на припадниците на оваа заедница.

МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОДОБРИ УСЛОВИ ЗА ДОМУВАЊЕ

Акцискиот план на Република Македонија за исполнување на целите содржани во Декадата за инклузија на Ромите од 2004 година² предвидува низа мерки и активности за обезбедување на подобри услови за домување за ромската заедница во државата. Активностите опфаќаат:

- ▶ Донесување закони и прописи за воспоставување механизми за консултирање на заедниците на кои се однесуваат одлуките.
- ▶ Регулација на афирмативните мерки.
- ▶ Легализација на бесправно изградените објекти.
- ▶ Урбанизација на населбите со доминантно ромско население.
- ▶ Олеснет пристап за Ромите во решавањето на станбеното прашање.
- ▶ Подобрување на инфраструктурата во ромските населби.
- ▶ Намалување на бројот на супстандардни домови.
- ▶ Едукација преку отворање на информативни центри и организирање на медиумски и информативни кампањи по усвојувањето на неопходните закони.

¹ Види, на пример, European Roma Rights Centre, *Macedonia Country Profile 2011-2012*, Достапен на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-country-profile-2011-2012.pdf>. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, *Living conditions of the Roma: Substandard housing and health*, 2012. Достапен на: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/2012/02/en/1/EF1202EN.pdf>.

² Декада на вклучување на Ромите – Република Македонија, Акциони планови, 2004, стр. 16-20.

Во 2005 година беше усвоена Стратегијата за Ромите во Република Македонија што го третира прашањето на домување.³ Стратегијата, како и Акцискиот план, утврдува мерки и активности за подобрување на состојбата со домувањето за Ромите и тоа преку намалување на сиромаштијата, избегнување гетоизација, изградба на социјални станови итн. Основните важечки документи преку кои се утврдува и спроведува Стратегијата и Акцискиот план на национално ниво се Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012) и Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012).⁴

Пројиси и механизми во сферата на домувањето

Најважните прописи во сферата на домувањето во Република Македонија се Законот за домување,⁵ Законот за постапување со бесправно изградените објекти,⁶ Законот за продажба на становите во општествена сопственост,⁷ Законот за сопственост и други стварни права,⁸ Закон за градење,⁹ Законот за градежно земјиште,¹⁰ Законот за просторно и урбанистичко планирање,¹¹ Законот за стопанисување со станбениот и деловниот простор,¹² Законот за локалната самоуправа¹³ и Уредба за критериумите и начинот на утврдување на продажната цена на становите во општествена сопственост.¹⁴

Надлежни органи за утврдување и спроведување на станбената политика во Република Македонија, согласно Законот за домување, се Владата на Република Македонија, Акционерското друштво за изградба и стопанисување со станбен простор и деловен простор од значење за Републиката, Комисијата за станбени прашања при Владата на Република Македонија и општините.

3 Министерство за труд и социјална политика, Стратегијата за Ромите во Република Македонија, јануари 2005 година, стр. 25-33.

4 Достапни на: http://mtc.gov.mk/new_site/mk/storija.asp?id=612.

5 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 99/2009; 57/2010; 36/2011; 54/2011; 13/2012; 55/2013 и 163/2013.

6 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 23/2011; 54/2011; 155/2012; 53/2013 и 72/2013.

7 „Службен весник на СРМ“, бр. 36/1990 и „Службен весник на Република Македонија“, бр. 62/1992; 7/1998; 24/2003 и 24/2011.

8 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 18/2001; 92/2008; 139/2009 и 35/2010.

9 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 130/2009; 124/2010; 18/2011; 36/2011; 54/2011; 13/2012; 144/2012; 25/2013; 79/2013; 137/2013 и 163/2013.

10 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 17/2011; 53/2011; 144/2012; 153/2012; 25/2013; 137/2013 и 163/2013.

11 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 51/2005; 137/2007; 151/2007; 91/2009; 124/2010; 18/2011; 53/2011; 144/2012; 55/2013 и 163/2013.

12 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 2/1994.

13 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 5/2002.

14 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 68/1992.

Министерството за транспорт и врски ги објавува јавните огласи и ја врши распределбата на становите, согласно одлуки донесени од страна на Министерството (види подолу).

Социјални станови

Споменатите прописи се операционализираат преку посебна Програма за ранливите групи (меѓу кои спаѓаат и Ромите) изготвена од страна на Министерството за транспорт и врски. Според ова Министерство,¹⁵ со Проектот за домување на социјално ранливи групи – Ф/П 1674 (2009) предвидено е да се изградат и да се распределат вкупно 1.754 стана во 32 станбени згради во 26 градови на територијата на Република Македонија. До ноември 2013 година изградени и распределени се вкупно 559 стана во 11 објекти, во 10 градови,¹⁶ а во тек на градба се уште 3 објекти во други 3 градови.¹⁷ Согласно Одлуката на Владата на Република Македонија за распределба на социјални станови, како и условите за нивно користење, изградени по Програмата за изградба и одржување на станови сопственост на Република Македонија,¹⁸ во периодот од 2009 година до 2011 година се изврши распределба на социјални станови во 8 градови.¹⁹ Корисници на социјален стан можат да бидат седум категории на граѓани кои се станбено необезбедени меѓу кои е и категоријата „Лица припадници на ромската заедница социјално загрозени (согласно Стратегијата на ромите на Република Македонија).“ Социјалните станови се распределуваат согласно Методологија за бодирање на кандидатите за добивање на социјален стан, според која за категоријата „Лица припадници на ромската заедница социјално загрозени“ бројот на распределени станови е утврден со процент на станови до 10% од останатиот број на нераспределени станови. Барателите на социјален стан можат да аплицираат и во некоја од останатите категории кориснички групи, но само во една категорија.

Од распределените вкупно 339 станови во 8 објекти во погореспоменатите градови, на лица припадници на ромската заедница што аплицирале во сите седум категории, распределени се

15 Одговор бр. 22-9821/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 7 ноември 2013 година.

16 Еден објект во Македонска Каменица со 29 стана, два објекта во Скопје – Ѓорче Петров, Јурија со вкупно 102 стана, еден објект во Кавадарци со 30 стана, еден објект во Охрид со 71 стан, еден објект во Кичево со 32 стана, еден објект во Кочани со 29 стана, еден објект во Крива Паланка со 46 стана, еден објект во Битола со 78 стана, еден објект во Штип со 91 стан и еден објект во Берово со 50 стана.

Прилеп – 76 стана, Демир Хисар – 25 стана и Ресен – 18 стана.

17 Прилеп – 76 стана, Демир Хисар – 25 стана и Ресен – 18 стана.

18 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 96/09, 122/10 и 90/12.

19 Скопје, Охрид, Кичево, Кавадарци, Кочани, Крива Паланка и Македонска Каменица.

вкупно 61 стан (18% од вкупно распределените станови) и тоа во:

- ▶ Скопје – 19 станови;
- ▶ Охрид – 10 станови;
- ▶ Кичево – 4 станови;
- ▶ Кавадарци – 9 станови;
- ▶ Кочани – 7 станови;
- ▶ Крива Паланка – 12 станови;
- ▶ Македонска Каменица – нема поднесено барање за социјален стан.

Во периодот 2012-2013 Министерството за транспорт и врски објави оглас за распределба на социјални станови во градовите Штип, Битола и Берово и притоа е извршена следната распределба:

- ▶ Во Штип од вкупно 91 стан на ромски семејства распределени се 15 станови;
- ▶ Во Битола од вкупно 78 стана на ромски семејства распределени се 12 станови;
- ▶ Во Берово од вкупно 50 стана на ромски семејства распределени се 14 станови.

За распределените станови во овие три града сè уште не се склучени договори за закуп на социјален стан (освен за 30 станови во Берово), од причина што сè уште се водат постапки по поведени управни спорови. Изградените социјални станови имаат површина од 22 до 48 м², а просечната цена на чинење на изградбата изнесува 575 евра по м² без ДДВ.

Со Одлуката за начинот и постапката на распределување на становите изградени по „Проектот за изградба на станови што се издаваат на лицата со ниски приходи“²⁰ и Одлуката за услови и критериуми за распределба на станови изградени по „Проектот за изградба на станови што се издаваат на лица со ниски приходи“,²¹ распределени се вкупно 851 стан на територијата на Република Македонија. Неофицијално, согласно овие одлуки доделени се станови и на ромски семејства, за кои нема точен податок колкав е нивниот број од причина што во овие одлуки Ромите не се опфатени како посебна категорија на лица. Опфатени категории во овие две одлуки се лицата со ниски приходи и млади брачни парови, што подразбира можност на објавените огласи да може да аплицира секој што ги задоволува критериумите, односно правото на закуп на стан да може да

²⁰ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 104/00, 97/01 и 8/02 – вон сила.

²¹ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 51/03, 55/06, 50/07, 30/08 и 162/08.

го оствари секој што ги исполнува условите предвидени во одлуките, независно од националната односно етничка припадност. Распределбата на овие станovi е вршена во периодот од 2001 до 2010 година.

Општинска државна земјиште

Според Министерството за транспорт и врски, на градежно земјиште, сопственост на Република Македонија, може да се врши изградба на објекти наменети за индивидуално домување, при што почетната цена на јавното наддавање за отуѓување на градежното земјиште изнесува 61 денар (1 евро) за 1 м². Во периодот од 2002 до 2006 година почетната цена на јавното наддавање за отуѓување на градежно земјиште, сопственост на Република Македонија, зависно од зоната, се движело од 400 до 1.500 денари за 1 м² во централното подрачје на градовите, од 300 до 1.000 денари за 1 м² надвор од централното подрачје, од 150 до 700 денари за 1 м² во приградските населби, од 100 до 500 денари за 1 м² во подрачје на новоформирани општини и од 25 до 200 денари за 1 м² во селата.

Комунална инфраструктура

Во Буџетот на Република Македонија за 2013 година,²² во Потпрограма 11 – Поддршка на имплементација на Декадата и Стратегијата за Ромите, за Министерството за транспорт и врски биле доделени средства во висина од 10.000.000 денари (околу 164.000 евра) наменети за поддршка на реализација на проекти од комуналната инфраструктура, согласно Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите на Република Македонија, односно планираните активности и мерки согласно Акцискиот план за домување на Ромите во Република Македонија. Средствата се распределени на неколку општини што до Министерството за транспорт и врски ја доставиле потребната документација.²³ Исто толку средства биле доделени и во периодот 2012-2012, а средствата ги искористиле неколку општини, најчесто за изградба на патна и санитарна мрежа.

УТВРДУВАЊЕ НА ПРАВЕН СТАТУС НА БЕСПРАВНО ИЗГРАДЕНИ ОБЈЕКТИ

Главен носител на процесот за легализација на бесправно изградените објекти и унапредување

²² „Службен весник на Република Македонија“, бр. 167/12.

²³ Изградба на улици, водоводна мрежа, фекална канализација и потпорен сид во општините Берово, Битола, Веница, Гази Баба, Кочани, Прилеп, Пробиштип и Штип.

на инфраструктурата се единиците на локалната самоуправа, односно општините. Покрај активности за легализација, општините имаат надлежност за донесување на генерални и детални урбанистички планови, како и за усвојување на локални стратегии и планови за домување. Процесот на поднесување барање за легализација на бесправно изградени се одвиваше во текот на 2011 година, а во тек е одлучувањето по барањата. Со Законот за постапување со бесправно изградени објекти е предвидено целокупниот процес да заврши најрано во 2016 година. Легализацијата се одвива под поволни услови. Објектите се легализираат по цена од 1 евро за 1 м², барателот не е задолжен да плати однапред, дозволено е поднесување барање и со непотполна документација (без елаборат) до крајот на 2015 година, а за социјалните случаи предвидена е 50% пониска цена на чинење на елаборатите (максимум 50 евра за објект до 150 м²). Во продолжение следува статусот на поднесените барања за легализација на бесправно изградени објекти од страна на Роми во неколку општини во Македонија.

Општина Битола

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Битола живеат вкупно 95.385 жители од кои 2.613 (2,7%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 12.557. Општината нема посебен систем за утврдување на точниот број на поднесени барања од страна на припадниците на заедниците. Преку интерно истражување е утврдено дека припадниците на ромската заедница имаат поднесено 227 барања. Општината нема податоци за тоа колку барања резултирале со решенија за легализација, а не е изготвен ниту локален план/стратегија за домување.²⁴ Исто така, претставниците на општината за време на работилницата во Општина Битола посочија дека во одреден дел земјиштето од населбата Баир, каде што живеат граѓаните од ромската заедница, е спорно и дека за тоа не можат да се направат измени на ГУП и да се донесе нов ДУП, затоа што, согласно податоците од Агенција за катастар на недвижности, земјиштето се води како зелена површина.

Фактичката состојба покажува дека земјиштето не е веќе зелена површина, но националната законската регулатива не дозволува измени на ДУП поради овие причини. Како дополнителен проблем во оваа општина во населбата Баир е посочено дека граѓаните поднесувале барања за легализација со иста адреса „Караорман“ со број 111. Со тоа, се појавиле повеќе барања од различни сопственици. Во населбата Баир нема податоци колку од граѓаните поседуваат лични документи за да покренат постапка за легализација на бесправно изградени објекти, иако бевме информирани дека има граѓани кои не покренале постапка или се одбиени токму поради овие

²⁴ Одговор бр. 13-691 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 3 декември 2013 година.

причини. Другите проблеми поврзани со домувањето се однесуваат на близината на магистрален пат и до резервоар на Јавното комунално претпријатие „Водовод“ – Битола. Според претставници на општината, локалното население наводно отстранува отпад во непосредна близина на резервоарот поради што постои опасност од загадување на водата за пиење.

Фотографија 1. Авторски права на невладината организација „Баирска светлина“

Фотографија 2.

Општина Винаца

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Винаца живеат вкупно 19.938 жители од кои 1.230 (6%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 3.071 од кои 338 (11%) се поднесени од страна на Роми. До декември 2013 година се донесени 38 решенија за легализација на припадници на ромската заедница. Општината има изготвено локална стратегија за домување што е содржана на една страница и предвидува изградба на Ромски едукативен центар.²⁵

Општина Гостивар

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Гостивар живеат вкупно 81.042 жители од кои 2.237 (2,8%) се Роми. Вкупниот број на поднесените барања за легализација на бесправно изградените објекти изнесува 8.692, а Општината не ги регистрира поднесените барања за легализација на бесправно изградените објекти според етничка припадност на барателите. Општината има изготвено акциски план за домување што е содржан на 8 страници и предвидува активности што се однесуваат на Ромите.²⁶ Како најитен проблем во оваа општина се јавува процесот на легализација на бесправно изградени објекти во стара населба, т.н. „Дупка“. Се работи за населба за која не е донесен детален урбанистички план со оглед на комплексноста на проблемите со кои се соочуваат граѓаните, бидејќи не поседуваат лични документи и земјиште што не е во сопственост на општината. Овој проблем се одолжува подолг временски период, додека граѓаните во оваа населба се соочуваат со недостаток на елементарни услови за живот.

Фотографија 1. Авторски права на невладината организација „Месечина“ од Гостивар

25 Одговор бр. 08-95/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 25 ноември 2013 година.

26 Одговор бр. 1923/8 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 18 декември 2013 година.

Општина Дебар

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Дебар живеат вкупно 19.542 жители од кои 1.080 (5,5%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 2.086 од кои 104 (5%) се поднесени од страна на Роми. На 35 припадници на ромската заедница им е доделено решение за легализација. Општината Дебар нема изготвено локална стратегија/план за домување.

Општина Делчево

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Делчево живеат вкупно 17.505 жители од кои 651 (3,7%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 2.589 од кои 80 (3%) се поднесени од страна на Роми. На 8 припадници на ромската заедница им е доделено решение за легализација. Општината има донесено ревидиран план за домување што се однесува за период 2012-2015 година, содржан е на 42 страници и предвидува активности што се однесуваат на Ромите.²⁷

²⁷ Одговор бр. 102597/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 18 декември 2013 година.

Општина Кичево

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Кичево живеат вкупно 30.138 жители од кои 1.630 (5,4%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 4.500 од кои 404 (9%) се поднесени од страна на Роми.²⁸ На 39 припадници на ромската заедница им е доделено решение за легализација. Општината Кичево нема изготвено локална стратегија/план за домување.²⁹

Општина Кочани

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Кочани живеат вкупно 38.092 жители од кои 1.951 (5,1%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 5.988 од кои 381 (6,3%) се поднесени од страна на Роми. На 200 припадници на ромската заедница им е доделено решение за легализација. Општината Кочани има изготвено Локален акциски план на ромската заедница во општината за комунална инфраструктура, домување и урбанистичко планирање, што е содржан на 16 страници.³⁰ Како најитен проблем со којшто се соочуваат околу 20 домаќинства во Општина Кочани е обезбедувањето на соодветни услови за домување на граѓаните сместени во „Стара касарна.“ Според населението кое живее во овој објект, проблемот со домувањето трае подолго од 20 години. Како спорни елементи што ги наведува општината се сопственоста на земјиштето, како и нереализирањето на планот за домување на овие семејства повеќе од две години.

²⁸ Можно е да се работи за техничка грешка при испраќање одговор до Хелсиншкиот комитет од страна на Општината.

²⁹ Одговор бр. 18-3555 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 2 декември 2013 година.

³⁰ Одговор бр. 32-2563/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 2 декември 2013 година.

Фотографија 1. Авторски права на Хелсиншки комитет за човекови права на РМ. Фото бр.

Фотографија 2

Општина Прилеп

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Прилеп живеат вкупно 76.768 жители од кои 4.433 (5,7%) се Роми. Општината не води список на поднесени барање за легализација на бесправно изградените објекти според етничка припадност на барателите. Општината Прилеп нема изготвено локална стратегија/план за домување.

Општина Штип

Според пописот на населението од 2002 година, во Општина Штип живеат вкупно 47.796 жители од кои 2.195 (4,6%) се Роми. Вкупниот број на поднесени барања за легализација на бесправно изградени објекти изнесува 10.467 од кои 780 (7,4%) се поднесени од страна на Роми. На 65 припадници на ромската заедница им е доделено решение за легализација. Општината Штип има подготвено Локален акциски план за имплементација на Декадата на Ромите за областите образование и домување за периодот 2012-2015 година, но тој не е доставен до Советот на Општина Штип за усвојување.³¹

Останати општини

Во однос на прашањата доставени до Град Скопје за областа домување, во известувањето доставено до Хелсиншкиот комитет не се доставени одговори на поставените прашања. Покрај Град Скопје, прашалници беа доставени и до Општина Шуто Оризари, Општина Гази Баба и Општина Бутел, со оглед на тоа што во овие општини бројот на Роми е значителен. Овие три општини исто така не доставија одговор на прашалниците. Од работилницата спроведена во Скопје, учество земаа претставници од општините Шуто Оризари, Гази Баба и Бутел. За време на работилницата беа посочени поголеми проблеми во областа на домување во Општина Гази Баба. Комитетот посети неколку локации во оваа општина – Ќерамидница, Маџари и Јурумлери, при што беа утврдени супстандардни услови за живот.

Граѓаните во горенаведените населби во Општина Гази Баба се соочуваат со различни проблеми во областа на домување, како и со бавен процес на легализација на бесправно изградените објекти. Според граѓаните во населбата Ќерамидница голем дел ги поднеле потребните документи за легализација, но сè уште не добиле решенија од страна на општината. Тие стравуваат од можноста

³¹ Одговор бр. 9195/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 19 декември 2013 година.

за уривање на објектите исто како и во населбата Маџари, поточно на улицата „Перо Наков“ б.б. За време на посетата на Јурумлери и разговорите со месното население, констатирано е дека еден од најголемите проблеми со кои се соочуваат се приклучоците до водоводна, канализациска и електрична мрежа. Граѓаните стравуваат од пожари поради лошата електрична инсталација и болести поради несоодветната и несоодветна санитарна мрежа. Според жителите, неодамна избил пожар што тие биле принудени да го гаснат самите поради тоа што пожарникарските служби не сакале да дојдат и според нив, и да дошле ќе било доцна, имајќи предвид дека населбата Јурумлери е далеку од најблиската противпожарна станица. Исто така, наведоа дека само околу 10% од изградените објекти имаат поднесено документи за легализација на објектите, додека, пак, за останатите граѓани единствено поради недостаток на финансиски средства не можат да ги приберат потребните документи ниту да се приклучат кон санитарната мрежа. Според жителите, од страна на јавните претпријатија им било побарано уплати во износ од 200 до 300 евра за приклучок.

Фотографија 1. Населба Керамидница, авторски права на фотографија, Хелсиншки комитет за човекови права на РМ

Фотографија 2.

Фотографија 1. Населба Маџари, авторски права на фотографија, Хелсиншки комитет за човекови права на РМ
Фотографија 2.

Фотографија 1. Населба Јурумлери, авторски права на фотографија, Хелсиншки комитет за човекови права на РМ

Фотографија 2.

Фотографија 3.

ЗАКЛУЧОЦИ

Домувањето претставува најголем проблем за припадниците на ромската заедница во Република Македонија. Иако сè до 2011 година државата не преземаше конкретни мерки и активности за надминување на проблемот, преку Законот за постапување со бесправно изградени објекти и носењето на останатите прописи од оваа област се овозможува напредок на ова поле. Распределбата на државни станови за Ромите како ранлива категорија е добар чекор напред, како што е и посебната Програма за поддршка на Ромите за подобрување на условите за домување и инфраструктурата во ромските населби. Од важност е и политиката граѓаните да можат под поволни услови да го купуваат државно земјиште што се наоѓа под нивните домови, како и да учествуваат во наддавање за купување на државно земјиште наменето за објекти за домување, под поволни услови. Почнувајќи од 2010 година, се зголемува свесноста на единиците на локалната самоуправа за проблемот со домување на Ромите, а особено важно е што некои општини имаат усвоено локални стратегии/планови за домување. Најдобри практики се забележани кај сè уште малиот број на општини што имаат усвоено посебен план/стратегија за домување на ромското население.

Од друга страна, загрижува фактот што не постојат податоци за бројот на ромски семејства кои го пропуштиле рокот за поднесување барање за легализација на бесправно изградени објекти. Изградбата на социјални станови се одвива бавно, а мал е бројот на Роми кои добиле социјален стан. Средствата што се издвојуваат за унапредување на инфраструктурата во ромските населби се премалку за да биде постигнат видлив ефект. Пречка за легализација претставуваат и ромските населби што се наоѓаат на територија што според ГУП или ДУП не е предвидена за домување, а општините премногу бавно успеваат да ги усогласат урбанистичките планови со реалната состојба. Премал е бројот на позитивно завршени постапки за легализација на домовите на припадниците на ромската заедница. Некои општини воопшто не водат статистика за бројот на Роми кои поднеле барања, а некои општини сè уште немаат усвоено локални планови/стратегии за домување.

ПРЕПОРАКИ

- Сите општини да создадат дата-база во која ќе се евидентира бројот на ромски семејства кои поднеле, односно не поднеле барања за легализација на бесправно изградени објекти.
- Општините да усвојат посебни програми/стратегии за домување, а во оние општини во кои

е значителен бројот на Роми или ромски населби да бидат донесени посебни програми за домување на Ромите.

- Општините да вложат дополнителни напори при усогласувањето на деталните урбанистички планови во кои треба да бидат вметнати бесправно изградените објекти во сопственост на Роми.
- Државата да ја забрза изградбата и распределбата на социјални станови за ранливите категории на граѓани.
- Неопходно е зголемување на средствата наменети за поддршка на Ромите во сферата на домувањето, а особено при доделување средства за инфраструктурни градежни активности во населбите во кои мнозинството граѓани се Роми.
- За социјално загрозените Роми да се овозможи бесплатен пристап кон санитарната мрежа во сопственост на јавните претпријатија.
- Да се разгледа можноста за продолжување на поставените рокови за поднесување барање за легализација од страна на Роми кои во 2011 година немале лични документи или не поднеле барање од други оправдани причини.

2.2. ВРАБОТУВАЊЕ

РОМИТЕ И МАКЕДОНСКИОТ ПАЗАР НА ТРУДОТ

Според пописот од 2002 година, вкупниот број Роми во Република Македонија изнесува 53.879 лица, што претставува 2,66% од вкупното население во државата.³² Со оглед на тоа што последниот попис во РМ беше спроведен пред 12 години од една страна, како и традиционално високата стапка на наталитет кај Ромите и проблемот со нерегистрираните Роми родени во Македонија кои немаат македонско државјанство од друга страна, реално е да се претпостави дека вкупниот број Роми е повисок од наведениот во официјалните државни податоци. Степенот на сиромаштија кај Ромите во Република Македонија изнесува 88% (речиси трипати повеќе отколку вкупниот степен на сиромаштија во државата), а невработеноста во рамките на оваа етничка заедница изнесува околу 70%.³³ Според податоци од невладините организации, оваа стапка е многу повисока и изнесува околу 90%.³⁴

32 Државен завод за статистика, Статистички годишник 2013, 20 јуни 2013 година.

33 Република Македонија, Извештај за напредокот во спроведувањето на Декадата за инклузија на Ромите 2005-2015 за 2012 година, стр. 5. Достапен на: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9276_file10_progress_report_mk.pdf.

34 Меѓународна конференција за вработување и вработливост на Ромите „Пристојна работа за Ромите“ Декада на вклучување на Ромите 2005-2015, Извештај, 1-2 декември 2011, Скопје, Република Македонија, стр. 3.

Според последните податоци на Државниот завод за статистика, во третото тримесечје од 2013 година активното (работоспособно) население во Република Македонија брои 957.417 лица од кои вработени се 682.448, а 274.969 лица се невработени. Стапката на активност во овој период е 57,3%, стапката на вработеност 40,8%, додека стапката на невработеност е 28,7%.³⁵ Со последните измени на Законот за вработувањето и осигурување во случај на невработеност од крајот на 2012 година³⁶ предвидена е евиденција на две категории на невработени лица и тоа „невработено лице“ (лице кое не е вработено и активно бара работа) и „друго лице кое бара работа“ (економски активно или неактивно лице кое се евидентира во Агенцијата за вработување, но не бара активно работа и/или не е подготвено да прифати работа). Според последните податоци на Агенцијата за вработување, со состојба од 30.09.2013 година,³⁷ евидентирани се вкупно 221.575 невработени од кои:

- ▶ 91.293 невработени лица, и
- ▶ 130.282 други лица кои бараат работа.

Од вкупниот број на невработени лица, 1.657 (1,8%) се Роми од кои жени се 531 (32%), а мажи 1.123 (68%) лица. Од вкупниот број лица кои не бараат активно работа и/или не се подготвени да прифатат работа 6.461 (4,9%) се Роми од кои жени се 2.170 (41,9%), а мажи се 3.751 (58,1%) лица. Според тоа, вкупниот број невработени Роми во двете групи изнесува 8.118 или 3,7% од вкупниот број на евидентирани невработени лица во Република Македонија. За време на работилниците и посетите на ромските населби, Хелсиншкиот комитет беше известен дека голем број Роми не знаат дека постојат две групи на невработени лица. Дел од нив во Агенцијата за вработување се пријавуваат еднаш на шест месеци што укажува на тоа дека тие, наместо како лица кои не се вработени и активно бараат работа, се регистрирани како лица кои не бараат активно работа и/или не се подготвени да прифатат работа. Се работи за неинформираност на Ромите и тоа е забележливо и од статистиката на Агенцијата за вработување, според која бројот на оние Роми кои не бараат или не се подготвени да прифатат работа е речиси четирикратно поголем од бројот на оние што активно бараат работа.

Од вкупно евидентираните невработени лица Роми (1.657), невработените лица на возраст од 20 до 24 години имаат најголемо учество – 16,4%, а со 15,0% учествуваат невработени лица на возраст

35 Државен завод за статистика, Пазар на трудот, Соопштение бр. 2.1.13.33, 17 декември 2013 година, стр. 63.

36 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 37/1997; 25/2000; 101/2000; 50/2001; 25/2003; 37/2004; 4/2005; 50/2006; 29/2007; 102/2008; 161/2008; 50/2010; 88/2010; 51/2011; 11/2012; 80/2012 и 114/2012.

37 Агенција за вработување на Република Македонија, Одговор бр. 03- 1083/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 28 октомври 2013 година.

од 25-29 години и на возраст од 30-34 години. Во вкупниот број на невработените Роми, на возраст од 35-39 години учествуваат со 14,7%.

Според степенот на образование од евидентираниите невработени лица – Роми:

- ▶ 1.187 (71,6%) се неквалификувани,
- ▶ 62 (3,7%) се полуквалификувани,
- ▶ 152 (9,2%) се квалификувани,
- ▶ 233 (14,1%) се со завршено вишо образование, и
- ▶ 19 (1,1%) се невработени со високо образование.
- ▶ Според степенот на образование, од другите лица кои бараат работа – Роми:
- ▶ 5.736 (88,8%) се неквалификувани,
- ▶ 143 (2,2%) се полуквалификувани лица,
- ▶ 321 (5,0%) се квалификувани лица,
- ▶ 250 (3,9%) се со средно стручно образование,
- ▶ 1 (0,02%) е со завршено вишо образование, и
- ▶ 10 (0,2%) лица се со високо образование.

МЕРКИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ НА РОМИТЕ

Акцискиот план на Република Македонија за исполнување на целите содржани во Декадата за инклузија на Ромите од 2004 година³⁸ предвидува низа мерки и активности за постигнување на поголема вработеност меѓу ромската заедница во државата. Активностите опфаќаат:

- ▶ Подобрување на нивото на информираност на ромската популација во сферата на вработувањето.
- ▶ Подигнување на нивото на образование на ромската популација и зголемување на можностите за успешно снаоѓање на пазарот на трудот.

³⁸ Декада на вклучување на Ромите – Република Македонија, *Акциони планови*, 2004, стр. 21-28.

- ▶ Подигнување на нивото на знаења и вештини кај ромската популација.
- ▶ Спроведување нормативи за правична застапеност на Ромите (Рамковен договор).
- ▶ Креирање на национална програма и регулативи за зголемување на вработеноста и работно ангажирање на Ромите.
- ▶ Трансформација на сивата економија кај Ромите во легална форма на работење.

Во 2005 година беше усвоена Стратегијата за Ромите во Република Македонија што се осврнува на областа вработување.³⁹ Стратегијата, како и Акцискиот план, утврдува мерки и активности за зголемување на бројот на вработени Роми и тоа преку реинтеграција во пазарот на работната сила, програми за развој на претприемништвото, едукација и обука и информирање. Основните важечки документи преку кои се утврдува и се спроведува Стратегијата и Акцискиот план во политиката за вработување на национално ниво се Националната стратегијата за вработување на Република Македонија 2015 година, Националниот акциски план за вработување на Република Македонија 2011-2013 година и Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2013 година.⁴⁰ Со овие документи е предвидена посебна поддршка за вработување на Ромите кои имаат статус на ранлива група. Според Агенција за вработување на Република Македонија,⁴¹ за разлика од Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2011 година, каде што две програми биле посебно насочени кон вработување на невработените лица Роми и тоа: Програмата за самовработување и Програмата за поддршка на Роми, во Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2013 година, исто како и во Оперативниот план за 2012 година, Ромите се вклучени како целна група во програмите за инклузивен пораст (Програма за субвенционирање, Пилот-програма за субвенционирање на плодоуживатели на државно земјоделско земјиште, Програма за организирање на јавни работи, Програми со комбинирани пакети на поддршка за вработување итн.). Целните групи се родово чувствителни, што значи дека не им се одзема правото за учество во различните видови програми опфатени со Оперативниот план.

Во 2011 година, на јавен оглас за поддршка при вработување на Ромите, аплицирале вкупно 207 заинтересирани евидентирани невработени лица Роми за сите понудени обуки за 18 занимања. Од вкупно 34 кандидати кои почнале со следење на обуките, 22 успешно го положиле завршниот испит. Во 2012 година, во рамките на реализација на програмата за поддршка, аплицирале вкупно

³⁹ Министерство за труд и социјална политика, Стратегијата за Ромите во Република Македонија, јануари 2005 година, стр. 33-42.

⁴⁰ Достапни на: <http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=BD66FCC3A7FBCB47AB9150CBFECD2C96>.

⁴¹ Види фуснота бр. 37.

105 Роми од кои 22 склучиле договори, односно посетувале обука. Од нив, 19 лица Роми завршиле обука, а 16 добиле сертификат. Дополнително, истата година, во рамките на реализација на Инструментот за претпристапна помош на ЕУ (ИПА), обука за општи вештини завршиле вкупно 66 лица Роми. Во 2013 година, во рамките на реализација на програмата за поддршка при вработување на Ромите аплицирале вкупно 30 Роми, а обуките ги следеле вкупно 14 лица и од нив сите добиле сертификат. Во однос на останатите програми предвидени со Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за периодот 2011-2013 година, постигнати се следниве резултати:

Субвенционирање на вработување

Во 2011 година се вработени 10 лица Роми. Во 2012 година, аплицирале вкупно 81 лице Роми од кои 31 склучиле договори, односно се вработиле. Во 2013 година, аплицирале вкупно 91 лице Роми, а вработени се 13 лица Роми.

Обука кај познат работодавач

Подготовка за вработување се врши доколку во евиденцијата за невработени нема такви профили на невработени лица. Со обука, преквалификација или доквалификација, се опфаќаат невработени лица со образование и вештини блиски на потребите на работодавачот, при што работодавачот не може да врши повеќе од една подготовка за вработување за исто лице, за исто занимање и за иста дејност. Подготовката за вработување трае до три месеци, со обврска работодавачот да вработи најмалку 50% од вклучените лица во обуката и да не го смали бројот на вработените на неопределено време во рок од 1 година. Во рамките на реализација на оваа програма, во 2011 година биле потпишани договори со 13 лица Роми, во 2012 година со 9, а во 2013 година со 4 лица Роми.

Програма за самовработување

Програмата се реализира преку обука на заинтересирани невработени лица за создавање на претприемништвото, изготвување на одржливи бизнис-планови, помош при регистрација на сопствен бизнис и финансиска поддршка за почнување на бизнисот и/или финансиска поддршка за постојни бизниси на евидентирани невработени лица кои имаат искуство во вршење на дејноста. Во рамките на реализација на оваа програма во 2011 година аплицирале вкупно 51 Ром

од кои 6 регистрирале фирми, а во Програмата за поддршка за формализирање на постојни бизниси аплицирале 8 Роми од кои 1 регистрирал фирма. Во 2012 година, аплицирале вкупно 128 лица Роми, од нив 97 лица пополниле прашалник. Од овие лица, селектирани за обука биле 21 лице, додека одобрени им се грантови (потпишани договори) на вкупно 14 лица Роми. Во 2013 година, аплицирале вкупно 76 лица Роми, од нив 64 лица пополниле прашалник. Од овие лица, селектирани за обука биле 23 лица, додека одобрени им се грантови (потпишани договори) на вкупно 6 лица Роми.

Самовработување со кредитирање

Проектот за самовработување со кредитирање е проект со кој на корисниците на кредити им се овозможува да почнат сопствен бизнис во областа на земјоделството, трговијата, преработувачката индустрија, градежништвото, услужните дејности итн. Во рамките на реализација на овој проект во 2011 година, склучени се договори со 8 лица Роми. Во 2012 година се пријавиле вкупно 35 лица, а склучени се договори со 7 лица Роми, додека во 2013 година се пријавиле вкупно 12, а склучени се договори со 3 лица Роми.

РОМИТЕ ВО ДРЖАВНАТА И ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА

Според Секретаријатот за спроведување на Рамковниот договор при Владата на Република Македонија, бројот на вработени припадници на ромската заедница во јавната администрација е 1.001 вработен, што претставува 1% од вкупниот број на вработени лица.⁴² Народниот правобранител подготвува годишни извештаи за правичната застапеност на сите заедници во органите на државната управа, единиците на локалната самоуправа и во јавните установи и служби. Според извештајот, за 2012 година, во наведените институции биле вработени вкупно 107.238 лица од кои 1.380 или 1,3% се Роми.⁴³ На раководни работни места се наоѓале 20 Роми (0,2% од вкупниот број на раководни лица), додека на нераководни работеле 1.360 Роми или 1,4% од вкупниот број вработени.⁴⁴ Во институцијата Народен правобранител застапеноста на Ромите изнесува 3,8%. Во најголемиот број институции нема ниту еден вработен Ром. Мал е бројот на државни институции во кои е постигната правична застапеност на Ромите, а уште помал на оние

42 Одговор бр. 0302 – 1965/1 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 25 октомври 2013 година.

43 45 институции не доставиле податоци за бројот на вработени Роми.

44 Народен правобранител, Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2012 година, април 2013 година, стр. 4.

институции каде што се вработени процентуално повеќе вработени од процентот на Роми во Република Македонија (2,66%).

Еден од овие ретки примери е Генералниот секретаријат на Владата во кој бројот на Роми изнесува 13,7%. Институциите во кои бројот на вработени Роми е над 10% се вообичаено јавни претпријатија од областа на комуналната хигиена. Таков е примерот со ЈП „Чистота и зеленило“ – Куманово, каде што бројот на вработени Роми изнесува 26,7% од вкупниот број вработени. Дури и во Општината Шуто Оризари, каде што според пописот од 2002 година живеат 13.342 Роми (60% од вкупниот број на население во општината), бројот на вработени Роми изнесува 35%.

ЗАКЛУЧОЦИ

Неуспешниот обид на државата да го спроведе редовниот попис во 2011 година е една од најголемите пречки за утврдување на бројот на Роми во Република Македонија. Покрај оваа недоследност, државата пребавно го решава проблемот на Роми-апатриди (лица без државјанство) што претставува реална пречка за вработување на голем број граѓани кои поради различни причини не поседуваат македонско државјанство и покрај тоа што се родени и живеат во државата.

Припадниците на ромската заедница во Република Македонија се најниско образувани, најмногу невработени и најсиромашни граѓани во државата. Нискиот степен на образование и непоседувањето на работни квалификации, во комбинација со распространетата дискриминација врз Ромите од страна на другите заедници во државата, придонесува во неможноста овие граѓани да најдат вработување. Поради неинформираност, најголемиот дел на невработени Роми се регистрирани како лица кои не бараат работа или не се подготвени да прифатат работа. Вработените Роми најчесто работат професии за кои не е неопходна посебна квалификација што ги прави најниско платените граѓани во државата. Податокот дека над 80% од Ромите немаат никаква квалификација укажува на недоследност на државата во спроведувањето на задолжителното образование.

Република Македонија ги има изготвено сите неопходни документи што се однесуваат на политиката на вработување на Ромите, но нивната успешност е лимитирана и не го дава посакуваниот краен резултат. Иако се развиени посебни програми за поддршка при вработувањето на Ромите и нивна обука, во последните три години интересот и успешноста на програмите е опаднат.

Покрај неможноста да најдат вработување во приватниот сектор, за Ромите постојат и бариери при вработување во јавниот сектор. Државните институции сè уште не успеваат да вработат Роми

по принципот на правична застапеност, а и кога ќе се вработат Ромите немаат изгледи да бидат поставени на раководни работни места.

ПРЕПОРАКИ

- Државата во најскоро време да го спроведе задоцнетиот попис на населението со што ќе се отвори можност за квантитативно и квалитативно ревидирање на политиките и програмите за вработување на Ромите.
- Државните службеници вработени во Агенцијата за вработување и нејзините локални оддели, центри и единици задолжително да појаснуваат што значи невработено лице кое бара, односно не бара работа, а на подрачјето на центрите каде што живеат значителен број Роми да се вработат службеници од ромска националност.
- Да се забрза процесот на идентификување и евидентирање на Ромите кои немаат македонско државјанство со што овие граѓани би можеле да се вклучат во процесот на образование, обуки и стекнување на неопходните квалификации за вработување.
- Да се зголеми бројот и износот на стипендиите за школување и специјализација на Ромите и да се организираат поголем број на бесплатни обуки и тренинзи.
- Да се посвети особено внимание на информативни и проактивни кампањи за запознавање на Ромите за посебните политики и програми наменети за оваа заедница.
- Да се почитува принципот на правична застапеност на ромската заедница преку афирмативни мерки при вработувањето кандидати во државната и јавната администрација.
- Да се финансираат специјализации за веќе вработените Роми во државната и јавната администрација поради зголемување на процентот на Роми на раководни работни места.

2.3. ДИСКРИМИНАЦИЈА И ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Почитувањето на Принципот на еднаквост и недискриминација претставува основа за остварувањето и уживањето на човековите права на глобално ниво, не само во Република Македонија. По дефиниција, дискриминацијата претставува нееднаков третман во остварувањето на правата поради одредени лични особености или карактеристики на човекот. Оттука, почитувањето на концептот на недискриминација во општеството, но и механизмите за заштита што државата ги предвидува во случај на негово непочитување и нивната ефикасност претставуваат индикатор за тоа колку човековите права во една држава навистина се почитуваат и се остваруваат.

Од аспект на Ромите, како најмаргинализирана етничка заедница во Република Македонија и Стратегијата за Ромите 2005-2015, почитувањето на принципот на еднаквост и недискриминација претставуваат базични елементи за остварување на социјална инклузија во општеството. Поради ова, во Стратегијата е наведено дека „е потребно во секоја држава да се востанови институционален механизам што ефикасно ќе ја реализира нивната заштита“. Тргнувајќи од важноста за правно регулирање на дискриминацијата, а посебно тргнувајќи од меѓународната норматива за човековите права, што принципот на еднаквост и недискриминација го поставува пред кое било друго право, Република Македонија во изминатите години ратификуваше голем број конвенции со кои се забранува дискриминацијата, измени поголем број закони, вклучувајќи го и Кривичниот законик и донесе посебен Закон за спречување и заштита од дискриминација.

Сепак, дефинирањето и менувањето на правната рамка само по себе не е доволно за да може да биде констатирано дека во Република Македонија постојат ефикасни механизми за заштита од дискриминација, особено кога се работи за заедница за која постојат длабоко вкоренети стереотипи во општеството. Напротив, следејќи ја состојбата со дискриминацијата на Ромите, можеме да се констатира дека Ромите сè уште се соочуваат со истите ограничувања на правата, како и пред донесувањето на стратегијата, пред сè поради припадноста на оваа етничка заедница, но и бојата на кожата. Од тие причини социјална и општествена инклузија на Ромите во Република Македонија цениме дека не е постигната.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА НАДЛЕЖНОСТ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ (НА СТРАТЕГИЈАТА И ВО ОБЛАСТА)

Поради комплексноста на концептот на недискриминација и човекови права постои широка правна рамка за заштита како на меѓународно, така и на национално ниво. Врз основа на ова, а согласно Стратегијата за Ромите 2005-2015 година, поголем број на државни органи се надлежни за имплементација на законските норми што забрануваат нееднаков третман во остварувањето на загарантираните права во Република Македонија. Таква надлежност има Народниот правобранител, Комисијата за заштита од дискриминација, судовите во Република Македонија, Постојаната анкетна комисија за заштита на слободите и правата на граѓаните во рамките на Собранието на Република Македонија и Уставниот суд на Република Македонија. Комуникацијата на лицата од ромската етничка заедница со наведените институции, при остварувањето на нивните правата и при барања за нивна заштита од ограничување и дискриминација, најчесто

се остварува преку граѓанскиот сектор, поради што и согласно Стратегијата за Ромите 2005-2015 година и здруженијата на граѓани претставуваат значаен дел од целокупниот систем на заштита. Дополнително, дискриминацијата е забранета со членови во голем број закони што подлежат на надзор од државните инспекторати во соодветната област и тие имаат надлежност да постапуваат по претставки од граѓани за наводна дискриминација.

Во однос на надлежностите, Народниот правобранител е независен орган чие дејствување е насочено кон заштитата на правата на граѓаните, преземање акции и мерки за заштита на принципот на недискриминација и соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во државната администрација, во единиците на локалната самоуправа и во јавните институции и агенции. Народниот правобранител е особено важна институција во овој дел, поради тоа што ги штити уставните и законските права на граѓаните и на сите други лица кога им се повредени од органите на државната управа и други органи кои имаат јавни овластувања, вклучително и од казнено-поправни и воспитно-поправни установи, психијатриските установи и полицијата.

Со новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација⁴⁵ се воспостави нов орган – Комисијата за заштита од дискриминација, што постапува по претставки за наводно сторена дискриминација од страна на државните органи и други органи со јавни овластувања, но и кога дискриминацијата е извршена од страна на поединци и правни лица во приватниот сектор. Со донесувањето на овој закон и воспоставувањето на Комисијата за заштита од дискриминација начелно беше почитувана препораката на бројните меѓународни и домашни организации за донесување на посебен закон за заштита од дискриминација, што ќе биде во согласност со меѓународните норми, односно со Директивата за расна еднаквост на Европската унија, кога се во прашање Ромите. Сепак, со примената на Законот и почнувањето со работа на Комисијата беа утврдени низа недоследности, што влијаат и на ефективноста во заштитата од дискриминација и на припадниците на ромската етничка заедница.

МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Принципот на еднаков третман е универзален принцип што е загарантиран со голем број на меѓународни документи и инструменти, со кои се утврдуваат и се штитат човекови права. Правото на еднаков третман е загарантирано во член 2 од Универзалната декларација за човекови

⁴⁵ Законот за спречување и заштита од дискриминација беше донесен на 13.04.2010 година, а почна да се применува на 01.01.2011 година.

права што е усвоена во 1948 година, каде што во став 1 од овој член е утврдено: **„Сите права и слободи прогласени во оваа Декларација му припаѓаат на секое лице без разлика во поглед на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго мислење, националното и општественото потекло, имотната состојба, раѓањето или кои било други услови. Понатаму, нема да се прави никаква разлика врз основа на политичкиот, правниот или меѓународниот статус на земјата или теоријата на која ѝ припаѓа некое лице, било да е независна, под старателство, несамоуправна или да се наоѓа под кои било други ограничувања на сувереноста“.**

Правото на еднаков третман е утврдено и со член 2 став 2 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, усвоен од Генералното собрание на Обединетите нации во 1966 година, во кој е предвидено: „Државите-договорнички на овој пакт се образуваат да ги почитуваат и да ги гарантираат правата признати во овој пакт на сите поединци кои се наоѓаат на нивната територија и потпаѓаат под нивна власт без какво било разликување, особено во поглед на раса, боја на кожа, пол, јазик, вероисповед, политичко или секое друго убедување, национално и општествено потекло, имот, раѓање или други околности“.

Забраната за дискриминација е предвидена и во Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, што во член 2 став 2 предвидува: **„Државите-договорнички на овој пакт се обврзани да гарантираат дека правата прогласени во него ќе бидат остварувани без каква било дискриминација заснована врз раса, боја на кожата, пол, јазик, вероисповед, политичко или какво било друго мислење, национално или општествено потекло, имот, раѓање или некоја друга положба“.**

Меѓународен инструмент од особено значење, кога се работи за дискриминацијата врз Ромите, е и Конвенцијата за елиминирање на сите форми на расна дискриминација, со чие ратификување е овозможено поединци да поднесуваат петиции пред Комитетот на ОН за елиминирање на расната дискриминација. Во член 1 од оваа Конвенција е наведено: **„Изразот ‘расна дискриминација’ се однесува на секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се засноваат врз расата, бојата, предците, националното или етничкото потекло што имаат цел или за резултат да го нарушат или да го компромитираат признавањето, уживањето или вршењето, под еднакви услови, на правата на човекот и основните слободи на политичко, економско, социјално и културно поле или во секоја друга област на јавниот живот“.**

Принципот на еднаквост и недискриминација се загарантирани и со Конвенцијата против дискриминација во образованието усвоена од УНЕСКО од 1960 година, Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените од 1981 година усвоена од

Генералното собрание на Обединетите нации, како и Конвенцијата за правата на децата што е усвоена во 1989 година.⁴⁶

Во член 2 од Конвенцијата за правата на детето е наведено: „**Државите-членки на оваа Конвенција ги почитуваат и ги обезбедуваат правата содржани во Конвенцијата за секое дете под нивна јурисдикција без каква било дискриминација и без оглед на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго убедување, националното, етничкото или социјалното потекло, имотната состојба, онеспособеноста, потеклото или друг статус на детето или на неговиот родител или законски старател.**

Државите-членки ги преземаат сите потребни мерки за да се обезбеди заштита на детето од сите облици на дискриминација или казни засновани врз статусот, активностите, изразеното мислење или убедување на родителите, законските старатели или членовите на семејството на детето“.

Во Европската конвенција за човекови права, што е усвоена во 1952 година од страна на Советот на Европа, дискриминацијата е изречно забранета во член 14, во кој е наведено: „**Уживањето на правата и слободите, признати со оваа Конвенција, треба да се обезбеди без никаква дискриминација заснована врз пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или кое и да е друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање или кој и да е друг статус“.**

Дополнително, во европскиот контекст, друг меѓународен инструмент што го гарантира правото на недискриминација е и Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, што како и Европската конвенција за човекови права е усвоена од страна на Советот на Европа, но во 1995 година.

НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Од анализата на домашното законодавство од аспект на човековите права и дискриминацијата може да се констатира дека голем број закони содржат конкретни одредби со кои се забранува дискриминација по повеќе основи, а најчесто по основа на раса, боја на кожа, етничка припадност, националност, пол. Во Уставот на Република Македонија, принципот на еднаквост и недискриминација е земен како основен концепт за почитување на сите загарантирани права,

⁴⁶ Усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации, а стапи на сила во 1990 година.

врз основа на што во член 9 е наведено: „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Граѓаните пред уставот и законите се еднакви“.

Освен во Уставот на Република Македонија, како највисок правен акт, дискриминацијата е забранета и со Кривичниот законик преку кривичните дела „Расна и друга дискриминација“ или „Повреда на рамноправноста на граѓаните“, за кои е предвидена и казна затвор. Од особено значење за Стратегијата 2005-2015 е донесувањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација, со кој беше воспоставена Комисијата за заштита од дискриминација, како ново самостојно и независно тело, што постапува по претставки на граѓани за наводно претрпена дискриминација. Со Законот се забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа што е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор.

Овој закон се применува од страна на сите државни органи, органи на единицата на локалната самоуправа, правни лица со јавни правни овластувања и правни и физички лица во областа на работата и работните односи, образование, наука и спорт, социјална сигурност, вклучувајќи го и подрачјето на социјална заштита, пензиско и инвалидско осигурување, здравствено осигурување и здравствена заштита, правосудство и управа, домување, јавно информирање и медиуми, пристап до добра и услуги, членување и дејствување во синдикални, политички партии, здруженија на граѓани и фондации или други организации засновани на членство, култура и други области определени со закон.

Исто така, Законот предвидува и судска заштита во случаи на дискриминација, а по однос на товарот на докажување предвидува: **„Ако странката во судска постапка тврди дека, согласно со одредбите на овој закон, ѝ е повредено нејзиното право на еднакво постапување е должна да ги изнесе сите факти и докази што го оправдуваат нејзиното тврдење. Докажувањето дека немало дискриминација паѓа на товар на спротивната странка“**.

Еден од најголемите проблеми на Ромите кои живеат во Република Македонија од аспект на човековите права и принципот на недискриминација е неможноста да се стекнат со статусот државјани на Република Македонија. Како основна пречка за стекнување со овој статусот се забележува постоењето на правен вакуум во условите за стекнување државјанство предвидени во Законот за државјанство, што не се приспособени на состојбата во која припадниците на ромската заедница живеат и условите што би можеле да ги исполнат. Исто така, по завршувањето на рокот од две години (до 2006 година) за поднесување барање за добивање на македонско државјанство за државјаните на поранешната СФРЈ кои на 8 септември 1991 година имале пријавено живеалиште и постојано живееле на територијата на Република Македонија и имале вистинска и ефективна врска со РМ, овој рок повторно не бил продолжен и голем број лица останале без државјанство до денешен датум. Со оглед на тоа што овој проблем е наведен како еден од главните во оваа област и во Стратегијата, може да биде констатирано дека државата нема преземено никакви мерки за негово ефективно решавање.

Во делот на заштитата на децата и остварувањето на правата на децата кои произлегуваат од Уставот, Конвенцијата за правата на детето, како и правата предвидени со домашното законодавство, како најголем проблем се појавува неевидентирањето лица во матичната книга на родените. Поради ова, на децата им се ограничуваат основните права на здравствена заштита, образование и социјална заштита. Иако овој проблем најмногу се рефлектира врз децата, опфаќа и голем број на полнолетни лица, кои не можат на никаков начин да ги остварат своите права поради немање документи за лична идентификација.

Според податоците што ги добивме од Министерството за труд и социјална политика, од ноември 2011 година се спроведува акција за евиденција на лица во матична книга на родените, во која учествуваат лица од ова министерство, Управата за водење на матичната книга на родените, претставници од Министерството за внатрешни работи, меѓународни организации, здруженија на граѓани и Ромските информативни центри. Од последната обработка на податоците, бројката на неевидентирани лица на ниво на цела република изнесувала 420 лица чие што раѓање или лично име не е запишано во матична книга на родените и за сите случаи се водела постапка на запишување. Во јануари 2013 година Министерството за труд и социјална политика поддржало спроведување на 32 ДНК-анализи, од кои 18 случаи биле решени, а останатите сè уште се во постапка. Од вкупниот број лица кои не се евидентирани во матичната книга на родените и

вкупниот број на поддржани ДНК-анализи од страна на Министерството за труд и социјална политика можеме да констатираме дека бројката на поддржани ДНК-анализи е незначителна. Дополнително, од информациите што ги добивме од одржаните обуки за овој проект, како и од ромските организации, може да се констатира дека бројката на неевидентирани лица е повисока од 420 на ниво на цела република. Исто така, главниот проблем со кој се соочуваат неевидентирани лица е комплицираноста на постапката за евиденција, недоволната информираност околу постапката, како и финансиските средства од приближно 18.000,00 денари потребни за докажување на крвното сродство.

За неевидентирани деца во матичната книга на родените (фантом-деца) постои и ризик да станат жртви од трговија со луѓе, киднапирање, продавање органи⁴⁷. Овој ризик постои и за девојките и жените-Ромки кои живеат во прифатилиштето во Чичино Село, што се наоѓа на периферијата на Скопје. Сепак, проблемот со Ромите, како потенцијални жртви на трговија со луѓе, не претставува предмет на особено внимание од властите, поради што треба да биде направена анализа за трговијата со луѓе која експлицитно ќе утврди до кој степен Ромите генерално, а особено ромските адолесцентки, стануваат жртви и согласно резултатите да се направат стратегии за дејствување и спречување⁴⁸ на оваа појава.

Од аспект на дискриминацијата и употребата на прекумерната сила врз ромското население од страна на полицијата, што било констатирано и во Стратегијата, може да се констатира дека сè уште претставува присутна појава. Центарот за обука на Министерството за внатрешни работи спроведува обуки за полициските службеници за уставниот и политичкиот систем, човековите права, етичкото однесување на полицаецот, справување со разлики и антидискриминаторско однесување, како и специјални антидискриминациски обуки за припадниците на Единицата за справување со уличен криминал. Исто така, Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди, орган при Министерството за внатрешни работи, спроведува обуки за заштита на човековите права при примена на полициските овластувања и почитување на човековите права за лицата лишени од слобода. Сепак, од информациите што ги добивме од одржаните обуки за овој проект, од добиени известувања од лица-припадници на ромската заедница, по пристигнати

47 На работилницата во градот Кочани присутната социјална работничка го наведе случајот за ромско девојче продадено во Холандија за наводен договорен брак, која подоцна е вратена кај семејството од холандските власти затоа што станала жртва на трговија со луѓе.

48 Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија во 2012 година

http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf.

претставки до Хелсиншкиот комитет⁴⁹ и извештаите од Народниот правобранител⁵⁰ можеме да констатираме дека дискриминацијата и прекумерната употреба на сила од страна на полицијата сè уште постојат, поради што релацијата, комуникацијата и довербата меѓу ромската заедница и полицијата не е подобрена. Исто така, од извештаите на Народниот правобранител⁵¹ може да се утврди дека препораката за вработување на Роми-полицајци не е во целост остварена, поради тоа

49 ПОЛИЦИСКО МАЛТРЕТИРАЊЕ ВО СЛУЖБАТА ВО НАСЕЛБА ТОПААНА – Месечен извештај на Хелсиншкиот комитет за април – мај 2013

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/417/Kvartalen_izvestaj_April_-_Juni_2013.pdf. „На 5 мај 2013 година, во скопската населба Топанско Поле, МВР спроведе акција за приведување на осуденото лице кое по искористување на погодноста викенд надвор од КПД Идризово не се вратило на отслужување на затворската казна. На 6 мај 2013 година во медиумите беше пренесена информација за прекумерна употреба на сила од страна на полициските службеници, учесници во акцијата за приведување. По обезбедениот контакт со дел од лицата кои преку медиумите се пожалија од начинот на кој се одвивала полициската акција, претставници на Хелсиншкиот комитет на 8 мај 2013 година во населбата Топанско Поле остварија разговор со овие лица. Разговорот се водеше со поголема група на граѓани, припадници на ромската етничка заедница. Четворица од нив истакнаа дека биле директни жртви на полициското постапување што се состоело од физичко и психичко малтретирање. И покрај тоа што тие биле недолжни жртви, биле уапсени и изнесени пред истражен судија кој отворил истражна постапка во која тие биле обвинети за наводно сторено дело „напад на службено лице при вршење работи од безбедноста“ и им определил превентивна мерка „обврска обвинетите да се јавуваат во судот секој понеделник во седмицата“.

ПОЛИЦИСКА ТОРТУРА ВО КПУ ИДРИЗОВО ВРЗ ПРИПАДНИК НА РОМСКАТА ЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА

„По поднесено барање за бесплатна правна помош од страна Селим Демо, татко на Зухер Ибраимов, Хелсиншкиот комитет активно го следеше и постапуваше во случајот на тортура во КПУ Идризово во кој на осуденото лице г. Ибраимов, по нападот од страна на припадник на секторот за безбедност, хируршки му беа отстранети бубрег и слезина. Инцидентот се случил во КПУ Идризово на 12 март 2013 година, во местото викано „свињарник“ кога г. Ибраимов, заедно со уште едно осудено лице, поправале телевизор. Кога г. Ибраимов бил здогледан од припадник на секторот за безбедност бил запрашан што прави таму по што веднаш и без причина почнал да го тепа.

Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/GI-2012.pdf>.

Годишен извештај на Народниот правобранител за 2011 <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2012/Izvestaj%202011-MK.pdf>.

Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/GI-2012.pdf>.

Еден од најстарите предмети што Хелсиншкиот комитет го поведе пред Комисијата е случајот за сегрегација на учениците-Роми во Битола. Иако претставката за овој случај беше поднесена во април 2011 година, Комисијата и по изминувањето на неполни три години се нема изјаснето дали препраќањето на децата-Роми во ОУ „Ѓорѓи Сугарев“ во Битола, со образложение дека нема место за нив во основните училишта во кои тие првенствено аплицирале, претставува форма на дискриминација.

50 Усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации, а стапи на сила во 1990 година.

51 Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија во 2012 година

http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf.

што во Министерството за внатрешни работи од вкупно 11.079 вработени, само 75 се Роми, додека на раководна позиција има само еден вработен Ром.

Во делот на заштитата од дискриминација можеме да се констатира дека е постигнат определен напредок со донесувањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација и воспоставувањето на Комисијата за заштита од дискриминација како нов, независен и самостоен орган што постапува во случаи на дискриминација. Согласно одредбите од Законот, Комисијата има надлежност да постапува по поднесени претставки од граѓаните, да дава мислење и препораки за конкретните случаи на дискриминација, да покренува иницијатива за поведување постапка пред надлежните органи поради сторени повреди на Законот за спречување и заштита од дискриминација, да иницира измена на прописи поради спроведување и унапредување на заштитата од дискриминација и други надлежности. Постапката пред Комисијата почнува со поднесување на претставка до Комисијата, усно или писмено на записник, без обврска за плаќање такса или друг надоместок. Претставката треба да биде поднесена во рок од три месеци од денот кога била сторена повредата или најдоцна во рок од една година од дознавањето за актот на дискриминација, а Комисијата треба да даде мислење по поднесената претставка во рок од 90 дена од денот на поднесувањето на претставката.

Иако во Законот е утврден рокот од 90 дена во кој Комисијата треба да даде мислење по поднесената претставка, сепак најчесто овој рок не се почитува и мислењата се носат многу подоцна⁵². Со ваквата практика на Комисијата се доведува во прашање ефикасноста на нејзиното работење, а пред сè ефикасноста во заштитата од дискриминација.

Од информациите што ги добивме од Комисијата за заштита од дискриминација може да се утврди дека постои зголемување на бројот на поднесени претставки до Комисијата од припадниците на ромската етничка заедница од 2011 до 2013 година, но споредено со степенот на социјалната исклученост на Ромите, маргинализираноста и општествената дискриминација врз оваа етничка заедница, овие бројки покажуваат дека Ромите сè уште не ја препознаваат дискриминацијата и не се запознаени со механизмите за заштита од дискриминација, согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација. Воедно, Комисијата извести и дека во два од вкупно поднесените претставки утврдила дискриминација, во седум претставки не утврдила дискриминација, по две претставки не постапувала поради застареност, по една претставка постапката е запрена, а по 11 од поднесените претставки постапката сè уште е во тек. Врз основа на овие податоци може да се констатира дека Комисијата не покажува ефикасност во заштитата од дискриминација и покрај нискиот број претставки што биле доставени до Комисијата од или во име на припадници

⁵² ПОЛИЦИСКО МАЛТРЕТИРАЊЕ ВО СЛУЖБАТА ВО НАСЕЛБА ТОПАНА – Месечен извештај на Хелсиншкиот комитет за април – мај 2013

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/417/Kvartalen_izvestaj_April_-_Juni_2013.pdf.

„На 5 мај 2013 година, во скопската населба Топанско Поле, МВР спроведе акција за приведување на осуденото лице кое по искористување на погодноста викенд надвор од КПД Идризово не се вратило на отслужување на затворската казна. На 6 мај 2013 година во медиумите беше пренесена информација за прекумерна употреба на сила од страна на полициските службеници, учесници во акцијата за приведување. По обезбедениот контакт со дел од лицата кои преку медиумите се пожалија од начинот на кој се одвивала полициската акција, претставници на Хелсиншкиот комитет на 8 мај 2013 година во населбата Топанско Поле остварија разговор со овие лица. Разговорот се водеше со поголема група на граѓани, припадници на ромската етничка заедница. Четворица од нив истакнаа дека биле директни жртви на полициското постапување што се состоело од физичко и психичко малтретирање. И покрај тоа што тие биле недолжни жртви, биле уапсени и изнесени пред истражен судија кој отворил истражна постапка во која тие биле обвинети за наводно сторено дело „напад на службено лице при вршење работи од безбедноста“ и им определил превентивна мерка „обврска обвинетите да се јавуваат во судот секој понеделник во седмицата“.

ПОЛИЦИСКА ТОРТУРА ВО КПУ ИДРИЗОВО ВРЗ ПРИПАДНИК НА РОМСКАТА ЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА

„По поднесено барање за бесплатна правна помош од страна Селим Демо, татко на Зухер Ибраимов, Хелсиншкиот комитет активно го следеше и постапуваше во случајот на тортура во КПУ Идризово во кој на осуденото лице г. Ибраимов, по нападот од страна на припадник на секторот за безбедност, хируршки му беа отстранети бубрег и слезина. Инцидентот се случил во КПУ Идризово на 12 март 2013 година, во местото викано „свињарник“ кога г. Ибраимов, заедно со уште едно осудено лице, поправале телевизор. Кога г. Ибраимов бил здогледан од припадник на секторот за безбедност бил запрашан што прави таму по што веднаш и без причина почнал да го тепа.

на ромската заедница, со оглед на тоа што во само два случаи е утврдена дискриминација, а 11 постапки сè уште се во тек.

Табела 1. Преглед на вкупно доставени претставки до Комисијата за заштита од дискриминација и преглед на поднесени претставки од/за припадниците на ромската етничка заедница

Реден бр.	Година	Вкупен број претставки	Вкупен број претставки од или во име на припадници на ромската етничка заедница	Основа Етничка Припадност	Основа Пол
1	2011	60	4	4	0
2	2012	75	9	9	0
3	2013 до 02.10.2013		10	9	1

Табела 2. Преглед на поднесени претставки до Комисијата за заштита од дискриминација по области од припадниците на ромската етничка заедница

Области	2011	2012	2013
Работа и работни односи	1		3
Образование, наука и спорт	2		1
Социјална сигурност, социјална заштита, здравствено осигурување и заштита		2	1
Правосудство и управа			
Домување			
Јавно информирање и медиуми		2	
Пристап до добра и услуги	1	4	4

Членување и дејствување во синдикални, политички партии, здруженија на граѓани и фондации			
Култура			
Други области		1	1

Од спроведените обуки од овој проект, како главен проблем во делот на дискриминацијата се истакнува ограничувањето на правото на движење на Ромите на граничните премини на Република Македонија, поради претпоставка дека се работи за потенцијални азиланти за земјите на Европската унија. Во текот на спроведените работилници беше изнесено следното сознание на учесниците во една општина: **„Профилот на МВР кога се излегува од граница, за Ромите ги опишува како црни, валкани, со кадрава коса, специфична облека, нечисти чевли, луѓе кои одат во одредени земји, па за нив се претпоставува дека се азиланти, без разлика дали навистина бараат азил или не. МВР има направено профил на потенцијални баратели на лажен азил. Со тоа потврдува дека направила профил на луѓе кои се лажни азиланти. Како институциите на државата не реагираат за оваа ситуација, туку велат дека е тактика на државните институции“.**

Овие сознанија на присутните се базираат на добиените информации од медиумите изнесени од страна на Министерството за внатрешни работи дека е изработен профил на „лажен азилант“⁵³. Присутните на работилницата во Општина Гостивар добиле информација дека профилот на „лажниот азилант“ е споделен преку усна наредба, што им го отежнува докажувањето за наводната дискриминација од страна на Министерството за внатрешни работи и лице/а кои постапуваат по наводниот профил.

Од Комисијата за заштита од дискриминација добивме известување дека Комисијата има добиено една претставка по однос на ова прашање, од страна на ромско здружение, меѓутоа не утврдиле дискриминација поради недостиг на факти и докази. Комисијата наведе дека во овој дел

⁵³ Врз основа на сите анализи и искуства што ги стекнавме во изминатите три години од спроведувањето на визната либерализација, успеавме да го детектираме можниот профил на лажниот барател на азил и врз основа на шенгенските процедури и законодавството, како и доследна примена на Законот за надзор на државата граница, го употребуваме правото за оневозможување излез на лица кои не се во состојба да ја докажат целта на патувањето, односно за кои има основани сомневања дека имаат за цел да направат злоупотреба на визната либерализација, образложи Јанкуловска, додавајќи оти веќе се видливи и конкретните резултати од мерките што се преземаат.

<http://www.sitel.com.mk/mk/jankulovska-mvr-go-utvr-di-profilot-na-lazhnite-azilanti>

<http://telma.com.mk/index.php?task=content&cat=1&rub=15&item=22293>

<http://alon.mk/wordpress/archives/69699>

комесарите учествуваат на разни форуми и дебати што упатуваат на поддршка за надминување на постоечката ситуација со евентуална дискриминација на овие лица, како и дека е евидентно дека состојбата на докажување, односно прибавување факти и докази, ја истакнува специфичноста на докажувањето на дискриминацијата, во овој случај.

Измени беа направени и во Законот за патни исправи за државјаните на Република Македонија во делот на причините за одбивање на барањето за издавање пасош или виза, односно одземање пасош и поништување виза на начин што е додадена нова точка што предвидува дека барањето може да биде одбиено ако лицето е присилно вратено или протерано од друга држава поради постапување спротивно на прописите за влез и престој во таа држава. Ваквите измени овозможува законски да може да се ограничува правото на движење на граѓаните кога ја напуштаат Република Македонија во наведените случаи, што најмногу се рефлектира кон припадниците на ромската етничка заедница, како најмаргинализирана етничка заедница во Република Македонија. Поради ова, до Уставниот суд на Република Македонија беа поднесени иницијативи за поведување постапка за оценување на уставноста на ваквите законски измени од пратеникот Самка Ибраимовски и невладината организација „Транспаренси интернешнал Македонија“, особено поради тоа што Уставот на Република Македонија гарантира: „Секој граѓанин има право да ја напушти територијата на републиката и да се врати во републиката. Остварувањето на овие права може да се ограничи со закон, со исклучок на случаите кога тоа е потребно заради заштита на безбедноста на Републиката, водење на кривична постапка или заштита на правата на луѓето“.

Врз основа на наведено може да се констатира дека постојат силни индиции за вршење дискриминација врз Ромите на граничните премини на Република Македонија, за што јавноста и државните институции се известени, но не се преземени какви било мерки за менување на ваквата дискриминаторска практика на постапување од страна на Министерството за внатрешни работи и полициските службеници. Пасивниот однос на државата кон ова прашање и законските измени со кои се легитимира ваквата дискриминација докажуваат дека во конкретниот случај се работи за системска дискриминација од страна на државата кон ромската етничка заедница.

Ефикасност во заштитата од дискриминација кон Ромите не покажа ниту јавното обвинителство, како надлежен орган за иницирање истрага во случајот на дискриминација врз Ромите од страна на одговорните лица во трговскиот центар „Скопје Сити Мол“, кои преку електронска пошта испратена до фирмата „Ленд Сервис“, на 9 јануари 2013 година, побарале лицата припадници на ромската заедница да не бидат ангажирани на работни задачи за одржување на хигиената во одделот за храна. И покрај медиумската експонираност на овој случај и бурната реакција од

граѓаните и домашните здруженија на граѓани⁵⁴, кои го осудија и побараа реакција од надлежните институции, поради наводите дека се работи за расна дискриминација, изостана каква било реакција од страна на јавното обвинителство. Поради ова, Мрежата за заштита од дискриминација на 18 јули 2013 година поднесе кривична пријава до Основното јавно обвинителство Скопје⁵⁵ против трговскиот центар „Скопје Сити Мол“ и одговорните лица, поради основано сомнение дека го сториле кривичното дело расна и друга дискриминација, со што на вработените Роми во фирмата „Ленд Сервис“ им беше повреден личниот и моралниот интегритет, достоинството и угледот, нивната приватност и правото на достапност на секое работно место под еднакви услови.

ЗАКЛУЧОЦИ

Иако постојат голем број на законски одредби со кои дискриминацијата е забранета, сепак постои проблем кога станува збор за имплементацијата на овие одредби. Може да се констатира дека со донесувањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација беше постигнат определен напредок во заштитата од дискриминација, но со примената на законот во практиката дојдоа до израз недостатоците и празнините поради кои отсуствува ефикасната заштита од дискриминација. Ова најмногу се однесува на законските одредби што се однесуваат на функционирањето на Комисијата за заштита од дискриминација и отсуството на стручна служба, каде што Законот треба да претрпи измени.

Во делот на полицијата и Ромите може да се констатира дека се спроведени обуки за полициските службеници за почитување на човековите права и недискриминација, но сè уште постои дискриминација и употреба на прекумерна сила врз Ромите. Од препораките предвидени во Стратегијата за Ромите во РМ 2005-2015 за надминување на недовербата кон полицијата, поголемиот дел се неспроведени, а особено оние што се однесуваат на донесување постапки од страна на полицијата за расно мотивирано насилство, вработување Роми во Министерството за внатрешни работи, формирање на советодавни одбори составени од претставници на полицијата и месното население, редовни состаноци со претставници на ромската заедница и Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди при МВР.

Исто така, не се остварени ниту препораките што се однесуваат на решавање на прашањата

⁵⁴ Соопштение на Мрежата за заштита од дискриминација за поднесената кривична пријава http://www.mhc.org.mk/announcements/140#.UuvjSvl_vfI.

⁵⁵ Соопштение на Мрежата за заштита од дискриминација за поднесената кривична пријава http://www.mhc.org.mk/announcements/140#.UuvjSvl_vfI.

со државјанството на Ромите, како и прашањата околу личните документи, што претставуваат основна пречка за остварување на правата гарантирани со Уставот на РМ и домашното законодавство.

ПРЕПОРАКИ

- Менување на Законот за државјанство на начин што условите, предвидени во Законот, ќе бидат приспособени на состојбата и условите за живот во кои Ромите живеат.
- Повторно да се даде можност за поднесување барање за добивање на македонско државјанство за државјаните на поранешната СФРЈ кои на 8 септември 1991 година имале пријавено живеалиште и постојано живееле на територијата на Република Македонија и имале вистинска и ефективна врска со РМ.
- Олеснување на постапката за евиденција во матичната книга на родените и добивање на лични документи, поголемо информирање на ромското население околу постапката, како и финансиска поддршка од Министерството за труд и социјална политика за сите случаи во кои е потребно докажување на крвното сродство.
- Вработувањена поголем број припадници на ромската етничка заедница во Министерството за внатрешни работи, поголема контрола од Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди врз работата и почитувањето на човековите права од страна на полициските службеници, формирање на координативни тела и состаноци меѓу полициските службеници со месното население, со цел да се зајакне довербата и да се смали дискриминацијата и поголема информираност меѓу ромското население за механизмите за заштита од користење на прекумерна употреба на сила од страна на полициските службеници преку директен контакт со претставници на здруженијата на граѓани.
- Измени во Законот за спречување и заштита од дискриминација со кои ќе се предвиди постоење на стручна служба во Комисијата за заштита од дискриминација и ќе биде вработен/а минимум еден/една припадник/чка на ромската етничка заедница, врз основа на што ќе се зголеми ефикасноста во работењето на Комисијата, а со тоа и ефикасноста во заштитата од дискриминација.

- Еден од комесарите кои се избираат во Комисијата за заштита од дискриминација да биде припадник/чка на ромската етничка заедница.
- Комисијата за заштита од дискриминација да го почитува рокот од 90 дена за донесување мислења по поднесените претставки од граѓаните.
- Да се преземат мерки од страна на државата за менување на дискриминаторската практика на ограничување на правото на движење на Ромите на граничните премини на РМ, поради наводна опасност дека се работи за потенцијални азиланти.
- Да се направат измени во Законот за патни исправи за државјаните на Република Македонија на начин што ќе биде избришан делот што предвидува дека барањето може да биде одбиено ако лицето е присилно вратено или протерано од друга држава поради постапување спротивно на прописите за влез и престој во таа држава.
- Да се спроведе истражување врз основа на кое ќе биде направена анализа за трговијата со луѓе што експлицитно ќе го утврди степенот до кој Ромите генерално, а особено ромските адолесцентки, стануваат жртви, па согласно резултатите да се направат стратегии за дејствување и нејзино спречување.

2.4. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

ИНСТИТУЦИОНАЛНА НАДЛЕЖНОСТ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ СТРАТЕГИЈАТА И ВО ОБЛАСТА НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Во областа на социјалната заштита основната надлежност за спроведување на целите и препораките што произлегуваат од Стратегијата ја има Министерството за труд и социјална политика и центрите за социјална работа, што функционираат како стручни установи со јавни овластувања заради вршење работи од социјална заштита, а во однос на делокругот на работа влегуваат во рамките на секторот за социјална заштита при Министерството за труд и социјална политика. Комуникацијата меѓу лицата од ромската етничка заедница и овие институции, при остварувањето на правата од социјалната заштита многу често се остварува преку граѓанскиот сектор, поради што и согласно Националната стратегијата за Ромите 2005-2015 година и здруженијата на граѓани претставуваат значаен дел од целокупниот систем на заштита. Со

формирањето на Ромските информативни центри (РИЦ) ваквата комуникација многу често се остварува и преку вработените во овие центри, поради што тие претставуваат важен дел од целокупниот систем на заштита.

НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Уставот ја дефинира Република Македонија како социјална држава, што е изградена врз хуманизмот, социјалната правда и солидарноста како темелни вредности, што треба да ги гарантираат економските и социјалните права. Во Уставот на Република Македонија постои посебен дел што се однесува на економските и социјалните права што го гарантира правото на работа, заштитата при работењето и материјалната обезбеденост за време на привремена невработеност, социјалната сигурност и социјалното осигурување. Во член 35 од Уставот е наведено: „Републиката се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност“.

Оттука, постојат голем број закони преку кои се остваруваат правата на социјална сигурност и осигурување, од кои најважни се:

- Законот за социјална заштита;
- Законот за семејството;
- Законот за заштита на децата;
- Законот за локалната самоуправа;
- Законот за пензиско и инвалидско осигурување;
- Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност;
- Законот за општата управна постапка;
- Законот за управните спорови.

Изготвена е и Стратегија за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 година⁵⁶, во која како стратешки приоритети на Министерството за труд и социјална политика се наведуваат:

⁵⁶ Стратегија на Министерството за труд и социјална политика <http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=6FC822BBA79A61429117F41943673AE4>.

1. Интензивна промоција и примена на превентивни мерки за намалување на бројот на граѓани Роми кои се вклучени долгорочно во системот на социјална заштита.
2. Развој на капацитети и програми за нудење на социјални услуги на ромската заедница на локално ниво.
3. Јакнење на процесот на вонинституционална заштита, развој на постојните и изнаоѓање на нови форми на вонинституционална заштита.
4. Подобрување на квалитетот на услугите на институциите за ромската заедница во рамките на институционална заштита.

АНАЛИЗА

Еден од најголемите проблеми со кои се соочуваат Ромите при остварувањето на правата од социјалната заштита се неевидентирањето на овие лица во матичната книга на родените и неможноста да се стекнат со статусот државјани на Република Македонија. Иако овој проблем најмногу се рефлектира врз децата, опфаќа и голем број на полнолетни лица, кои не можат на каков било начин да ги остварат своите права поради немање документи за лична идентификација. Според добиените податоци од Министерството за труд и социјална политика, од ноември 2011 година се спроведува акција за евиденција на лица во матична книга на родените, во која учествуваат лица од ова министерство, Управата за водење на матичната книга на родените, претставници од Министерството за внатрешни работи, меѓународни организации, здруженија на граѓани и Ромските информативни центри.

Од последната обработка на податоците, бројката на неевидентирани лица на ниво на цела држава изнесувала 420 лица чие што раѓање или лично име не е запишано во матична книга на родените и за сите случаи се водела постапка на запишување. Во јануари 2013 година Министерството за труд и социјална политика поддржало спроведување на 32 ДНК-анализи, од кои 18 случаи биле решени, а останатите сè уште се во постапка. Од вкупниот број лица кои не се евидентирани во матичната книга на родените и вкупниот број на поддржани ДНК-анализи од страна на Министерството за труд и социјална политика може да се констатира дека бројката на поддржани ДНК-анализи е незначителна. Дополнително, од информациите што ги добивме од одржаните обуки за овој проект, како и од ромските организации, може да се утврди дека бројката на неевидентирани лица е повисока од 420 на ниво на цела република. Исто така, главниот проблем со кој се соочуваат неевидентирани лица е комплицираноста на постапката за евиденција, недоволната информираност околу постапката, како и финансиските средства од приближно 18.000,00 денари потребни за докажување на крвното сродство.

Многу важен дел од заштитата на социјално исклучените лица е и згрижувањето на бездомните лица кое најмногу се рефлектира врз Ромите. Министерството за труд и социјална политика извести дека на територија на Република Македонија во моментот функционираат два центра за бездомни лица, едниот како организациска единица на МЦСР на Град Скопје, а вториот управуван од страна на Црвениот крст на Град Скопје. Во текот на изминатите пет години, во центрите за бездомни лица биле згрижени околу 100 лица годишно (некои од нив се повторуваат), од кои 50% се од ромска националност, а во моментот на известувањето имало згрижено 70 корисници во Центарот за бездомни лица од кои 30 лица се од ромска националност. Според овие податоци може да се констатира дека се остварени определени цели од стратегијата за отворање центри за бездомни лица, но не е целосно решен проблемот со домувањето, бездомништвото и вклучувањето на Ромите во општеството, ако се земе предвид фактот дека најголем дел од згрижените лица во центрите се Роми.

Во делот на заштитата од семејно насилство, што беше констатирано како еден од главните проблеми во Стратегијата кога се работи за социјалната заштита на жената-Ромка, Министерството за труд и социјална политика извести дека на територијата на Република Македонија има отворено четири регионални центри за лица-жртви на семејно насилство, а во периодот од 2010 до 2012 година од ромска етничка припадност се сместени 12 жртви на семејно насилство. Врз основа на ваквите податоци, но и податоците со кои располага Хелсиншкиот комитет за човекови права, може да се констатира дека бројката на регистрирани жртви на семејно насилство воопшто не соодветствува со реалната бројка на жените-Ромки кои трпат семејно насилство. Во последните години постои тенденција на опаѓање на пријавувањата за претрпено семејно насилство од страна на жените-Ромки, што беше констатирано и во Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015.⁵⁷ Една од главните причини за опаѓањето на бројот на жените-Ромки во структурата на корисници на услуги од областа на семејното насилство се недоволните и несоодветните капацитети за сместување на жените-жртви на семејно насилство, неинформираноста и стравот кај жените-Ромки, тешкиот пристап до судовите со оглед на тоа што се припаднички на најмаргинализираната етничка заедница итн.

Во однос на заштитата на децата-Роми на улица, постојат дневни центри на ниво на републиката, што во најголем дел можат да одговорат на потребите од сместување на децата на улица. Имено, Министерството за труд и социјална политика нè извести дека на ниво на Република Македонија има четири дневни центри за деца на улица-три државни и еден управуван од здружение на

⁵⁷ Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/nasislto_strategija_mkd.pdf.

граѓани, а во текот на летните месеци треба да биде отворен и Транзитен центар за деца на улица во Охрид, што ќе служи за интервентно згрижување на децата/минувачи од 24 до 48 часа. Во текот на наредниот период планирано е отворање и на Дневен центар за деца на улица во Општина Прилеп. Во однос на вкупниот број на евидентирани деца, нè известија дека изнесува 650 во период од 2005 година до денес, но согласно извештаите на Народниот правобранител, сознанијата на Хелсиншкиот комитет и информациите во медиумите, може да се констатира дека оваа бројка е многу поголема. Иако од страна на Министерството не добивме точни податоци колку од евидентираниите деца се Роми, со оглед на маргинализираноста на ромската етничка заедница и многубројните извештаи како на домашни, така и на странски организации во кои е нотиран овој проблем како загрозување на правата на децата-Роми, не е тешко да се заклучи дека најголем дел од децата на улица се Роми.

Во период од 2005 година до денес, во Скопје се покренати постапки за одземање на родителско право на 5 родители за 14 деца и вршење надзор над родителското право за 10 родители и 26 деца. Надвор од Скопје, во другите општини каде што постои проблемот со децата на улица, покрената е постапка за одземање на родителско право за тројца родители за 6 деца, а мерката вршење надзор над родителско право е поведена за 20 родители за 35 деца. Со новите измени на Законот за семејство од 09.01.2014 година се предвидува дека како злоупотреба или грубо занемарување на родителските должности ќе се смета и наведувањето на детето на питачење или користење на детето за питачење. Исто така, измени се направени и во делот на одземање на вршењето на родителското право на начин што Центарот првично ќе го предупреди родителот на недостатоците и пропустите во вршењето на родителското право и ќе мора да донесе решение за постојан надзор над вршењето на родителското право и ќе спроведе стручно советодавна работа со родителите и со детето. Доколку родителот и покрај укажувањата на Центарот за социјална работа повторно го злоупотребува вршењето на родителското право или грубо го занемарува, Центарот е должен привремено да го одземе детето од родителот и задолжително да покрене постапка за одземање на родителското право пред надлежниот суд, како и задолжително да поднесе кривична пријава против родителот. Исто така, Центарот за социјална работа е должен да му обезбеди соодветно згрижување на детето и да преземе мерки за заштита на правата и интересите на малолетното дете. Сметаме дека ваквите рестриктивни решенија во однос на одземањето на родителското право не претставуваат соодветна мерка со која ќе се заштитат интересите на детето, поради тоа што е право и интерес на детето да биде дел од своето семејство и да остварува контакти и лични односи со родителите. Ова особено ако се земат предвид незадоволителните услови што државата ги обезбедува за згрижување на децата, посебно условите во домовите за деца без родители.

На прашањето дали се отворени центри за социјално дружење на децата-Роми, кои предвидуваат културни и други активности, предвидени во Стратегијата, Министерството за труд и социјална политика не достави одговор, па врз основа на ова, како и на сознанијата на Хелсиншкиот комитет и ромските организации, можеме да констатираме дека такви центри не се отворени и не е постапено согласно целите и препораките во Стратегијата во овој дел. Исто така, одговор не добивме ниту на прашањето дали се отворени кризни центри во ромските населби, наменети за помош на ромските семејства, но според сознанијата на Хелсиншкиот комитет и ромските организации, вакви центри не се отворени.

Во делот на пристапот до образование и мерките што државата ги презема за да го поттикне остварувањето на ова право беше воведен условен паричен надоместок во износ од 12.000,00 денари на годишно ниво што има цел зголемување на бројот на ученици запишани во средно образование од домаќинства-корисници на социјална парична помош, како и да го поттикне реализирањето на задолжителното средно образование. Со оглед на тоа што ромските домаќинства најчесто се корисници на социјална парична помош, ова право ги опфати ромските домаќинства во кои има деца кои се запишани во средно образование и во училишната 2011/2012 година учествувале со 10,2 од сите корисници на програмата.⁵⁸

Како позитивен исход од препораките вклучени во Стратегијата може да се наведе отворањето на Ромските информативни центри, но само во општини каде што постои поголема застапеност на припадниците на ромската заедница. Визијата и мисијата на РИЦ е да придонесуваат во подобрувањето на пристапот до права и обврски во сите приоритетни области: образование, вработување, социјална заштита, здравство, домување, лични документи, односно: информирање на лицата за навремено остварување и поднесување на потребните документи за обнова или, пак, поднесување барања за реализирање на некои од пропишаните можности во областа на социјалната заштита, реализирање средби со центрите за социјална работа доколку постои потреба од одредено застапување на странката пред институцијата и организирање на информативно едукативни средби во соработка со Центрите за социјална работа по однос на одредени права и обврски од областа на социјалната заштита. Во однос на придонесот на РИЦ на локално ниво во подобрувањето на пристапот до социјални права и заштита, според податоците добиени од 11 РИЦ-ови во период од јануари до август 2013 година, Министерството за труд и социјална политика нè извести дека се обратиле 545 лица кои побарале информативни услуги, подготовка на документи за обнова на барања за остварување на некои од правата од социјална заштита, условен паричен надоместок, субвенции за електрична енергија, логистичка поддршка,

58 Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија во 2012 година

подготовка на жалби по однос на донесени решенија, упатувања и совети во врска со остварување права и обврски од оваа област.

Иако отворањето на Ромските информативни центри претставува позитивна практика што треба да се следи, како негативни искуства од нивната досегашна работа можат да се потенцира нивната зависност од Министерството за труд и социјална политика, недоволната транспарентност, непостоењето на дата-база со податоци, недоволниот број вработени и непостоењето на јавно достапни периодични извештаи преку кои јавноста ќе биде известена за нивната работа и проблемите со кои најчесто се соочувало ромското население во одредениот период.

Учесниците на работилниците во неколку општини наведоа дека Центрите за социјална работа најчесто не се достапни да одговорат на прашањата и потребите на РИЦ-овите, особено во општините Штип, Винаца, Битола, Скопје, Гостивар, Тетово каде што укажаа на индиферентниот однос на социјалните работници кога се работи за итни случаи поврзани со граѓаните од ромската заедница. Врз основа на ова може да се констатира дека соработката помеѓу вработените во РИЦ и Центрите за социјална работа не е на потребното ниво што ќе гарантира ефикасна помош во делот на остварувањето на правата од социјална заштита.

Поголема вклученост и информираност на социјалните работници за состојбата со Ромите е забележителна во Општина Кочани и Куманово. Во Општина Куманово, од страна на претставникот на РИЦ и Центарот за социјални работи беше наведено дека во овој момент како најисклучени граѓани од процесите на добивање на лични документи се бегалците и лицата кои не ги промениле своите документи при промена на системот, укажувајќи на појавата на апатриди во Република Македонија. Во Општина Кочани, пак, освен проблемот со домувањето на семејствата сместени во старата касарна (види област домување), постои отсуство на информираност кај граѓаните за програмите за вработување што се однесуваат на ромското население, остварување на правата од социјална заштита, непристапност до судовите за постапки што се водат или треба да се водат во други градови, а поради отсуство на финансиски средства за превоз.

Во делот на користењето на социјалната парична помош, чија основица изнесува од 2.334,00 денари, а за секој член на семејството основицата се зголемува за коефициент 0,37, а најмногу до пет члена, може да се констатира дека ова право се искористува од страна на поголемиот дел на ромските домаќинства. Сепак, ова претставува основниот приход на ромските домаќинства, што не соодветствува со трошоците за основните потреби за живот. Ваквата зависност од користењето на социјалната парична помош, заедно со супстандардните услови во домувањето наведуваат на констатација дека ромското население останува да живее во сиромаштија и исклученост од општеството.

Наведеното доведува до заклучок дека целта на Стратегијата за избегнување на долгорочната зависност од социјална помош и зајакнување и осамостојување на ромската етничка заедница и нејзино целосно вклучување во општеството не е постигната. Може да се констатира дека постојат мерки што ја поттикнуваат интеграцијата на ромското население во општеството, но тие придонесуваат за поголема зависност од надоместоците што произлегуваат од социјалната заштита.

Во делот на заштитата од семејно насилство, постои тенденција на намалување на пријавите за претрпено семејно насилство од страна на жените-Ромки, но не е изготвена соодветна анализа за причините што придонеле за оваа состојба, иако во Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство е дадена препорака за правење истражување во овој дел. Со оглед на податоците дека на територијата на Република Македонија има отворено четири регионални центри за лица-жртви на семејно насилство, констатацијата е дека нивниот број не е доволен во регионите каде што живее ромско население.

Препораките од Стратегијата што се однесуваат на отворање центри за социјално дружење на децата-Роми и кризни центри во ромските населби, наменети за помош на ромските семејства, сè уште не се имплементирани. Исто така, не се остварени ниту препораките што се однесуваат на решавање на прашањата со државјанството на Ромите, како и прашањата околу личните документи, што претставуваат основна пречка за остварување на правата во делот на социјалната заштита.

Во однос на Ромските информативни центри важно е да се препознае улогата во процесите на прибирање податоци, достапноста до информации за граѓаните од ромската заедница, но и да се констатира нивната положба. Во овој момент РИЦ има недостаток на човечки и материјални ресурси, како и недостаток од соработка со Центрите за социјална работа. Дополнително, РИЦ се отворени во општини каде што бројот на припадниците на ромската заедница е поголема и не се распространети низ целата територија на Република Македонија. Како пример, Општина Гази Баба и Општина Бутел немаат РИЦ-ови, иако потребата од нив според податоците од терен е евидентна (види област домување и политичка партиципација).

- Олеснување на постапката за евиденција во матичната книга на родените, стекнување државјанство и добивање на лични документи, поголемо информирање на ромското население околу постапката, како и финансиска поддршка од Министерството за труд и социјална политика за сите случаи во кои е потребно докажување на крвното сродство.
- Отворање шелтер-центри за семејно насилство во регионите каде што живее ромско население и спроведување истражување преку кое ќе се утврдат причините за намалениот број пријави од страна на жените-Ромки за семејно насилство.
- Отворање центри за социјално дружење на децата-Роми и кризни центри во ромските населби, наменети за помош на ромските семејства.
- Зголемен надзор над вршењето на родителското од страна на Центрите за социјална работа за родителите кои децата ги наведуваат или користат за питање, зголемени советувања и работа со родителите, а помал број на покренати постапки за одземање на родителското право врз децата.
- Зголемување на социјалната парична помош.
- Утврдување на минимален приход на годишно ниво, што нема да биде пречка за остварување на правото на социјална парична помош.
- Усвојување планови и стратегии за вработување на ромското население со кои ќе се прекине зависноста на ромското население од надоместоците што произлегуваат од социјалната парична помош.
- Запознавање со меѓусебната работа и зголемување на соработката помеѓу РИЦ-овите и Центрите за социјална работа и известување на Центрите за социјална работа од страна на Министерството за труд и социјална политика за отвореност, транспарентност и потреба од професионално однесување на социјалните работници кон ромската заедница и кон претставниците на РИЦ.

2.5. ЗДРАВСТВО

ВОВЕД

Здравјето е една од основните потреби на човекот. Здравјето е услов за успешно функционирање на индивидуата во општеството и предуслов што придонесува човекот да биде среќен во текот на својот живот. Во Преамбулата на Уставот на Светската здравствена организација (СЗО) е наведено: **„Уживањето на највисоко можниот стандард на здравје е едно од фундаменталните права на секое човечко суштество без разлика на расата, верата, политичкото уверување, економскиот и социјалниот статус“.**⁵⁹

Кога зборуваме за здравствената состојба на Ромите во Република Македонија, треба да се имаат предвид одредени специфичности што се разликуваат од генералната национална слика за здравствената состојба во државата, што се должи на лошата социоекономска состојба во кои живеат Ромите, нискиот степен на образование и високата стапка на невработеност. Дополнителни причини што придонесуваат до влошување на здравјето на ромската популација се лошите услови за живеење, непостоењето на здравствено осигурување, културата и историските навики, обичаи и стилот на живеење на Ромите, дискриминацијата (директна или индиректна) при користењето на здравствените услуги, како и недоволната информираност за здравствените права.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА НАДЛЕЖНОСТ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ (НА СТРАТЕГИЈАТА И ВО ОБЛАСТА)

Здравствената политика, кога во прашање се Ромите, поради комплексноста и различните аспекти на проблемите што се рефлектираат врз здравјето, наметнува мултисекторски пристап. Препорака е сите здравствени политики што се имплементираат за подобрување на здравствената состојба на Ромите да се комбинираат со политиките на домување, образование, социјална политика, односно потребно е да постои одредена институционализирана координираност помеѓу надлежните ресорни министерства и локалната самоуправа, придружено со постојана консултација со претставниците на ромската заедница.

⁵⁹ Светска здравствена организација. 1946. [www.who.int/bulletin/archives/80\(12\)981.pdf](http://www.who.int/bulletin/archives/80(12)981.pdf) — *WHO definition of Health*, Преамбула на Уставот на Светската здравствена организација, усвоена од Меѓународната здравствена конференција, Њујорк, 19-22 јуни 1946 година; потпишана на 22 јули 1946 година од претставниците на 61 држава (Официјални документи на СЗО, број 2, страница 100) и влегле во сила на 7 април 1948 година.

Во секој случај, согласно Стратегијата за Ромите 2005-2015 година, носечки и одговорен орган за имплементација на предвидените активности во областа на здравството е Министерството за здравство. Во рамките на Министерството за здравство формиран е Државниот санитарен и здравствен инспекторат што исто така е вклучен во имплементацијата на гореспоменатата стратегија.

Во однос на надлежностите, Државниот санитарен и здравствен инспекторат врши инспекциски надзор над спроведувањето на прописите од областа на здравството и тоа од областа на здравствената заштита, заштитата на населението од заразните болести, здравственото осигурување, заштитата на правата на пациентите и правата од областа на менталното здравје, евиденциите од областа на здравството, како и другите прописи⁶⁰.

МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Светската здравствена организација го дефинира здравјето како состојба на целосна физичка, психичка и социјална благосостојба, а не само отсуство на болест или на телесни недостатоци.⁶¹ Оваа дефиниција го опишува човековото здравје во неговата сеопфатна смисла.

Правото на здравје е загарантирано и со Универзалната декларација за човекови права, што е усвоена во 1948 година од страна на Генералното собрание на Обединетите нации. Во член 25 став 1 од Декларацијата е утврдено: „**Секој има право на животен стандард што му обезбедува здравје и благосостојба, нему и на неговото семејство...**“ Исто така, друг меѓународен инструмент што го гарантира правото на здравје Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права што е усвоен во 1966 година⁶².

Правото на здравје е загарантирано и во Конвенцијата за правата на детето. Член 24 став 1 од оваа Конвенција гласи: „**Државите-членки го признаваат правото на детето на највисоко ниво на здравствена и медицинска заштита и рехабилитација. Државите-членки ќе настојуваат на ниедно дете да не му биде одземено правото на таква здравствена заштита**“.

Други правни одредби во кои е вклучено правото на здравје се: член 5 од Конвенцијата за

60 Веб-страница на Државниот санитарен и здравствен инспекторат <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2013/01/dszi-nadleznosti.pdf>.

61 Ибид. 61

62 Член 12. Овој инструмент е усвоен од страна на Генералното собрание на Обединетите нации. Меѓународниот пакт од страна на Република Македонија е ратификуван во 1994 година.

елиминација на сите форми на расна дискриминација⁶³, член 12 и 14 од Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација кон жените⁶⁴, како и член 25 од Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп⁶⁵, сите три усвоени од страна на Генералното собрание на Обединетите нации и тоа во 1965 година, 1979 година и 2006 година.

Во Европскиот контекст, меѓународни инструменти каде што е регулирано правото на здравје се Европската социјална повелба од 1961 година (ревидирана во 1996 година) и Европската конвенција за човекови права и слободи од 1952 година.

НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Во Република Македонија правото на здравје е категорија што е заштитена со Уставот на републиката. Имено, **„на секој граѓанин му се гарантира правото на здравствена заштита. Граѓанинот има право и должност да го чува и да го унапредува сопственото здравје и здравјето на другите“**.⁶⁶

Покрај Уставот на Република Македонија како највисок правен акт што го гарантира правото на здравје, тоа е загарантирано и со Законот за здравствената заштита⁶⁷, Законот за здравственото осигурување⁶⁸, како и Законот за заштита на правата на пациентите⁶⁹. Ова право на ист начин и под исти услови го остваруваат сите граѓани на Република Македонија, вклучувајќи ги и Ромите како етничка заедница.

АНАЛИЗА

Како што претходно беше споменато, правото на здравствена заштита е гарантирано на секој граѓанин. Во однос на пристапот до примарната здравствена заштита во населени места, каде што доминантниот број население е од ромската етничка заедница, треба да се истакне дека во Општина

63 Стапена на сила во 1969 година http://www.nesri.org/sites/default/files/International_Convention_on_the_Elimination_of_All_Forms_of_Racial_Discrimination.pdf.

64 Стапена на сила во 1981 година http://www.nesri.org/sites/default/files/Convention_on_Elimination_of_All_Forms_of_Discrimination_Against_Women.pdf.

65 Стапена на сила во 2006 година http://www.nesri.org/sites/default/files/Convention_on_the_Rights_of_Persons_With_Disabilities.pdf.

66 Член 39 од Уставот на Република Македонија.

67 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 43/2012; 145/2012; 87/2013 и 164/2013.

68 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 25/2000; 34/2000; 96/2000; 50/2001; 11/2002; 31/2003; 84/2005; 37/2006; 18/2007; 36/2007; 82/2008; 98/2008; 6/2009; 67/2009; 50/2010; 156/2010; 53/2011; 26/2012; 16/2013; 91/2013 и 187/2013.

69 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 82/2008; 12/2009 и 53/2011.

Шуто Оризари постојат амбуланти што вршат превентивна медицинска и стоматолошка дејност и имунизација, како и амбуланти од примарната здравствена заштита од областа на медицината и стоматологијата. Иако достапноста до примарна здравствена заштита е на задоволително ниво во рамките на целата територија на Република Македонија, за ромската етничка заедница особен проблем е што голем број Роми немаат здравствено осигурување. Ова дополнително е усложнето и поради одредени законски и административни мерки што го отежнуваат добивањето документи – државјанство или лична карта (види област социјална заштита и дискриминација и човекови права), што, пак, се услов за остварување на здравствените права, што уште еднаш покажува дека здравствената политика, кога се во прашање Ромите, наметнува мултисекторски пристап за решавање на проблемите.

Сексуалното и репродуктивното здравје на жената-Ромка е исто така важен сегмент од здравствената политика насочена кон Ромите. Согласно регулативата, како и за сите останати жени во Република Македонија, здравствените услуги што се нудат за жената-Ромка во оваа област се следни: промоција на сексуалното здравје и планирање на семејство, грижа во текот на бременоста, породување и леунството, безбедно мајчинство, безбеден абортус, превентивни прегледи за рано откривање на ризик-фактори за настанување на болест, скрининг за малигни неоплазми, советување, дијагностика, третман, и рехабилитација.

Иако законската регулатива предвидува севкупна заштита на сексуалното и репродуктивно здравје на жената-Ромка, во одредени области од оваа заштита се јавуваат проблеми во повеќе општини низ државата. Имено, во однос на пристапот до гинеколошки услуги за жената-Ромка, во населени места каде што доминантниот број население е од ромската етничка заедница, треба да се истакне дека, на пример, во општина Шуто Оризари нема лекар-гинеколог. Во текот на изминатиот период Министерството за здравство има објавено оглас за лекари на медицина со лиценца за работа во областа на гинекологијата и акушерството кои се заинтересирани да вршат дејност на ниво на примарна здравствена заштита во оваа општина, но за жал до денес нема никаква заинтересираност. Ова претставува сериозен недостаток што влијае на сексуалното и репродуктивно здравје на жената-Ромка, а понатаму и на генералната здравствена состојба на оваа популација.

Дополнително, од страна на припадниците на ромската етничка заедница кои земаа учество на работилницата организирана во општина Шуто Оризари, беше посочено дека во општина Шуто Оризари нема аптека, што претставува особен проблем ако се земе предвид социоекономската положба на овие лица кои мораат да патуваат до најблиската аптека за да ги добијат потребните лекови. Причините за неотворањето аптека, како што посочија учесниците, се од различна

природа, меѓу кои и фактот дека ниту еден приватен сопственик не сака да отвори аптека во оваа населба поради финансиската (не)исплатливост.

Сепак, со цел да се обезбеди здравствена заштита на жените-Ромки, Министерството за здравство со поддршка на Глобалниот фонд за борба против ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија, има набавено комби-возило, што е целосно опремено и оспособено како мобилна гинеколошка амбуланта за сексуално и репродуктивно здравје. Во оваа амбуланта се обезбедуваат повеќе гинеколошки услуги во повеќе рурални средини низ Република Македонија и во неа може да се направи ПАП-тест, основен гинеколошки преглед, ЕХО (вагинално и абдоменално), како и советување за сексуално преносливи инфекции и бесплатна контрацепција. Првенствена улога на ова возило не е да биде поставено во централните градски подрачја, туку во тешко достапни рурални места и средини што се населени со Роми.

Особен проблем во областа на здравството претставува дискриминацијата при користењето на здравствените услуги од страна на ромската популација. Во тој правец, Ромите многу често се соочуваат со директна или, пак, индиректна дискриминација, што како појава е многу тешко да се докаже или, пак, се соочуваат со сегрегација во болничкото сместување и нега.

Со цел да се спречи дискриминацијата во здравствените установи, Државниот санитарен и здравствен инспекторат, согласно своите овластувања, врши надзор над работата на овие установи со цел да утврди дали се почитуваат соодветните законски одредби со што индиректно се контролира и се спречува дискриминацијата по која било основа. Сметаме дека овие активности што се преземаат од страна на инспекторатот не се доволни во однос на спречување на дискриминацијата што се врши кон ромската популација при користењето на здравствени услуги. Исто така, голем недостаток е што Министерството за здравство како најодговорен орган во областа на здравството, нема организирано обуки за здравствениот персонал во делот за заштита од дискриминација врз Ромите при користењето на здравствените услуги. Дополнително, обуки за здравствениот персонал не се организираат ни за одредени аспекти од ромската култура, со цел подобрување на комуникацијата и зајакнување на довербата помеѓу оваа група на граѓани и здравствените работници.

Во текот на истражувањето беше утврдено дека Министерството за здравство или Државниот санитарен и здравствен инспекторат нема примено ниедна претставка од граѓанин, припадник на ромската етничка заедница, кој се жали за сторена дискриминација при користење на здравствени услуги. Сепак, овој факт не треба да нè доведе до заклучок дека дискриминацијата не е присутна кон оваа категорија на граѓани при користење на здравствени услуги. Напротив,

може да се заклучи дека Ромите не знаат да ја препознаат дискриминацијата, а уште помалку ги познаваат механизмите за заштита од оваа појава што се предвидени согласно законската регулатива.

Поврзано со изнесеното, Институтот за јавно здравје на Република Македонија, во соработка со граѓанските организации, има направено истражување насловено „Основно истражување по однос на здравствениот статус и здравствените права на Ромите во Република Македонија“. Ова истражување е поврзано со здравствената состојба на Ромите и пристапот до здравствените услуги, како и состојбата во однос на почитување на човековите права во здравствената заштита кај ромското население во споредба со истите состојби кај неромското население кое живее во близина на ромските населби. Меѓутоа, во моментот на пишување на анализата, овие податоците поради статистичка обработка не беа достапни.

Исто така, важно е да се спомене дека Министерството за здравство и Институтот за јавно здравје на Република Македонија учествуваат во процес на ревизија на стратегијата за „Демографски развој 2008-2015 година“ со цел зајакнување на капацитетите во оваа област и идентификување на јавни политики што потенцијално можат да влијаат на благосостојба на семејствата, како и репродуктивното здравје во контекст на семејно планирање, а поврзано со социјално-културолошкиот феномен на многудетност кај ромската популација.

Дополнително, Министерството за здравство во 2013 година, со поддршка на СЗО изработи предлог-програма за активна здравствена заштита на мајките и децата, што е преориентирана со цел остварување на Милениумски цели 4 и 5 во рамките на Обединетите нации, со експлицитен, но не и ексклузивен фокус на ромската популација и остварување на принципот за еднаквост. Исто така, за периодот 2013-2014 година, Владата на Република Македонија има донесено Акциски план за намалување на смртноста кај доенчињата, а особено намалување на перинаталната смртност.

Следејќи ги активностите предвидени во Стратегијата 2005-2015, Министерството за здравство во 2012 година почна со имплементација на проектот „Ромски здравствени медијатори“. Овој проект има цел да помогне во надминување на бариерите во комуникацијата меѓу ромската популација и здравствените работници, идентификување на лицата и семејствата кои немаат пристап до здравствена заштита, преку посети на терен и нивно информирање за пристапот до здравствена заштита и здравствено осигурување, информирање за достапност до бесплатни здравствени услуги предвидени во превентивните и куративните програми на Министерството за здравство, како и унапредување на здравствениот статус на Ромите. Имајќи предвид дека здравствените медијатори се повеќе активни во општина Шуто Оризари, често се случува припадниците на ромската етничка заедница од другите општини да не бидат потполно информирани за пристапот

и користењето на здравствените услуги. Преку работата на терен беа забележани неколку вакви примери што се однесуваат и на користењето на другите бенефиции, како што е паричниот надоместок за мобилност. Со цел да се зголеми информираноста на припадниците на ромската етничка заедница во однос на пристапот и користењето на здравствените услуги, сметаме дека здравствените медијатори треба да земат поактивна улога и во помалите населени места или општини каде што оваа етничка заедница живее во помал број.

Меѓу останатите препораки во Стратегијата 2005-2015 беше препорачано во рамките на Министерството за здравство да се формира помошно тело – Комисија за следење на здравствената положба на Ромите и имплементацијата на здравствените политики, што би имала задача да подготвува редовни периодични извештаи и ќе биде составена од претставници на Министерството, здравствени работници (експерти), по можност лица од ромска националност и претставници од ромската заедница или граѓанските организации. За жал, оваа комисија не е формирана. Сепак, Министерството за здравство има назначено контакт-лице кое е задолжено за прашањата врзани со Ромите.

ЗАКЛУЧОЦИ

Со донесувањето на Стратегијата 2005-2015 се отвори можност за преземање на позначајни активности и соодветни мерки во областа на здравството кога се во прашање Ромите.

Следствено на ова, направен е одреден напредок во пристапот до примарна и секундарна здравствена заштита за Ромите преку отворање амбуланти во општини каде што мнозинското население се припадници на ромската етничка заедница, назначени се здравствени медијатори кои треба да ја олеснат комуникацијата меѓу ромската популација и здравствените работници, а исто така направени се и одредени научни истражувања што треба да придонесат до унапредување на здравјето на Ромите како посебна етничка заедница.

Сепак, важно е да се истакне дека одредени прашања од областа на здравството, што директно ги засегаат Ромите, остануваат да егзистираат или се делумно решени.

Недостатокот на стручен медицински персонал, односно лекар-гинеколог, во општината Шуто Оризари во која мнозинското население е од ромската заедница, претставува сериозен проблем што води до влошување на сексуалното и репродуктивно здравје на жената-Ромка. Иако Министерството за здравство, со цел да го реши овој проблем, има обезбедено мобилна гинеколошка амбуланта за заштита на сексуалното и репродуктивното здравје на оваа

категорија на лица, сметаме дека мобилната гинеколошка амбуланта го нема капацитетот на вршење на дејност, како што таа може да се врши во здравствена установа.

Проблемот со дискриминација (директна или индиректна) на Ромите во здравствениот сектор е исто така проблем што не треба да биде занемарен од надлежните. Дополнително, фактот дека не се организираат обуки за медицинскиот персонал за заштита и спречување на дискриминација, о може да го отежне пристапот до здравствени услуги на овие граѓани. Со организирање на овие обуки се очекува пристапот на здравствените работници да биде адаптиран на нивото на знаење на пациентот, почитувајќи го нивното достоинство, доверливоста, како и нивната личност.

ПРЕПОРАКИ

- Вработување лекари на медицина со лиценца за работа во областа на гинекологијата и акушерството во општина Шуто Оризари и во останатите општини со мнозинско население од ромската етничка заедница, каде што има ваков недостаток.
- Мотивирање на студентите по медицина од ромската етничка заедница да одберат специјализација во областа на гинекологијата.
- Организирање обуки за персоналот кој работи во здравствените установи во делот на заштита од дискриминација и сегрегација на Ромите при користење на здравствените услуги.
- Организирање обуки за одредени аспекти од ромската култура, со цел подобрување на комуникацијата и зајакнување на довербата помеѓу оваа група граѓани и здравствените работници.
- Зголемување на бројот на здравствените медијатори кои треба да земат поактивна улога и во помалите населени места или општини каде што оваа етничка заедница живее во помал број.
- Вработување на поголем број на медицински сестри од ромската етничка заедница во здравствените установи.
- Издвојување на повеќе средства за унапредување на здравјето, поради фактот што одредени активности се финансирани од странски донатори и меѓународни организации.
- Обезбедување бенефиции за ромската заедница во насока на унапредување на пристапот до здравствена заштита.
- Обезбедување бенефиции за ромската заедница при набавување лекови и медицински помагала.

- Во рамките на Министерството за здравство да се формира помошно тело – Комисија за следење на здравствената положба на Ромите и имплементацијата на здравствените политики.

2.6. ОБРАЗОВАНИЕ

ВОВЕД

Образованието или правото на образование претставува универзално човеково право. Тоа претставува право од кое зависи реализацијата на други човекови права, па како такво претставува главен двигател за економски и социјално-маргинализираните категории во општеството да се издигнат над сиромаштијата и да земат потполно учество во заедницата во која живеат. Следствено на ова, тоа мора да биде достапно до сите без разлика на возраста, полот, религиозната определба, етничката припадност, здравствената и социјална состојба, како и финансиската положба.

Во контекст на Стратегијата за Ромите 2005-2015, образованието претставува една од областите за која стратегијата предвидува одредени активности што заеднички и координирано треба да се преземат од страна на владините тела и органи, со цел надминување на најчестите проблеми со образованието, односно неписменоста или нискиот степен на образование што ги засегаат Ромите како етничка категорија.

Најчести фактори што придонесуваат за нискиот степен на образование кај ромската популација се: 1. семејното опкружување (преку немањето свест или постоењето на ниска свест кај родителите за потребата за образование на нивните деца), 2. материјалните услови (облека, дополнителни материјали, непостоењето на соодветни услови за учење), 3. јазичните бариери (тешкотии со следење на наставата поради непознавање на јазикот на кој се одвива таа), и 4. дискриминацијата, односно сегрегацијата на учениците-Роми (ромските ученици не се соодветно прифатени од средината во која учат, останатите ученици не сакаат да седат со нив во иста клупа). Дополнително, тука се јавува и проблемот на користењето на детскиот труд во неформалниот економски сектор, фактор што секако ги оттргнува децата од процесот на образование.

Во согласност со Стратегијата за Ромите 2005-2015 година, носечки и одговорен орган за имплементација на предвидените активности во областа на образованието е Министерството за образование и наука. Во рамките на Министерството за образование и наука се формирани Бирото за развој на образованието, Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, како и Државниот и просветен инспекторат, што исто така се вклучени во имплементацијата на гореспоменатата стратегија.

Во однос на надлежностите, Бирото за развој на образованието има својство на правно лице и врши стручни работи од значење за развојот и унапредувањето на воспитанието и образованието во Република Македонија. Дејноста на Бирото за развој на образованието опфаќа компоненти со кои се одредуваат целта и содржината на воспитно-образовната работа во областа на предучилишното, основното, гимназиското, средното стручно и постсредното образование, образованието на децата со посебни образовни потреби, образованието на возрасните, ученичките домови, како и за образованието на децата и граѓаните на Република Македонија во странство за учење на мајчиниот јазик и култура.⁷⁰

Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците е формирана во 2003 година и е составена од Одделение за албански, турски, српски, ромски, влашки и бошњачки јазик и Одделение за мир и правата на децата на сите заедници. Меѓу другото, ова тело предлага и дава поддршка на предлози што се во правец на перманентно стратегиско разрешување на овој проблем кај сите етнички заедници, вклучително и Ромите. Преку ова тело, Министерството за образование и наука би можело да ги промовира и промените што се сугерираат од страна на ромската етничка заедница за правата што се однесуваат на употребата на ромскиот јазик и култура, како и солүции за прашања што се специфични за оваа заедница.⁷¹

Што се однесува до Државниот и просветен инспекторат треба да се спомене дека тој врши надзор над исполнетоста на образовните стандарди, обезбедувањето на квалитетот на образованието, ефективностa преку евалуација на работата на воспитно-образовните установи, како и примената на законите, другите прописи и општи акти од областа на образованието и воспитанието. Во тој правец, просветниот инспекциски надзор се врши во: основните училишта, средните училишта, детските градинки, установите за образование на возрасните, установите за

70 Граѓански дневник <http://www.uslugi.gov.mk/GrDnevnikDownload.aspx?OrganID=2D46106D10D34CDoB28C7FoA45509CA9>.

71 Веб-страница на Министерството за образование и наука <http://www.mon.gov.mk/index.php/ministerstvo/2010-05-14-08-54-49>.

образование и оспособување на ученици со посебни образовни потреби. Во високообразовните и научните установи инспекциски надзор се врши над примената на законите со кои се уредува високообразовната и научната дејност⁷².

НОРМАТИВНА РАМКА

Меѓународни документи и инструменти за човекови права

Како што беше споменато и погоре, правото на образование е универзално човеково право што е загарантирано со одреден број на меѓународни документи и инструменти за човекови права.

Како основен документ во кој е утврдено правото на образование се смета Универзалната декларација за човекови права што е усвоена во 1948 година од страна на Генералното собрание на Обединетите нации. Во член 26 став 1 од Декларацијата е утврдено: **„Секој има право на образование. Образованието ќе биде бесплатно, барем на ниво на основно образование. Основното образование ќе биде задолжително. Техничкото и стручното образование ќе бидат општо достапни, а пристапот кон високото образование ќе биде достапно за сите врз основа на заслужените оценки“**. Иако согласно овој член правото на образование е загарантирано за сите, се подразбира дека во фокусот на ова право се децата.

Исто така, во меѓународни рамки, правото на образование е утврдено со член 13 и 14 од Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права што е усвоен во 1966 година.⁷³ Во став 1 од член 13 е утврдено: **„Државите-договорнички на овој пакт го признаваат правото на образование на секое лице“**. Дополнително, со оваа одредба определено е дека **„основното образование ќе биде задолжително и бесплатно, достапно на сите; средното образование во своите различни форми, вклучувајќи ја тука и средно-техничката и стручна настава, ќе биде општо и достапно за сите преку сите достапни средства, а особено со воведувањето на бесплатна настава; Високото образование ќе биде еднакво достапно за секого според неговите**

72 Веб-страница на Министерството за образование и наука <http://www.mon.gov.mk/index.php/ministerstvo/2010-05-14-08-54-49>.

73 Овој инструмент е усвоен од страна на Генералното собрание на Обединетите нации. Меѓународниот пакт од страна на Република Македонија е ратификуван во 1994 година.

способности преку сите достапни средства, а особено со воведување на бесплатна настава“⁷⁴.

Во продолжение, во член 14 е утврдено дека државите-договорнички се должни да изработат и да усвојат „подробен план на неопходни мерки за постепено остварување во рамките на разумен број години утврдени со овој план, на начелото за задолжително и бесплатно основно образование за сите“.

Правото на образование е загарантирано и со Конвенцијата против дискриминација во образованието усвоена од УНЕСКО од 1960 година, член 10 од Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените од 1981 година, усвоена од Генералното собрание на Обединетите нации, како и член 24 од Конвенцијата за правата на лицата со хендикеп од 2006 година, исто така усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации.

Меѓународен инструмент од особено значење врз основа на кој се заснова правото на образование е Конвенцијата за правата на децата што е усвоена во 1989 година.⁷⁵ Имено, во член 28 став 1 од Конвенцијата е утврдено: **„Државите-членки го признаваат правото на детето на образование...“**, додека во точката (а) од овој став е утврдено: **„Основното образование е задолжително и бесплатно за сите“**. Во став 2 од овој член е утврдено дека дисциплината во училиштата треба да го почитува човечкото достоинство на децата, додека став 3 од истиот член утврдува дека побогатите земји треба да им помогнат на посиромашните во постигнувањето на овие цели. Во продолжение, согласно член 29 од оваа Конвенција, образованието треба целосно да го развие карактерот и талентите на детето. Тоа треба да ги поттикнува децата да ги почитуваат своите родители, својата култура како и другите култури.

Правото на образование е утврдено и во рамките на Европската конвенција за човекови права и слободи, што е усвоена во 1952 година од страна на Советот на Европа. Имено, согласно член 2 од Протокол 1: **„Никому не може да му се одземе правото на образование. Во своето дејствување во областа на образованието и наставата, државата ги почитува правата на родителите да обезбедат образование и настава во согласност со своите верски и филозофски убедувања“**.

Дополнително, во Европскиот контекст, друг меѓународен инструмент што го гарантира правото на образование е и Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, што како и Европската конвенција за човекови права е усвоена од страна на Советот на Европа, но во 1995 година.

⁷⁴ Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права 1966, член 13 став 2 точки а, б, ц.

⁷⁵ Усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации, а стапи на сила во 1990 година.

Национално законодавство

Во Република Македонија правото на образование е категорија што е заштитена со Уставот на републиката. Образованието е достапно за секого под еднакви услови.⁷⁶ Исто така, припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон.⁷⁷

Покрај Уставот на Република Македонија како највисок правен акт што го гарантира правото на образование, правото на образование е загарантирано и со Законот за основното образование⁷⁸, Законот за средното образование,⁷⁹ како и Законот за високото образование.⁸⁰

Во контекст на Стратегијата 2005-2015, особено важен документ во оваа област е и Програмата за развој на образованието во Република Македонија од 2005 до 2015 година.⁸¹ Преку оваа програма се дефинира мисијата на Република Македонија во сферата на образованието: **„Како образование за сите преку обезбедување на образовна еднаквост, зголемување на можностите за партиципација, зголемување на образовната, културната и економската компетитивност на македонското општество“**.⁸²

АНАЛИЗА

За целите на истражувањето беа испратени прашалници до институции надлежни за имплементација на Стратегијата 2005-2015 по области, па така, согласно одговорите на институциите, несомнено е направен напредок во областа на образованието Меѓутоа, согласно податоците што ги добивме од практичната работа на општините, невладините организации и Ромските информативни центри за време на работилниците спроведени во 11 општини се покажуваат одредени проблеми во областа.

⁷⁶ Член 44 став 2 од Уставот на Република Македонија.

⁷⁷ Член 48 став 4 од Уставот на Република Македонија.

⁷⁸ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 103/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011, 51/2011; 6/2012; 100/2012 и 24/2013.

⁷⁹ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 44/1995; 24/1996; 34/1996; 35/1997; 82/1999; 29/2002; 40/2003; 42/2003; 67/2004; 55/2005; 113/2005; 35/2006; 30/2007; 49/2007; 81/2008; 92/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011; 51/2011; 6/2012; 100/2012 и 24/2013.

⁸⁰ Службен весник на Република Македонија“, бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013 и 24/2013.

⁸¹ Усвоена во рамките на 129-та седница на Собранието на Република Македонија на ден 18.04.2006 година.

⁸² <http://www.npro.edu.mk/dokumenti/strategija-mk.pdf>.

Нискиот број ученици-Роми кои се вклучува во процесот на образование е проблем што егзистира веќе подолг временски период. Со цел да се зголеми процентот на опфатеност на децата-Роми во процесот на образованието, а особено во основното образование, Министерството за образование и наука преку Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците преземаат одредени активности. Така, на почетокот на секоја учебна година и во текот на август и септември во соработка со граѓанските организации што работат во областа на заштита на правата на припадниците на ромската етничка заедница и Ромските информативни центри се организира акција за информирање на припадниците на ромската етничка заедница за упис на нивните деца во прво одделение – основно образование и прва година – средно образование. Оваа акција се организира преку информативни работилници и директна посета на припадниците на ромската етничка заедница во нивните домови со цел да се подигне свеста кај родителите преку информирање и помош за упис на нивните деца во основно и средно образование.

Поврзано со оваа активност на надлежните институции следува и табеларен приказ од кој може да се утврди бројката на ученици-Роми кои се вклучени во основното и средното образование по учебна година и половина.

Табела 1. Преглед на запишани ученици во основното образование во периодот од учебната година 2005/06 до 2012/13.⁸³

Реден бр.	Учебна година	Машки	Женски	Вкупно број на запишани ученици-Роми
1	2005/06	4.469	3.940	8.409
2	2006/07	4.441	3.940	8.381
3	2007/08	5.268	4.882	10.150
4	2008/09	5.421	5.130	10.551
5	2009/10	5.528	5.225	10.753
6	2010/11	5.410	5.103	10.513

⁸³ Информација добиена од страна на Министерството за образование и наука.

7	2011/12	5.103	4.821	9.924
8	2012/13	4.979	4.899	9.878

Табела 2. Преглед на запишани ученици-Роми во средното образование во периодот од учебната година 2005/06 до 2012/13.⁸⁴

Реден бр.	Учебна година	Машки	Женски	Вкупно број на запишани ученици-Роми
1	2005/06	654	586	1.240
2	2006/07	678	526	1.204
3	2007/08	831	641	1.472
4	2008/09 ⁸⁵			
5	2009/10	1.054	900	1.954
6	2010/11	918	780	1.693
7	2011/12	974	749	1.723
8	2012/13	1.056	860	1.916

Како што може да се забележи од табеларниот приказ, што се однесува на бројот на запишани ученици-Роми во средното образование, се утврдува дека бројката на запишани ученици од година во година е променлива, но со тенденција да се зголемува. Во одреден обем истото се однесува и за бројката на запишани ученици-Роми во основното образование, со таа разлика што во минатата и предминатата учебна година постои одреден застој, односно намалување на

⁸⁴ Информација добиена од страна на Министерството за образование и наука.

⁸⁵ Податоците за учебната 2008/09 не беа доставени од страна на давателот на информацијата.

бројот на запишаните ученици-Роми. И покрај бројките што зборуваат дека има зголемување на бројот на деца-Роми во училиштата, факт е дека на улица остануваат уште деца. Дополнително, во контекст на опфатот, задржувањето и завршувањето на образованието, важно е да се спомене дека во училиштата каде што има ученици-Роми, Министерството за образование и наука воведува асистенти/медијатори кои го говорат ромскиот јазик. Тие претставуваат линк помеѓу заедницата и училиштата и се фокусирани на надминување на јазичната бариера, со цел да се олесни вклученоста во образовниот систем, при што се посредува меѓу децата, родителите и наставниот кадар.

И покрај сите активности што се преземаат од страна на надлежните со цел зголемување на бројот на вклучени ученици-Роми во процесот на образование, беше утврдено дека напуштањето на образовниот процес од страна на запишаните ученици-Роми сè уште претставува проблем. Со цел да се спречи оваа појава, Државниот просветен инспекторат води евиденција на сите деца на училишна возраст кои се или не се на училиште, по што доколку детето не се запише или не се врати назад во образовниот процес, следува парична казна за родителите.

Според статистиката на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците бројката на ученици-Роми кои го напуштиле образованието во текот на учебните години 2009-2013 изнесува 27. Иако, според ова, бројката на ученици кои го напуштаат образованието е мала, според податоците од терен се добива поинаква слика во однос на овој проблем. Беше утврдено дека сепак во неколку општини постои степен на исипување или неинтегрирање ученици кои имаат или имале специфични проблеми поради кои не можеле да го продолжат образованието и се исклучени од образовниот процес во целост. Како пример би ги навеле Општина Кочани и Винаца, каде што голем дел од децата од ромската етничка заедница во текот на летото заминуваат со своите родители на сезонска работа, имајќи предвид дека родителите немаат како да ги згрижат во период кога не се во својот дом. Децата се враќаат заедно со родителите во период кога училишната година е веќе почната или околу октомври. Поради тие причини не се во можност да се вклучат во наставата, освен доколку директорите на училиштата имаат разбирање за оваа појава, како што е примерот во општината Винаца. Во општината Кочани со овој проблем се соочуваат семејства кои живеат во висок социјален и економски ризик особено во касарната (види област домување). Во комуникација со децата кои живеат во касарната дојдовме до следните податоци:

- Деца кои се исклучени од образовниот процес пред повеќе од шест години и не се повторно вклучени преку ниту една образовна програма. Како пример се посочуваат наводите дадени од двајца постари малолетници од Општина Кочани, кои биле отстранети од училиште поради непримерно поведение кога биле на возраст од 10-11 години и, според нив, биле исклучени

од настава поради настаната тепачка. Исклучени биле само тие, иако нивните врсници од македонската етничка заедница, кои исто така биле учесници во тепачката, не биле исклучени од настава. Денес, како постари малолетници, го имаат само образованието стекнато до 11-годишна возраст и повторно не се вратени во образовниот процес.

- Деца кои се вратиле со родителите од сезонска работа и не се примени назад во редовна настава и за кои се предвидува изгубената настава да ја надополнат вонредно. Проблемот е тоа што овие семејства најчесто се приматели на социјална помош или, пак, зависат единствено од приходите што ги добиле за време на сезонската работа. Тие немаат финансиска поддршка за детето да може да ја надомести изгубената настава преку вонредно полагање испити затоа што тие се плаќаат.

Понатаму, согласно извештајот на Европскиот центар за правата на Ромите за 2013 година⁸⁶, одреден проблем во процесот на образование претставува преголемата застапеност на ученици-Роми кои се запишани во специјални училишта, односно во училишта за деца со посебни образовни потреби. Поради фактот што во моментот на пишувањето на анализата Министерството за образование и наука, односно Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците беше во процес на собирање на податоците за етничката припадност за вклучените ученици во училиштата за деца со посебни образовни потреби, оваа информација не ни беше достапна. Со оглед на ова, не може да се утврди дали навистина постои поголема застапеност на ученици-Роми во училиштата за деца со посебни образовни потреби и доколку постои, на што се должи тоа, односно дали се внимава за пропишана постапка при уписот на деца во овие училишта. Меѓутоа, важно е да се спомене дека во изминатите години, проблемот со преголема застапеност на ученици-Роми во училиштата со посебни образовни потреби беше посочен и од страна на други меѓународни организации што се занимаваат со заштита на правата на Ромите.⁸⁷

Дискриминацијата насочена кон Ромите како етничка заедница во образовниот процес е исто така сериозен проблем. Во однос на ова, во 2010 година, Министерството за образование и наука во соработка со Здружението на граѓани „Национален ромски центар“, поддржани од Ромскиот едукативен фонд, изработи „Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем“. По донесувањето на овој прирачник се организирани одреден број обуки за сите овластени и локални инспектори за следење на примената на прирачникот. Дополнително,

86 European Roma Rights Centre: Regarding EU Accession Progress for Consideration by the European Commission during its 2013 Review European rights <http://www.errc.org/cms/upload/file/ec-progress-report-macedonia-2013.pdf> p. 3.

87 European Roma Rights Centre: Regarding EU Accession Progress for Consideration by the European Commission during its 2012 Review European rights <http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-macedonia-2012.pdf> p. 1.

одредени обуки за елиминација на маргинализацијата, дискриминацијата и предрасудите се организирани и за директорите и наставниците во училиштата.

Во правец на заштита од дискриминација, од страна на Државниот и просветен инспекторат беше добиена информација дека во изминатите пет години е поднесена само една претставка против наставници или установи од областа на образовниот процес за сторена дискриминација врз основа на припадност на ромската етничка заедница. Меѓутоа, ова не треба да значи дека дискриминацијата не е присутна во процесот на образование, туку говори дека родителите не се доволно информирани за дискриминацијата како појава и за механизмите за заштита од дискриминација што се воспоставени согласно законската регулатива.

Проблемот со сегрегација како еден вид дискриминација е исто така присутен во процесот на образование кога се во прашање ученици од ромската етничка заедница. Меѓутоа, не беше утврдено какви мерки се преземаат за да се спречи сегрегацијата во училиштата што е насочена кон учениците-Роми. Имено, во текот на ова истражување, по посочен пример за наводна сегрегација во процесот на образование, случај што беше актуелен во медиумите⁸⁸, надлежниот орган одговори дека не е запознаен со овој случај за наводно сторена сегрегација.⁸⁹ Со цел да се спречи зачестената појава на отпишување и презапишување на ученици од едно училиште во друго и формирање на етнички чисти паралелки, воведена е реонизацијата на основните училишта што се врши на локално ниво, но и покрај ваквата мерка, повторно се јавуваат одредени проблеми.

Постоењето на образовни капацитети, како и создавање услови со кои ќе се одговори на образовните потреби, исто така е од големо значење за процесот на образованието. Со таа цел, следејќи ги предвидените активности во Стратегијата 2005-2015 за изградба на средно училиште во населбата Шуто Оризари, Министерството за образование и наука изгради објект што е во завршна фаза и треба да биде пуштен во употреба во септември 2014 година. Исто така, во рамките на истата активност, извршена е доградба на 18 нови училници и 3 кабинети за предметна настава во ОУ „Браќа Рамиз Хамид“, што треба да бидат ставени во употреба од следната учебната 2014/15 година.

Иако во Шуто Оризари е направен одреден напредок што се однесува на образовните капацитети, проблеми во однос на пристапот и достапноста до образовните установи, како што се недоволни капацитети на училишта и градинки, недостаток на патна инфраструктура или превоз до местото за одржување на наставата, остануваат да егзистираат во другите општини во државата каде

88 <http://www.plusinfo.mk/vest/87525/Komisijata-za-zashtita-od-diskriminacija-ne-gi-shtiti-diskriminiranite>.

89 Поопширно за ова, види област дискриминација и човекови права.

што живее голем број на припадниците на ромската етничка заедница. Како најизразен пример што беше посочен од присутните на работилницата во општина Кичево е случајот во населбата Раштански Пат и селото Раштани-Пласница, при што пристигнувањето до основното училиште „Санде Штерјовски“ не е овозможено со организиран превоз. Поради ова, учениците мораат да поминат 2,5 до 3 километри во една насока за да пристигнат во училиште и во зимскиот период.

Во продолжение, во населбата Јурумлери во Скопје, локалното население посочи дека поради немањето на просторни капацитети децата од ромската етничка заедница не се примаат во градинката „Морковче“ на предучилишна настава, односно предност се дава на деца од другите етнички заедници. Дополнително, дел од граѓаните посочија дека доколку нивните деца се примат во градинката, тие не можат да ги подмируваат обврските кон градинката, по што нивните деца повторно нема да имаат можност да бидат вклучени во процесот на образование. Како резултат на ова, овие деца, кога ќе дојдат до соодветна училишна возраст, потешко се интегрираат. Како причина граѓаните наведоа дека тоа се случува зашто децата не го познаваат македонскиот јазик, бидејќи не се вклучени во предучилишно образование и немале можност да го научат. Овој податок има влијание на нивниот успех во училиште и на послабите резултати што ги даваат, а се евидентни преку нивните оценки. Нискиот успех, пак, повлекува уште еден проблем или неисполнување на критериумите за добивање стипендии исклучиво предвидени за децата од ромската етничка заедница.

Со цел надминување на лошата состојба во областа на образованието на Ромите, Министерството за образование и наука секоја година одвојува средства за стипендирање средношколци-Роми кои, покрај стипендијата, добиваат и турска и менторска помош. Овој проект е финансиски потпомогнат и со средства од Ромскиот едукативен фонд од Будимпешта. Министерството за образование и наука за оваа активност ги има издвоено следните буџети:

Буџетска 2008 година	6.000.000,00 денари
Буџетска 2009 година	4.000.000,00 денари
Буџетска 2010 година	5.500.000,00 денари
Буџетска 2011 година	6.518.000,00 денари
Буџетска 2012 година	6.720.000,00 денари
Буџетска 2013 година	9.345.000,00 денари

Покрај ова, во рамките на буџетот на Министерството за образование и наука предвидени се две буџетски линии што се под назив Декада на Роми и Проект за поддршка на средното образование на Ромите, што исто така би го олесниле процесот на образование на Ромите. Вообичаено, учениците кои завршуваат средно образование продолжуваат со високо образование, па во тој правец Министерството за образование и наука како позитивна мерка има определено квоти за упис во високото образование, со цел полесен пристап до високо образование за учениците-Роми.

Во насока на олеснување на пристапот и зголемување на квалитетот на средното образование предвиден е таканаречениот проект „Условен паричен надоместок“, мерка што особено позитивно влијае на зголемување на бројот на ученици припадници на ромската етничка заедница. Проектот „Условен паричен надоместок“ за средно образование има цел да го да го зголеми бројот на ученици запишани во средно образование од домаќинствата корисници на социјална парична помош, како и да го поттикне реализирањето на задолжителното средно образование во Република Македонија. На долгорочно ниво проектот има цел да ја зголеми вработеноста, да ја смали сиромаштијата и да создаде поквалитетна работна сила. Потенцијалните корисници за условен паричен надоместок за средно образование се: домаќинства-корисници на социјална парична помош, домаќинства-корисници на социјална парична помош чие право на помош е во мирување поради ангажирање во јавна работа, за домаќинства што не се корисници на детски додаток и имаат деца запишани во средно образование, што доколку биле корисници на програмата за условен паричен надоместок во претходната учебна година не ја повторувале учебната година.⁹⁰

Условот за остварување на ова право побарува 85% редовност на ученикот во тромесечјето, при што тука се вклучени и оправданите и неоправданите изостаноци, односно бројот на реализирани часови. Доколку е утврдено остварување на ова право, на годишно ниво се исплаќаат 12.000 денари.

ЗАКЛУЧОЦИ

Како што беше претставено во анализата, одреден напредок е направен во зголемување на бројот на ученици запишани во основните и средните училишта, како и примена на квоти за упис во високото образование за учениците-Роми. Исто така, зголемен е износот на стипендии

⁹⁰ Веб-страница на Министерството за труд и социјална политика <http://www.mtsp.gov.mk/default.asp?ItemID=C5E5F7A66BF70A48ACB9E5E8B2E1024D>.

за Ромите вклучени во процесот на образование, а и воведено е и дополнително олеснување на пристапот и зголемување на квалитетот на средното образование преку проектот „Условен паричен надоместок“. Во продолжение, Министерството за образование и наука почна одредени активности за борба против стереотипите и дискриминација во училиштата каде што учат Роми, а изградени се и нови образовни капацитети во населбата Шуто Оризари потребни за имплементација на процесот на образование.

Меѓутоа, одредени проблеми во рамките на процесот на образование што директно ги засегаат Ромите како етничка заедница остануваат да егзистираат.

Иако, во генерални рамки, бројот на запишани ученици е во пораст, проблемите со исипувањето на ученици-Роми, односно напуштањето на процесот на образование во одредени општини низ државата сè уште е присутен. Спречувањето на оваа појава е особено важна затоа што овие проблеми подоцна негативно влијаат на целокупната социјално-економска положба на овие лица во општеството, преку тешкотии во вработувањето, а дотолку повеќе ако доаѓаат од посиромашни средини.

Исто така, важно е да се спомене дека училиштата за деца со посебни образовни потреби се друг проблем што останува нецелосно решен. Преголемата застапеност на учениците-Роми во овие училишта може да сугерира дека постои дискриминација кон оваа група врз основа на етничка припадност, појава што е спротивна на домашната законска регулатива, како и на меѓународните правни обврски преземени од страна на Република Македонија.

Дополнително, како што беше споменато, сметаме дека проблемите со сегрегираното образование на Ромите не се препознаваат од страна на надлежните, па така овие проблеми остануваат недопрени.

Во однос на образовните капацитети и создавањето услови со кои ќе се одговори на образовните потреби на ромската етничка заедница, важно е да се истакне дека, иако во одредени општини е направен одреден напредок, останува потребата да се преземат понатамошни мерки, со цел целосно отстранување на проблемот со недостаток на образовни капацитети во оние општини каде што тие проблеми сè уште егзистираат.

ПРЕПОРАКИ

Продолжување на активностите со кои ќе се зголеми опфатот на ученици во основното образование и ќе се спречи исипувањето на учениците во оние општини каде што е застапена

ваква практика преку воведување на превентивни механизми и почести контроли од страна на надлежните.

Преземање дополнителни мерки и надзор на надлежните при определување кои деца ќе бидат запишани во училиштата за деца со посебни образовни потреби поради спречување на евентуални пропусти и злоупотреби преку воведување на двостепеност на постапката при одлучување кои деца ќе се запишат во овие училишта.

Зголемен број активности за намалување и борба против дискриминација и сегрегација. Проактивност на владините институции и органи на централно ниво, како и проактивност на органите на локално ниво за целосна имплементација на Стратегијата 2005-2015 во областа на образованието.

Оправданите изостаноци на учениците од наставата да бидат исклучени од задолжителните 85% проценти редовност на ученикот во тромесечјето, со цел остварување на „Условениот паричен надоместок“.

Издвојување на повеќе средства, поради фактот што одредени активности се финансирани од Ромскиот едукативен фонд и Фондацијата Отворено општество.

2.7. МЕДИУМИ

ОПШТ ПРИКАЗ ЗА СОСТОЈБАТА СО МЕДИУМИТЕ ВО РМ

Развојот на општеството гледан како глобална арена на севкупното случување не може да се замисли без да се користи можноста за размена на информации и притоа да се искористи можноста наречена медиуми. Трендот на глобализација резултира со масовен развој во полето на комуникациските можности, технологии и вештини. Глобализацијата во оваа сфера е на прво место бидејќи еден од најбитните фактори за доминирање во глобалниот свет на економско, политичко поле претставува можноста да се дојде прв до информацијата. Од исклучителна важност на секоја држава, а во последно време сме сведоци и на регионално здружување на повеќе држави да вложуваат во развојот на информатичката технологија, а во таа сфера и во развојот на медиумите. Денес, факт е дека со медиумите се навлегува во сите фази на фундаментални промени што ги засегаат речиси сите аспекти од животот. Развојот на медиумите треба да се базира на партнерство помеѓу сите општествени чинители, а посебно важно е да се потенцираат

партнерствата помеѓу Владата, граѓанскиот сектор, приватниот сектор, операторите, локалните самоуправи и сите други заинтересирани страни.

Македонија е на 116-то место меѓу 179 земји во светот во однос на слободата на информирањето, според Организацијата „Репортери без граници“, во годишниот извештај што беше објавен во јануари 2013 година.⁹¹ Кога зборуваме за слободата на говор, ќе споменеме и дека понекогаш слобода на говор ја повредува слободата и дигнитетот на другите, во овој случај ромската заедница во Република Македонија.

Во Република Македонија продолжува недостатокот од информираност на Роми преку медиуми, сè уште нема пишан медиум на ромски јазик, а државната радио и телевизија сè уште во недоволен временски период дава информации на ромски јазик, информациите што се емитуваат се недоволно актуелни или застарени, согласно ова не може да се каже дека постои баланс во информираноста на Ромите во Македонија, а од друга страна не може да се каже дека Рамковната конвенција за националните малцинства на Советот на Европа⁹² и Охридскиот рамковен договор во однос и на медиумите не се почитува во целост и кон ромската етничка заедница.⁹³

На локално ниво во градот Скопје постојат две ромски телевизии што емитуваат различни емисии најчесто на ромски јазик, овие телевизии можат да се следат низ сите општини што припаѓаат на градот Скопје, а сега можат да се следат и пошироко преку интернет, но поради предизвиците од финансиски аспект и новите промени низ Законот за функционирање на медиумите реално се соочуваат со нивно прекинување. Гледано од овој аспект реално се поставува прашањето за почитување на фундаменталните човекови права и во тој корпус на правото за пристап до информации и комуникација. Она што речиси подолго време Ромите го очекуваат од медиумите е да ги презентираат позитивните примери од ромската популација со што ќе се постигне баланс во информирањето и намалување на етничките поделби. Исто така, државата, врз основа на важечки документи, политики, треба да даде придонес да се обезбеди простор на Ромите во кој ќе се претстават себеси на општата популација. А воедно и да ги информира Ромите за општествените движења посебно за политиките што директно ги засегаат нив.

Во однос на областа на медиуми во Република Македонија, а во насока на поттикнување на плурализмот и разновидноста на содржините во медиумската сфера е формирано Регулаторното тело – Совет за радиодифузија на Република Македонија. Во истото тело има и претставници од

91 Извор: DW, Автор: Борис Георгиевски, Редактор: Симе Недевски.

92 Совет на Европа, Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства – член 9, Ратификувана од собранието на Република Македонија, 27 февруари 1997 година.

93 Република Македонија, Охридски рамковен договор, Анекс Ц, имплементација и мерки за градење доверба, 6 Култура, образование и употреба на јазиците.

немнозинските етнички заедници, а исто така во истото тело има и претставник Ром.

Според член 21, Советот за радиодифузија „...се грижи за обезбедување на слободата и плурализмот на изразувањето, за постоење на разновидни, независни и самостојни медиуми, ... и за заштита на интересите на граѓаните во радиодифузната дејност“. Пред објавувањето на конкурсите за нови дозволи, Советот е должен да спроведе истражување на потребите на публиката и да изврши консултации со заинтересирани страни. Од друга страна, при оценувањето на квалитетот на поднесените апликации, Советот е обврзан да ја земе предвид „жанровската и тематската разновидност на програмските содржини, процентот на учеството на програмите изворно произведени на македонски јазик или на јазиците на немнозинските етнички заедници..., застапеноста на програмите што ќе третираат настани и случаи од значење за подрачјето на кое ќе се емитува програмата..., застапеноста на програми со кои се поттикнува развој и зачувување на националната култура..., како и други понудени услови што придонесуваат за ... поквалитетно остварување на правото за информирање, односно на потребите на публиката на соодветното подрачје“, стои во член 51 од Законот за радиодифузна дејност.

МЕЃУНАРОДНА РАМКА И ЛЕГИСЛАТИВА

Меѓународните инструменти за човековите права на различни начини и во различен контекст ги гарантираат јазичните права, правото на слобода на изразување и другите права на припадниците на националните малцинства. Можноста за употребата на јазикот и слободното изразување и комуницирање му овозможуваат на поединецот да се реализира како припадник на некоја општествена организација или заедница, што е од клучно значење за функционирањето на едно демократско општество и, според тоа, во многу ситуации станува прашање од јавен интерес.

Во една демократска држава што се стреми кон почитување на човековите права на секоја индивидуа овие прашања мора да се целосно уредени со законската регулатива и да се предмет на една осмислена јавна политика. Неуспехот да се постигне рамнотежа во остварувањето на човековите права во мултикултурните општества може да биде извор на меѓуетнички тензии. Во оваа насока, член 1 на Универзалната декларација за човекови права, што се однесува на почитувањето на достоинството на сите човечки суштества, е фундаментален концепт врз кој се темелат сите меѓународни стандарди за човековите права и слободи. Со член 1 на Декларацијата се утврдува дека „сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви во достоинството и правата...“ Овој член е темел врз кој се поставени и јазичните права на припадниците на националните малцинства. Правото на достоинство на секој поединец подразбира и право на почитување на

неговиот/нејзиниот идентитет, а еден од суштествените аспекти на идентитетот е јазикот на кој зборува тој поединец. Според тоа, почитувањето на јазичните права на поединците кои живеат во едно општество е неделиво од почитувањето на нивното темелно право на достоинство како човечки суштества.

Во член 2 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права⁹⁴ од државите-потписнички на овој пакт бара да обезбедат почитување на човековите права на сите индивидуи кои живеат на нивната територија и потпаѓаат под нивна правна надлежност „без оглед на какви било разлики, особено во поглед на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или секое друго убедување, национално или општествено потекло, имотната состојба, раѓањето или друг статус“. Во член 19 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права им ја гарантира слободата на изразувањето на сите индивидуи, што не само што им го гарантира правото на испраќање и примање информации и идеи без оглед на границите, туку исто така им го гарантира правото тоа да го прават на медиум или на јазик според нивниот избор. Овде е важно да се спомене и дека правото на ширење и примање информации не се однесува само на медиумите туку и на непосредната комуникација меѓу индивидуите припадници на една заедница. Со член 21 и 22 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права се гарантира и слободата на мирно здружување и собирање на припадниците на една заедница. Потоа, член 27 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права што е важна одредба директно се гарантира права на употреба на јазикот на националните малцинства. Во неа се нагласува дека „на лицата кои припаѓаат на... малцинствата не смее да им се негира правото, во заедница со другите припадници на нивната група, да... го користат нивниот јазик.

Член 2 став 1 на Декларацијата на Обединетите нации за правата на лицата кои припаѓаат на националните, етничките, верските и јазичните малцинства им го гарантира правото „да го користат нивниот јазик, во приватниот и во јавниот живот, слободно и без мешање или без каков било облик на дискриминација“.

Во Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, правото на слобода на изразување утврдено во член 10 на Конвенцијата, согласно член 14 од истиот документ, секоја држава мора да го обезбеди „без дискриминација врз каква било основа како што е пол, раса, боја на кожа, јазик, вероисповед, политичко или друго определување, национално или социјално потекло...“ Повикувајќи се на Универзалната декларација за човекови права и на

94 „Меѓународниот пакт за граѓански и политички права“, ратификуван од страна на Република Македонија на 18 јануари 1994 година.

Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, Советот на Европа во Декларацијата за слободата на изразување и информирање од 1982 година нагласува дека „слободата на изразување и информирање е неопходна заради општествен, економски, културен и политички развој на секое човечко суштество и претставува услов за хармоничен напредок на општествените и културните групи, нации и меѓународната заедница“. Со ова е тесно поврзана и слободата на мирно собирање и здружување гарантирана со член 11 на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи.

Сличен сет на права, слободи и фундаментални стандарди за слободата на изразување, собирање и здружување се утврдени во Документот на ОБСЕ од Копенхаген, усвоен во 1990 година. Документот од Копенхаген на ОБСЕ, меѓу другото, ги утврдува и правата на припадниците на националните малцинства „да основаат и одржуваат нивни сопствени образовни, културни и верски институции, организации и здруженија...“ Иако медиумите не се експлицитно наведени во овој стандард, се подразбира дека тие спаѓаат во институциите што имаат клучна улога во зачувувањето и промовирањето на јазичниот и културниот идентитет на припадниците на националните малцинства.

Во Повелбата за Европа, усвоена во Париз во 1990 година, шефовите на држави и влади на земјите-членки на ОБСЕ нагласуваат дека „без дискриминација, секој поединец има право на слобода на изразување, слобода на здружување и мирно собирање...“

Со член 10 став 1 на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа⁹⁵ се утврдува дека државите-членки се обврзуваат на припадниците на националните малцинства да им го признаат правото „да го користат нивниот малцински јазик, слободно и без мешање, во приватниот и во јавниот живот, усно и во пишана форма“.

Правото на користење на јазикот „во приватниот и во јавниот живот“ исто така е поврзано и со правото на образование на припадниците на националните малцинства на нивниот јазик. Овие прашања се детално уредени во Препораките од Хаг за правата на образование на националните малцинства, усвоени од ОБСЕ во 1996 година. Препораките се подготвени со цел да се постигне поголемо разбирање на меѓународните инструменти што се однесуваат на правата на припадниците на националните малцинства кои се од голема важност за зачувување и развивање на нивниот културен идентитет.

Во член 19 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права се гарантира правото на поседување мислење, како и правото да се изрази тоа мислење, што е појдовна точка од која се

⁹⁵ Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства – Советот на Европа – Република Македонија ја потпишува на 25 јули 1996 година, а ја ратификуваше на 10 април 1997 година.

дефинира улогата и местото на медиумите во демократското општество. Од една страна, во став 1 се гарантира дека „секој има право на мислење...“, а во став 2 секому му гарантира слобода „да бара, прима и шири информации и идеи од каков било вид, без оглед на границите, усно или во пишана форма, во форма на уметност или преку медиум по негов избор“.

Во член 10 на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи на сличен начин се гарантира слободата на изразување и исклучоците кога таа може да биде ограничена. Државите-членки на Советот на Европа својата цврста посветеност на „принципите на слободата на изразувањето и информирањето како основен елемент на демократското и плуралистичко општество“, ја потврдуваат и во член 1 на Декларацијата за слободата на изразувањето и информирањето од 1982 година. Во истиот документ, државите-членки на Советот на Европа се изјаснуваат дека „во областа на информирањето и мас-медиумите тие настојуваат да постигнат... (d.) постоење на мноштво различни независни и автономни медиуми, што овозможуваат да се отслика разликноста од идеи и мислења“.

Со член 9 став 1 на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа се нагласува дека припадниците на националните малцинства се слободни „да поседуваат мислење и да примаат и да шират информации и идеи на малцинскиот јазик, без мешање на јавните власти и без оглед на границите...“ Потоа, според овој документ, државите се обврзани „да обезбедат, во рамките на нивните правни системи, лицата кои припаѓаат на националните малцинства, да не бидат дискриминирани во нивниот пристап до медиумите.“

Во истиот член на Конвенцијата се наведува и дека државите „нема да го попречуваат основањето и употребата на печатените медиуми на припадниците на националните малцинства“, како и дека „во правната рамка за радиото и телевизијата, ќе обезбедат, колку што е можно... на припадниците на националните малцинства да им се гарантира можноста за основање и употреба на нивни сопствени медиуми“.

Многу важно прашање е и пристапот на националните малцинства до јавните медиуми. Во член 9 став 1 на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа се утврдува дека слободата на изразување на припадниците на националните малцинства подразбира слобода на ширење информации и идеи на малцинскиот јазик, без мешање на јавните власти, а тоа значи дека „припадниците на малцинствата нема да бидат дискриминирани во пристапот до медиумите“. Со член 9 став 4 на истата конвенција се утврдува дека државите се должни да преземат „соодветни мерки со цел да го олеснат пристапот до медиумите за припадниците на националните малцинства“. Ова подразбира дека на едно национално малцинство, кое има значаен број припадници, мора да му се обезбеди пристап до соодветен број часови на јавното

радио и на јавната телевизија. Но, бројноста на едно национално малцинство не треба да биде единствениот критериум кога се одлучува за обемот на програмата на јавното радио и на јавната телевизија. Во случајот на помалите заедници мора да се обезбеди минимумот време и ресурси без кои една помала заедница не би можела да ја реализира својата програма на јавниот сервис.

Важно е, исто така, да се води грижа таа програма да ги содржи сите компоненти и да биде квалитетна за да ги задоволува потребите и барањата на конкретната етничка заедница.

Иако припадниците на националните малцинства имаат право да основаат свои приватни медиуми, факт е и дека, според меѓународните документи, ова право може делумно да биде ограничено од државата. Во член 9 на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа јасно се нагласува дека поради фреквентниот спектар државата во случајот на Република Македонија (независен регулатор) доделува дозволи за радио и телевизија на припадници на националните малцинства. Критериумите за доделување дозволи мора да се објективни и недискриминаторни, за да не се поткопа правото на припадниците на националните малцинства на основање радиски или телевизиски медиум.

Друг важен аспект е квалитетот на содржините на медиумите на националните малцинства. Во едно отворено и демократско општество содржините што се објавуваат во медиумите не смеат да бидат под влијание на јавните власти. Слободата на изразување, така како што е гарантирана со член 19 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и со член 10 на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, подразбира дека секое ограничување што може да го наметне која било институција на власта мора да биде „запишано во закон“ и да биде „неопходно во демократското општество“, со цел да се заштитат: а) правата и угледот на другите; б) да се заштити безбедноста или јавниот ред или јавното здравје и моралот.

Обврзувачко за демократските општества, а во случајот на Република Македонија е што таа треба да ја обезбеди програмата на јавното радио и на јавната телевизија што ја подготвуваат и што е наменета за припадниците на националните малцинства, е да ги рефлектира нивните интереси и потреби и тие да ја перципираат како независна. Во согласност со принципот на еднаквост и недискриминација, според член 15 на Рамковната конвенција, припадниците на националните малцинства треба да се соодветно застапени и во редакциите на јавните медиуми. Ова може да обезбеди посеопфатно и поправично претставување на националните малцинства и поголема објективност при медиумското известување.

НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Медиумските права на етничките заедници кои живеат во Република Македонија произлегуваат врз основа на член 16 од Уставот на Република Македонија. Во член 16 од Уставот на Република Македонија се гарантира слободата на изразувањето, слободата на говорот, јавниот настап и јавното информирање, како и слободното основање институции за јавно информирање.

Исто така, во истиот член, се гарантира и слободниот пристап до информациите, слободата на примање и пренесување информации. Со Рамковниот договор, односно уставните амандмани донесени 2001 година, се направи примена и дополнување на член 48 од Уставот со кој на припадниците на заедниците им се гарантира правото слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница. Со овој член им се гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници, како и правото да основаат културни, уметнички, образовни институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.

Од 1997 година, правата на етничките заедници во медиумската област законски се гарантирани со Законот за радиодифузна дејност во член 45. Според овој закон, покрај на македонски јазик да емитува програма, Македонската радио-телевизија е обврзана да емитува програми и на јазиците на мнозинските заедници.

Иако претходно постоеја и јавни радиостаници на локално ниво на подрачјата каде што живеат значителен број припадници на етничките заедници и тие имаа обврска да емитуваат програми на јазиците на етничките заедници кои живеат на конкретното подрачје со овој закон се овозможи и доделување на првите дозволи за радија и телевизии во приватна сопственост што емитуваа програми на јазиците на етничките заедници. Со ова се придонесе во период од неколку години да се создаде значаен фонд на нови радио и телевизиски продукции што ја збогатија јазичната и жанровската разновидност во медиумите. Од 2005 година, новиот Закон за радиодифузна дејност уште еднаш ги гарантира, потврди и прошири правата на етничките заедници во радиодифузната сфера. Одредбите во овој закон обезбедуваат: (член 2) „...слобода на изразување во радиодифузната дејност..., заштита на интересите на корисниците, поттикнување, унапредување и заштита на културниот идентитет, образовниот и научниот развој, поттикнување на развој на творештвото, јазикот и традициите...“ Во член 68, принципите врз кои се темелат програмите спаѓаат и: поттикнување на духот на толеранцијата, заемното почитување и разбирање меѓу индивидуите од различно етничко и културно потекло, отвореност на програмите за изразување на различните

култури што се составен дел на општеството, зачувување и негување на националниот идентитет, јазичната култура и домашното творештво и др.

Во член 82 од Законот за радиодифузна дејност во правото на емитување програми на јазиците на различните заедници се предвидува: „Радифузерите ја емитуваат програмата на македонски јазик, а во случаите кога програмата е наменета за заедница што не е во мнозинство на јазикот на таа заедница“. Јазичната посебност се заштитува и преку општата обврска за титлување на програмите (член 83), за превод на рекламите и телешопинг-спотовите (член 104) и на најавите за програмите на странски јазици што не се преведуваат (член 83).

Поради законските обврски, јазичната посебност и културниот идентитет на етничките заедници задолжително треба да се негуваат со програмите на Македонската радио-телевизија. Македонската радио-телевизија е должна да создава и да емитува програми од јавен интерес со кои се одразува општествениот и културниот плурализам во државата, а се состојат од информативни, културни, образовни, научни, спортски и забавни содржини (член 120).

Со член 121, во насока на исполнување на нивната јавна функција, Македонската радио-телевизија е должна: да ја развива и да ја планира програмската шема во интерес на целата јавност и да произведува и да емитува програми за сите сегменти на општеството без дискриминација, притоа водејќи сметка за специфичните општествени групи; да се грижи низ програмите да се рефлектираат различни идеи, да се негува културниот идентитет на заедниците, да се почитуваат културните и религиозните разлики и да се поттикнува културата на јавен дијалог, со цел да се зацврстува заемното разбирање и толеранција во функција на унапредување на односите меѓу заедниците во мултиетничка и мултикултурна средина; да ги негува и да ги развива говорните и јазичните стандарди на сите заедници во Република Македонија.

Со член 117 од Законот за радиодифузна дејност, јавниот сервис е задолжен да емитува еден програмски сервис на телевизијата и еден на радиото на јазиците на етничките заедници. Покрај тоа, програмите на Македонската радио-телевизија мораат да задоволуваат и други барања важни за негување на културниот идентитет на етничките заедници: мора да емитува најмалку 40% програма изворно произведена на јазиците на мнозинските заедници, односно најмалку 45% вокално-инструментална музика на тие јазици (член 124). Покрај сето ова, МРТ е обврзана да емитува и сателитска програма, со цел да ги информира припадниците на етничките заедници од дијаспората за најважните случувања од земјата.

Со член 82 од Законот за радиодифузна дејност приватните телевизии и радија што имаат дозвола за програма наменета за припадниците на некоја етничка заедница се должни програмата целосно да ја емитуваат на јазикот на таа заедница. Исто така, со член 74, тие имаат обврски во поглед на негување на јазичниот и културниот идентитет: обврзани се да емитуваат дневно најмалку 30% програма изворно создадена на јазикот на етничката заедница и најмалку 30% вокално-инструментална музика на тој јазик.

СОСТОЈБА – АНАЛИЗА

Македонија е најлошо рангирана земја во регионот кога станува збор за слободата на медиумите. Слободата на изразување во Македонија произлегува со член 16 од Уставот на Република Македонија, во кој е гарантирано слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање институции за јавно информирање.

Во извештајот на Репортери без граници (јануари 2013 година) се наведува: „Медиумите се употребуваат за приватни или криминални интереси, а има и самоцензура од страна на голем број лошо платени новинари“. Се поставува прашањето зошто се случува ова, дали секој може да биде новинар и дали голем број од новинарите треба да поминат низ дополнителни обуки со цел да ја разберат суштина на вистинското новинарство.

Кога станува збор за слободата на говор, понекогаш се случува при уживање на правата за слобода на говор да ги повредиме слободата и дигнитетот на другите, во неколку случаи во изминатиот период ромската заедница во Република Македонија. При известувањето на девијантни појави се случува одредени медиуми со голема леснотија да ги кажуваат целосните имиња и презимиња на лицата, а речиси секогаш се нагласуваат кога станува збор за припадниците од ромската заедница.

Употребувањето на зборот „Циган“ во изминатиот период неколкупати беше употребуван со многу забележителна конотација да направи стереотипизација и да го навреди достоинството на Ромите во Република Македонија⁹⁶.

Медиумите речиси секогаш кога пишуваат, сликаат, емитуваат или опишуваат на преден план им се: сиромаштијата, неуредноста, нечистотијата, питачењето и многу појави со кои на сите останати им се влијае на свеста дека станува збор за „социјално нееманципирано“ население кое е потенцијал на криминал, заразна болест, несоодветно однесување и сл.

96 <http://www.vecer.com.mk/?ItemID=88802135584FD245B9CFC4A1F1CADD27>.

Во однос на тоа колку Ромите се во можност да имаат пристап до информации на нивниот јазик денес може да се констатира следното: Македонската радио-телевизија емитува програми на јазиците на етничките заедници на еден телевизиски и на еден радиски програмски сервис. На Македонската телевизија програмите на јазиците на немнозинските заедници се емитуваат на вториот сервис: на ромски јазик се емитува програма од два часа неделно. На Македонското радио неделно се емитува 3,5 часа програма на ромски јазик.

Во мај 2013 година, во приватниот радиодифузен сектор имаше вкупно 66 телевизии и 80 радиостаници. Од нив, 20 телевизии и 17 радија што емитуваа програми на јазиците на етничките заедници, а само 2 телевизии и 2 радија емитуваат програми и на ромски јазик.⁹⁷

ТВ	Јазик на кој се емитува на програмата	Подрачје
Телевизија БТР	Ромски и македонски	Скопје
ТВ „Шутел“	Ромски и македонски	Скопје

Од прегледот на трговски радиодифузни друштва што емитуваат ТВ-програма на јазиците на етничките заедници

Радио	Јазик на кој се емитува на програмата	Подрачје
Енџелс	ромски и македонски јазик	Штип
Тернипе	ромски и македонски јазик	Прилеп

Преглед на трговски радиодифузни друштва што емитуваат радиска програма на јазиците на немнозинските заедници.⁹⁸

⁹⁷ Од прегледот на трговски радиодифузни друштва што емитуваат ТВ-програма на јазиците на етничките заедници Извор: Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=702&Itemid=342&lang=mk.

⁹⁸ Извор: Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=703&Itemid=343&lang=mk.

Во секторот на печатените медиуми, во мај 2013 година нема објавено ниеден дневен, неделен или месечен весник на ромски јазик, додека, пак, државната новинска агенција МИА своите содржини ги објавува и на албански јазик, но не и на јазиците на помалите заедници.

Вкупниот број Роми на последниот попис од 2002 година изнесувал 53.879 граѓани. Ромско население има низ цела Македонија, но најголема концентрација на Роми има во Скопје (23.903), потоа во Прилеп (4.443), Куманово (4.256), Тетово (2.357) и во Штип (2.195). Програми на ромски јазик по два часа неделно се емитуваат и на Македонската телевизија и на Македонското радио, а Република Македонија е една од првите земји во кои беа доделени дозволи и на приватни телевизиски станици и радиостаници за емитување програми на ромски јазик. Во моментот, постојат две регионални приватни телевизии од Скопје – ТВ БТР и ТВ „Шутел“ и две локални радија – Радио „Тернипе“ од Прилеп и Радио „Енџелс“ од Штип.

Програмата на ромски јазик е воведена уште во 1991 година на Македонската телевизија, таа од почетокот трае само половина час дневно и се емитува трипати во неделата. Емисијата „Бјандипе“ нема постојана програмска структура, нема редовни вести и не се знае кога се емитуваат информации, а кога други содржини. Причините се во тоа што редакцијата има само еден вработен и се соочува со недостаток на кадар и на технички средства за реализација на обврските. Поради ова, редовната продукција на вести и на каква било друга содржина е многу тешка и рамна на невозможна мисија. Емисијата „Бјандипе“ во три полчасовни термини во неделата, а само еднаш се емитуваат информативни прилози што имаат функција главно да информираат за редовните активности на органите на власта. Во 2012 година имаше случаи кога во отсуство на сопствена програма, во терминот на „Бјандипе“ е неколкупати емитувана информативна емисија на комерцијален радиодифузер. Преку ова се забележува дека јавниот сервис недоволно посветува интерес и квалитетно внимание за потребата на Ромите во однос на добивање на јавен сервис на нивниот мајчин јазик. Ваквата состојба може да се толкува како целосна негрижа за потребата на Ромите за остварување на нивните основни човекови права преку јавниот сервис, а со ова се испраќа порака дека не се вреднува нивната култура преку соодветно информирање на ромски јазик и во крајна линија дека не се грижи за нивното вклучување во општеството.

Во Куманово и Тетово нема ниту еден приватен медиум на ромски јазик, а прашање е дали и двете радиостаници во подрачјето на Штип и Прилеп можат да ги задоволат информативните потреби на Ромите, особено ако се има предвид фактот дека тие претежно емитуваат музички содржини.

Двете ТВ-станции на ромски јазик на подрачјето на Скопје со години наназад се соочуваат со недостиг од финансиски средства и не се во состојба да емитуваат квалитетна разновидна

програма. Според тоа, може да се каже дека ниту јавниот сервис ниту приватните медиуми на ромски јазик, поради различни причини, не успеваат да ги задоволат правата на ромската заедница во медиумската сфера.

Печатени медиуми на ромски јазик во моментов не се објавуваат во Република Македонија. Имаше обид за објавување на дневен весник (Рома Тајмс), но поради проблеми со финансирањето, тој згасна во 2008 година. Неколку приватни радија на ромски јазик исто така се откажаа од дозволата поради неможност да го издржат притисокот на пазарот.

Политиката на известување на програмата на ромски јазик на Македонската телевизија се смета за непроменета уште од пред деведесеттите години на минатиот век. Недостигаат документарни емисии и друг тип програма од едукативен карактер. Имаше период во кој на програмата на ромски јазик на Македонската телевизија се емитуваше само музика, што прави таа да биде неатрактивна за следење. Од друга страна, се смета дека и уредниците се наоѓаат под притисок и се поделени меѓу потребата од задоволување на интересот на сопственикот на медиумот (ако е приватен медиум) или на политиката, како и интересот на јавноста.

Исто така, постои незадоволство од начинот на претставување на ромската заедница во националните медиуми воопшто. Известувањето, како што оценуваат од граѓанскиот сектор, е најчесто стереотипно, а настаните се „обојуваат“ со политика и недостигаат суштинските информации. Многу често се одбегнува известување за теми што ја засегаат ромската заедница, а се информира кога на дневна основа нема атрактивни настани за покривање. Дури и во мешаните редакциски тимови, секој известува за својата заедница, а уредниците на крајот ја имаат одлучувачката моќ. Ромите честопати како алтернатива ги користат социјалните медиуми за објавување и размена на информации што ја засегаат оваа заедница.

Според господин Елвис Шаќири, студент на Централноевропскиот универзитет (ЦЕУ) во Будимпешта, Унгарија, во статијата „Ромите - сè почести жртви на новинарска непрофесионалност“ се евидентираат низа скандалозни изјави на новинарите, откривање на идентитет, намерно потенцирање на (ромска) етничка националност. Како дел од нив, еве неколку примери од стории на медиуми во Република Македонија посочени во истоимената статија:

... Во сторијата на „Сител“ на 22.12.2011 година, насловена „Кој го злоупотребува 14-годишното девојче“, прекршени беа членовите 7, 9, 10 и 11 од Кодексот на новинарите на Република Македонија. Со оваа сторија новинарот не ја почитуваше приватноста на личноста, како и личната болка и тага. Жртвите на ваков вид на кривични дела треба да бидат прикриени, односно нивниот

идентитет да не биде обелоденет. Спротивно на ова, со тоа интервју идентитетот на жртвата не беше целосно прикриен и со тоа соговорникот (жртвата) е ставен во голем ризик да биде откриен од околината, а потоа да се соочи со физичко или психичко насилство од општеството. Ова девојче има само 14 години, според кодексот на новинарите во член 9 се подразбира барање дозвола од родителите за интервјуирање и фотографирање на малолетно лице, затоа што оваа категорија на лица не се способни свесно да расудуваат за ваквите проблеми. Од видеозаписот на новинарот јасно се гледа дека таква дозвола од мајката не е добиена, бидејќи нејзиниот брат беше прашан од страна на новинарот „каде е вашата мајка“, братот одговори „не е тука“. И покрај ова, новинарот не обезбеди никаква изјава од страна на нејзината мајка. Во истата видеосторија, на крајот новинарот изјави, цитирам: „Во меѓувреме, ова девојче ќе живее растргнато помеѓу вистината и семејството, судбина, што ја делат голем број малолетнички од ромската популација“. Со оваа негова реченица новинарот свесно поттикнува дискриминација по етничка и социјална основа, но исто така и ширење стереотипи.

Нападите кон Ромите продолжуваат во пишаните медиуми, кога новинарот мисли или претпоставува дека сторител на кривично дело е припадник на ромската заедница. Нема весник на којшто не е потенцирана етничката припадност, кога станува збор или се претпоставува дека е припадник на ромската заедница, што не е случај со другите националности. Подолу се опишува еден пример од истоимената статија на господин Елвис Шаќири.

„Во весникот ‘Вечер’ на 21 април 2011 година, во делот на црна хроника стоеше наслов ‘Украле грицкалка’, двајца малолетници од ромска националност ограбиле аптека на ‘Водњанска’ во Скопје, при што украде две кутии дијазепам и една грицкалка за нокти, направиле штета од 150 денари“...

Исто така, истиот извор потенцира и за: „Се молат Ромите да не прават цигански работи“, „Ученик од четврто одделение никој не смее да го задева, затоа што татко му е осмо одделение“, „Никогаш не се смеј кога Циган вози точак, затоа што можеби е твојот“. А под насловите следуваат коментари, видеоматеријали направени од медиумите. Последната активност на која беше реагирано е гостиварскиот случај, каде што двегодишно дете почина во несрекен случај. ТВ „Сител“ ги снимаше браќата и сестрите на починатото дете, како скокаат на креветот и се радуваат на камерите што дошле да ги снимаат. Ваквиот видеоматеријал беше прикачен на интернет-страница и на него стоеја коментарите: „Да ви е... Циганите, братчето ви умре вие се сликате, малку ви е Хитлер е лекот за вас“ итн. Децата кои беа снимани беа малолетни, како овие деца можат да расудуваат во однос на тоа дали треба да се радуваат на камерите или не?

Форумот на млади Роми-правници вложи напори и упати повик сопствениците на блогови и интернет-страници каде што се појавуваат овие расистички материјали и говори на омраза да се регулирани согласно Кривичниот законик на Република Македонија.

Ги потсети дека станува збор за член 394-г, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 114/09 од 14.09.2009 година, „Ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем“. Тој што преку компјутерски систем во јавноста шири расистички и ксенофобичен пишан материјал, фотографија или друга репрезентација на идеја или теорија што помага, промовира или поттикнува омраза, дискриминација или насилство, против кое било лице или група, врз основа на раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, како и верско уверување, ќе се казни со затвор од една до пет години, и одредбата во Кривичниот законик што предвидува казна за говор на омраза сторена по пат на компјутерски систем. Според неа, доколку некој изложи некое лице на подбив по пат на компјутерски систем поради неговата припадност на група што се разликува според расата, бојата на кожата, национална припадност или етничко потекло или ќе ја изложи на подбив групата лица што се одликува со некоја од тие особености, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година (Измени на КЗ од 2009, член 173).

Сакајќи да констатираме состојба во однос на медиумите и Ромите во Македонија се соочуваат со регрес во однос на можностите за отворање, практикување и емитување на информации на ромски јазик.

Во однос на пренесување на информациите може да се констатира повторно регрес, бидејќи новинарите употребуваат сè покреативни придавки за да ја стереотипизираат состојбата или личноста на Ромите.

Во однос на заштитата може да се каже дека е статус кво, бидејќи нема позначаен случај кога се реагирало или, пак, судски случај да е добиен, иако и во минатото и сега има случаи дадени на суд, но резултатите се неуспешни.

ЗАКЛУЧОЦИ

Ромите се наоѓаат во многу тешка ситуација кога станува збор за можноста да можат информациите да ги добиваат на нивниот јазик, односно остварувањето на начелото од Уставот на Република Македонија со член 16 ... се гарантира слободата на изразувањето, слободата на говорот, јавниот настап и јавното информирање, како и слободното основање институции за јавно информирање.

Медиумите што ги пренесуваат информациите и информираат на други јазици многу често,

а од одредени медиуми како по правило, кога претпоставуваат или знаат дека станува збор за Ром, тогаш употребуваат придавки и додавки што на стереотипен начин ги отсликуваат луѓето, а често и ги дискриминираат. Ваквите случаи, иако се дадени и на Суд, многу е тешко да се добие правда поради многу недефинирани поими и ситуации што не можат да се докажат или Судот да застане на страната на новинарот.

Ромските медиуми се соочуваат со недостаток на капацитет. Секогаш се соочуваат со финансиски проблеми, а во последно време се соочуваат со технички и проблеми на соодветен квалификуван кадар. Се согледува и недостигот на соодветно образование на новинарите, а особено во сферата на интеркултурните комуникации и известувањето за различностите. Покрај формалното образование, има недостаток од неформално образование, каде што можат да помогнат граѓанските организации.

Недостасува квалитетно информирање од ромската заедница и кон ромската заедница. Секогаш е придружено со некакви инциденти и случки или кога на новинарите им треба сторија со поголема слобода на говор, па дури и употребување на говор на омраза.

Користењето на новите социјални мрежи овозможува забрзана размена на информации и брзо идентификување на темите што заслужуваат да бидат пошироко разработени во редакциите. Воспоставувањето на тесен „линк“ со граѓаните во прибирањето такви информации овозможува развој на медиумите.

Во редакциите би можело да се искористат и нови формати и техники за титлување и мултилингвистички верзии на прилозите со цел да се овозможи содржините да бидат следени од што поголем број граѓани во државата. Во повеќе држави ширум Европа се применуваат практики на „мултилингвистички“ пристап во одредени програми на националните медиуми.

ПРЕПОРАКИ

1. Можноста дека медиумите придонесуваат во развојот на општеството е општо познато и признато од граѓаните и од експертската јавност. Ова би требало да се искористи за побрза интеграција на Ромите во општеството доколку на соодветен позитивистички начин се насочат информациите за ромската заедница.
2. Медиумите особено треба да се искористат како простор за размена на информации меѓу заедниците, но и со институциите, со цел полесно да се идентификуваат проблемите со кои се соочуваат. Во исто време, неопходно е и воспоставување на редовна и одржлива комуникација со граѓанскиот сектор.

3. Граѓанскиот сектор би можел да придонесе во попрофесионалното и објективното известување за Ромите преку добивање на финансиска поддршка за разработка на специфични теми што ги засегаат заедниците, со цел да се привлече и вниманието на медиумите.
4. Помош и надградување во сферата на интеркултурните комуникации и известувањето за различностите би можело да се обезбеди и од образовните институции што располагаат со ресурси и експертиза за овие теми.
5. Во редакциите е неопходно да се воспостави и рамка за почитување на стандардите на професионално известување, што ќе ги содржи и етичките вредности за почитување на инклузивноста и социјалната кохезија. Тоа би можело да биде регулирано преку донесување на етички кодекси и механизми за саморегулација во редакциите или, пак, во вид на принципи/декларации/упатства за известување за различностите.

Итна дебата помеѓу ромскиот невладин сектор и ЗНМ;

6. Да се почитува пресумпцијата на невиност при известување, без разлика дали е подигнато обвинение или пријава, вината се утврдува само со правосилна судска одлука
7. Владата и меѓународните организации да поддржат формирање или поддржување на печатен медиум на ромски јазик, со кој Ромите еднакво ќе можат да бидат известени за состојбите во општественото живеење на граѓаните во Р. Македонија, вклучително и Ромите.
8. Ромските НВО треба да ги користат повеќе социјалните медиуми со цел да ја информираат општата јавност како одговор на недостаток на медиуми што известуваат за работата и интересот на ромската заедница.

2.8. КУЛТУРА

ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ПРИПАДНИЦИТЕ НА РОМСКАТА ЗАЕДНИЦА

Во светот се претпоставува дека живеат 10 до 12 милиони Роми речиси на сите континенти. Нема начин да се знае нивниот точен број, бидејќи тие не се заведени во повеќето официјални пописи и особено е голем бројот што не се декларираат како Роми со што точниот број останува неутврден.

Во Р. Македонија, по пописот од 2002 година, утврдено е дека 54.879 или 2,66% од вкупниот број

жители во државата се припадници на ромската заедница, но оваа статистика, според невладините организации што прават анализи и истражувања, укажува дека оваа бројка во изминатите 11 години од последниот попис е значително зголемена. Но, во недостаток на официјални податоци не може да се утврди точно колку е бројот на жители-припадници на ромската заедница. Ромите претежно се концентрирани на периферијата од градовите што со текот на времето и со проширувањето на градовите се наоѓаат во централните градски подрачја, додека, пак, бројот на Роми кои живеат во рурални средини е особено мал. Постојат голем број населби што се населени претежно со ромско население, како што е Средорек во Куманово, Баир во Битола, Тризла во Прилеп и други, додека општината Шуто Оризари е единствена општина во Европа каде што доминантен број граѓани се припадници на ромската заедница и каде што градоначалникот е исто така припадник на ромската заедница.

Ромите во светот се организираат преку учество на светски конгреси од кои на првиот конгрес одржан во Лондон се донесени повеќе декларации што се од историско значење за зацврстување на идентитетот на ромската нација преку прифаќање на заеднички културни обележја и тоа:

- да се нарекуваат Роми (што во превод значи човек),
- ромска химна е Џелем-Џелем,
- ромското знаме е поделено на зелена и сина боја што симболизираат земја и небо во средина дванаесетокрако црвено тркало што симболизира патувањето на Ромите кое и ден-денес не е завршено.

Досега се одржани осум конгреси на кои се обединуваат граѓани од ромската заедница ширум светот.

Еден од клучните сегменти е зачувување на својот идентитет, иако ромската заедница ширум светот се соочувала со вековно угнетување, протерување и етничко истребување, сепак успеваат да го задржат својот идентитет, историја, традиција и култура. Покрај овие проблеми, ромската култура успева да се одржи и покрај значителната асимилација што влијаела на дефинирањето на културните обележја и различности на ромската заедница во различни држави. Воедно, ромската заедница не беше третирана како национално малцинство согласно меѓународното законодавство поради отсуството на матична држава на Ромите, недостаток на пишани документи, сепак задржувањето на обичајното право, јазикот и историјата укажаа на потребата од нивно дефинирање како атипични малцински групи со што се овозможи еднаков пристап до меѓународните механизми за заштита на човековите права и слободи со особен акцент на меѓународната легислатива што се однесува на заштита на правата на малцинствата за државите-членки на ООН, ЕУ, Совет на Европа, ОБСЕ и други.

Воедно, со поголеми напори и организирано дејствување на меѓународни и национални ромски НВО се направи притисок врз меѓународните организации да покренат меѓународна иницијатива со цел интегрирање на ромската заедница во своите државите во кои живеат како нивни матични држави, со што почна и Декадата на инклузија на Ромите 2005-2015 како меѓународна иницијатива што почна со активности во 2003 година. Веќе во 2004 година осум држави изработија Национални акциски планови во четири области (образование, здравство, домување и вработување). Стартот на Декада на инклузија на Ромите официјално почна на 02.02.2005 година во Софија со потпишување декларација на сите осум премиери на држави што беа вклучени во Декада на инклузија на Ромите 2005-2015, како и господин Волферсон, претседател на Светска банка, и господин Џорџ Сорос од меѓународната фондација Отворено општество, со седиште во Њујорк. Од почетокот на декадата до денес се вклучени дванаесет држави во Европа, што се обврзале да го подобрат статусот и пристапот до правата на граѓаните-припадници на ромската заедница во нивните држави.

Во Р. Македонија во истиот период кога почна Декадата на инклузија на Ромите паралелно се работеше на вториот документ или Национална стратегија за Ромите на РМ изработена од д-р Наташа Габер-Дамјановска.

ПРЕГЛЕД НА КУЛТУРНИТЕ ПРАВА ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

Заштитата на културните права е вклучена во низа меѓународно-правни инструменти, како што е Универзалната декларација за човековите права (член 27) – Секој има право слободно да учествува во културниот живот на заедницата, да ужива во уметностите и да го споделува научниот развој и ползите од него. Меѓународниот пакт за граѓански и политички права од 1966 (член 27) и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права од 1966 (член 15).

Член 27: Во оние држави во кои постојат етнички, религиозни или јазични малцинства, на лицата кои им припаѓаат на таквите малцинства нема да им биде ускратено правото, во заедница со другите членови од нивната група, да ја уживаат својата сопствена култура, да ја исповедаат и да ја практикуваат својата сопствена религија или да го користат својот сопствен јазик.

Член 15: 1. Земјите-потписнички на овој пакт секому му го признаваат правото: а) да земе учество во културниот живот; б) да ужива во придобивките од научниот прогрес и неговата примена; в) да ја ползува заштитата на моралните и материјалните интереси што произлегуваат од секое научно, литературно или уметничко творештво чијшто е автор. 2. Чекорите што треба да ги преземат државите-потписнички на овој пакт со цел да постигнат полна реализација на ова право

ќе го вклучат сето она што е неопходно за зачувување, развој и ширење на науката и културата. 3. Државите-потписнички на овој пакт се обврзуваат да ја почитуваат слободата неопходна за научното истражување и креативната активност. 4. Државите-потписнички на овој пакт ги признаваат ползите што ќе произлезат од охрабрувањето и развојот на меѓународните контакти и соработка на полињата на науката и културата.

Културните права на малцинствата, тесен фокус на нашето истражување, се исто така опфатени со меѓународно-правните инструменти. Освен член 27 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, гаранции нуди и Декларацијата на ОН за правата на припадниците на национални или етнички, верски и јазични малцинства од 1992 година. Постојат и други инструменти, како Декларацијата за раса и расните предрасуди на ОН, Конвенцијата за правата на детето на ОН (1989) и Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН (чиј член 5 се однесува на еднаквото учество во културните активности). Декларацијата за правата на домородните народи на ОН исто така вклучува културни права, партиципација и пристап кон културниот живот. Во Европа, во рамките на Совет на Европа, ваков инструмент е Европската повелба за регионалните и малцински јазици од 1992 година, што го опфаќа правото на пристап и партиципација во културниот живот. Освен Советот на Европа, за културните права на малцинствата на европскиот простор важна е и рамката на ОБСЕ, во која се донесени Препораките од Лунд за ефективно учество на националните малцинства во јавниот живот од 1999 година и Насоките од Љубљана за интеграција на мултикултурни општества од 2012 година.

ЗАКОНОДАВНА РАМКА НА НАЦИОНАЛНО НИВО

Устав на Република Македонија

Член 48

1. „Припадниците на заедниците имаат право слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница.
2. Републиката им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници.
3. Припадниците на заедниците имаат право да основаат културни, уметнички, образовни институции, како и научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.
4. Припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик во основното и

средното образование на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик се изучува и македонскиот јазик.“

ЗАКОН ЗА КУЛТУРАТА

...во доменот на националниот интерес во оваа област, меѓу другото, спаѓа и... „поттикнувањето на разновидноста и разноличноста во културата; обезбедување услови за остварување и за заштита на културниот идентитет на заедниците во Република Македонија; афирмација на културата и културните различности од Републиката во странство“.

Член 8 став 2 точки 3, 5, 8

Национална стратегија за развој на културата

Анализата на Националната стратегија за развој на културата и актите што произлегуваат од неа покажува неизедначена застапеност на правата на заедниците. Станува збор за највисокиот програмски документ во областа на културата што го носи Собранието за период од пет години, заради остварување на националниот интерес во културата. Тоа е стратешки документ со кој се утврдуваат приоритети за развој на културата и се утврдуваат организациски, финансиски и административни мерки за нивно остварување. Националната стратегија содржи и акциски план за реализација со дефинирани активности и содржи индикатори за евалуација на спроведувањето на националната стратегија. Во нејзината изработката учествуваат низа претставници на граѓанското општество, а превидена е и јавна расправа пред доставувањето на Предлогот до Собранието на Република Македонија.

Во рамките на Министерството за култура се формира:

Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија.

Совет за култура (член 11)

- Стручно и советодавно тело чиј членови покрај принципот на стручност и компетентност треба да обезбедат и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во државата.

Национална стратегија за развој на културата (член 9)

- Усвоена од Собранието на РМ за период од 5 години.

Годишни програми за остварување на националниот интерес во културата (член 10). Средствата за остварување на годишните програми се обезбедуваат од Буџетот на Република Македонија и се прераспределуваат во согласност со овој закон, при што се обезбедува „целосно и континуирано остварување на дејноста на националните установи; рамноправна положба на сите субјекти независно од правниот статус, етничката или друга припадност, под еднакви услови утврдени согласно со овој закон и јавност во постапката и во актите за распределба“ (член 62).

Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија.

Член 7: „Припадниците на заедниците од член 1 став 2 на овој закон можат да основаат здруженија на граѓани и фондации заради остварување на нивните културни, образовни, уметнички и научни цели во согласност со закон“.

Специјализирани тела на национално ниво:

Агенција за остварување на правата на заедниците АОПЗ (член 2)

- Годишна програма за работа на Агенцијата што се однесува на „вработувањето согласно со принципот на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците, употреба на јазикот, образованието (основно средно и високо), културата, информирање на јазиките на заедниците и други области во кои со закон се уредени правата на припадниците на заедниците“.

Национална стратегија за Ромите во Република Македонија 2005-2015

Препораки и активности за унапредување промоција на културата на Ромите:

- Проширување на ромската програма на локалните и национални медиуми.
- Поддршка на ТВ-станици што промовираат мултијазични и мултикултурни проекти.
- Да се поттикнат сите медиуми да предизвикуваат позитивни аспекти и балансирана слика на ромскиот живот, како и да се воздржуваат од употреба на стереотипи кон Ромите.
- Обука на Ромите новинари за стандардите на ромскиот јазик.
- Присуство на едукативни програми во медиумите.

Охридски рамковен договор

Секторот за спроведување на Охридскиот рамковен договор е формиран со Одлука на ВРМ, на 05.04.2004 година, а со измените и дополнувањата на Законот за влада тој е трансформиран во Секретаријат за спроведување на Рамковниот договор. Оваа институција има обемни надлежности поврзани „со спроведувањето на Рамковниот договор и обезбедување координација на органите на државната управа, како и за вршење на други стручни работи од оваа област“ (член 40-в), како и широки овластувања по низа прашања за спроведувањето на амандманите од Уставот од 2001 година, меѓу кои влегува и културата.

Институционална анализа на националното ниво

Правниот систем на РМ изобилува со институционални решенија што го допираат прашањето за партиципацијата на заедниците во културниот живот. Во овој дел од истражувањето ќе ги анализираме овие решенија со цел да го утврдиме степенот на нивната компатибилност со стандардите на меѓународното право. Анализата ги опфаќа како институциите на национално, така и оние на локално ниво.

Собрание на РМ

Таканаречениот „Бадентеров принцип“ – специјален аранжман за гласање, предвиден во Уставот со амандманот 10 од 26 ноември 2001 година (член 69), во својот опсег ја вклучува и културата. Тој предвидува дека „за закони што директно ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употребата на симболите, Собранието одлучува со мнозинство гласови од присутните пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од присутните пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија“.

Уставот предвидува и посебно тело на ниво на Собранието со надлежности да ги разгледува сите прашања поврзани со заедниците – Комитет за односи меѓу заедниците (амандман 12, член 78 од Уставот). Комитетот го сочинуваат 19 члена од кои по седум члена од редот на пратениците во Собранието Македонци и Албанци и по еден член од редот на пратениците Турци, Власи, Роми, Срби и Бошњаци. Доколку некоја од заедниците нема пратеници, народниот правобранител, по консултации со релевантните претставници на тие заедници, ќе ги предложи другите членови на Комитетот.

Институционална анализа на локалното ниво (статути на општини)

Имајќи го предвид фактот дека културата влегува меѓу општинските надлежности, овој дел содржи анализа на статутарните одредби што ја определуваат имплементацијата на правото на заедниците ефективно да учествуваат во културниот живот на локално ниво. Анализата ги опфаќа прашањата што се однесуваат на надлежностите во културата, поточно прашањата за тоа кои органи на локално ниво ја имаат оваа надлежност. Дополнително, ги разгледуваме и можностите за партиципација на граѓаните во оваа проблематика. Разликите по овие прашања меѓу општинските статути најчесто не се големи, а при пишувањето на анализата, особено настојувавме да се задржиме врз оние решенија што овозможуваат најдобра практика.

Во согласност со член 22 од Законот за локална самоуправа, статутите на општините меѓу своите надлежностите ја вклучуваат и културата, а ова прашање е вклучено меѓу работите што ги врши советот на општината.

Видливо е дека општинските комисии за односи меѓу заедниците ја следат логиката на собранискиот комитет задолжен за истите прашања, меѓу кои е и културата. Во низа анализирани статути, оваа комисија е замислена како вистински консултативен механизам, при што експлицитно во неа не е дозволено да земат учество членови на општинскиот советот. Меѓу органите на општината надлежни за ова прашање статутите ја наведуваат можноста за формирање на најразновидни комисији, од кои некои во својот обем на работа ја вклучуваат и културата.

Сите документи што во моментот се достапни и се стапени на сила даваат насоки на меѓународно и на државно и локално ниво, културата на заедниците во нормативните акти е добро регулирана, но, за жал, во практиката малку или воопшто не се имплементираат правата и прописите.

АНАЛИЗА

Истражувањата што се дел од проектот, а се направени преку прашалници доставени до владини институции, НВО и локалната самоуправа, даваат поинаква слика за културата на Ромите, односно постојат мал дел од културните настани што се имплементираат или се финансираат од страна на државата.

Во рамките на годишната програма за 2012 година, средства во износ од 50.000 денари се доделени на Здружението „Романо Ило“ – Скопје за проектот „Саем на ромската култура“. Министерството за култура за 2012-2013 година има издвоено средства во посебна програма 12 – Декада на Ромите, што изнесува околу 500.000 денари.

- 0,17% од вкупниот буџет за 2012 година;
- 0,14% од вкупниот буџет за 2013 година.
- За жал, сумата што се одвојува, а е предвидено 500.000 денари, не е транспарентна и не се знае за што се наменети другите финансии, а како претпоставка може да се каже дека се наменети за прослава на 8 април, што е надлежност на министерот без ресор во Владата на РМ.

Воедно, треба да се потенцира од истражувањето дека во годишните проектни програми, што се отвораат во март, при аплицирањето невладините организации се натпреваруваат за средства заедно со големи културни институции, како што се Народен театар, Опера и балет, театри и други институции што се најголеми приматели на финансии од буџетот за култура. Со овој чин НВО се во подредена состојба и добиваат малку финансиски средства, да не кажеме и воопшто. Воедно, голем дел од НВО не сакаат да аплицираат, знаејќи дека тешко ќе дојдат до финансии за своите проектни идеи и замисли, а воедно и за промовирање на својата култура, традиција и историја.

Општините во своите годишни програми имплементираат и програми во сферата на културата на заедниците во особено мал обем:

Општина Куманово во својата годишна програма ги финансира Труба фест, Рома фест и 8 април и воедно може да се потенцира дека Советот на Општина Куманово донесе одлука јазиците на српската и ромската заедница, што се под 20%, да се воведени како службени јазици.

Општина Делчево, во состав на своите ингеренции, оди најдалеку, па опфатот на децата во основните училишта е 100%, а голем опфат има и во средните училишта и со сигурност може да се потенцира дека најголем дел од ромските студенти ни доаѓаат од Делчево и Берово. Позитивни примери можат да се потенцираат за прославата на 8 април, Светскиот ден на Ромите, зашто од буџетот на Општината се одвојуваат парични средства за најдобрите два ученика од основно и еден од средно училиште. Општината има вработено референт за односи меѓу заедниците и за пофалба во двете училишта се изучува ромскиот јазик како изборен предмет. Што се однесува за културните настани, Општината издвојува финансии од 20.000 денари.

Град Скопје одвојува 240.000 денари, со што се помага НВО „Романо Ило“ за имплементирање на културната манифестација Ромско лето.

Општина Штип може да се земе како пример зашто дава голем придонес за Ромите во образованието, каде што се изведува настава на ромски јазик и има двајца вработени во локалната самоуправа и секоја година за културни манифестации за промоција на ромската култура се извојуваат 90.000 денари од буџетот на Општина Штип.

Општина Кочани одвојува финансиски средства за промоција на ромската култура и за оваа година се одвојуваат 80.000 денари, а последните три години КУД „Шукарипе“ добива бесплатни простории во Мултикултурниот центар – Кочани.

Во Кичево може да се потенцира дека во двете основни училишта се одвива настава на ромски јазик и наставата ја следат 65 ученици, а Општината одвои 50.000 денари за културни манифестации.

Стратегијата што дава добри насоки со цел промовирање и зачувување на ромската култура во практиката малку се имплементира, а воедно треба да се истакне дека акциски планови од Декадата на Ромите имаат донесено повеќе градови во Р. Македонија во кои е особено значаен бројот на ромската заедница. Акциски планови се донесени во Куманово, Битола, Штип, Кичево, Тетово, Прилеп, Гостивар, Шуто Оризари, Кочани и Делчево.

Секако, и општините во своите годишни програми имаат дел каде што финансираат културни активности за ромската традиција, историја и култура.

Заклучоци

- Незначителен број на ромски деца кои се вклучени во културните активности и програми во училиштата, што негативно влијае на промовирањето на ромската култура.
- Незначителен број на ромски културни друштва и непостоење ресурси (финансиски, просторни, човечки) за нивно основање и постоење.
- Незначителен број манифестации со кои се промовира ромската култура, како што се Светскиот ден на Ромите – 8 април, ликовни колонии, музички детски манифестации.
- Средствата што ромските здруженија на граѓани ги добиваат од страна на државата не се доволни за да можат да се организираат настани за промоција на ромската култура.
- Единствено Општина Куманово има донесено одлука за воведување на српскиот и ромскиот јазик како службени јазици во општината, иако нивната застапеност во општината е под 20%.
- Отсуствуваат стратегии, планови и програми за Ромите во областа култура.
- Отсуствуваат културни настани што ќе ја промовираат ромската култура во веќе постоечките театри, опера и балет.
- Отсуствуваат списанија, книги и текстови на ромски јазик.
- Отсуствува волја за вклучување на ромскиот јазик во редовна настава во општините каде што има поголема застапеност на ромската заедница.

- Поголемо вклучување на ромските здруженија на граѓани во изработка на годишни програми, стратегии и планови во делот на културата, како на локално, така и на централно ниво.
- Организирање на културни манифестации преку кои ќе се промовира ромската култура и ќе се одбележуваат позначајни денови за ромската етничка заедница, како 8 април – Светскиот ден на Ромите, ликовни колонии, детски манифестации, музички манифестации.
- Формирање на културно-уметнички друштва за кои од страна на државата ќе бидат обезбедени финансиски средства и просторни услови.
- Формирање на Национален ромски театар, што ќе биде финансиран од страна на државата (Министерството за култура).
- Субвенции од страна на Министерството за култура за печатење книги на ромски јазик и книги со кои се промовира ромската култура.
- Активности на ромските здруженија на граѓани за создавање списанија, неделни и месечни на ромски јазик.
- Програми на ромските здруженија на граѓани за имплементирање активности за промовирање и зачувување/негување на ромскиот јазик, фолклор, традиција и обичај.
- Поголемо вклучување на медиумите во промоција на ромската култура, историја и традиција.
- Изработка на посебна стратегија за Ромите во областа култура.
- Да се следи позитивната одлука на Општина Куманово од страна на останатите општини за воведување на ромскиот јазик како службен јазик каде што постои застапеност на ромското население, а сепак е под 20%. Советот на Општина Куманово донесе одлука да ги воведат српскиот и ромскиот како службени јазици, добар пример што дава можност и други општини да го следат овој пример.
- Ромски јазик и култура од изборен предмет што сега се одвиваат во повеќе општини да премине во задолжителен, со што ќе им се даде можност на младите Роми да си го научат јазикот, азбуката, историја, култура и традиција што во моментот поголемиот дел од ромската заедница малку знаат или воопшто не знаат. Во оние училишта и општини каде што ромскиот јазик воопшто не е присутен да се направат напори за вклучување како изборен предмет или во редовна настава како задолжителен јазик.
- Да се зголеми бројот на културни манифестации ја промовира ромска култура како 8 април Светскиот ден на Ромите, ликовни колонии, детски манифестации, музички (народни, забавни, рап), воедно формирање КУД и давање на бесплатни простории.
- Формирање Ромски театар што ќе биде финансиран од страна на државата (Министерството

за култура).

- Поголемо вклучување на медиумите во промоција на ромската култура, историја и традиција.
- Поголемо вклучување на ромски НВО во изработка на годишни програми што се изработуваат во државните институции и во локалната самоуправа.
- Вработување на ромски референти во општините во кој се гледа голем напредок како за програми за интеграција на ромската заедница, се развиваат и програми во сфера на култура и културни настани и се гледа поголем напредок за ромската заедница за разлика од општини каде што нема референт.
- Да се зголеми интересот на државата за финансирање и печатење книги, списанија, неделни и месечни весници, имајќи предвид дека во овој момент нема ниту една печатена книга, списание или весник што се на ромски јазик.
- Поголемо вклучување на медиумите во промоција на ромската култура, историја и традиција, особено во документарни филмови и како позитивни примери за културни настани и за позитивни примери за интегрирани млади Роми.
- Изработка на стратегија за Роми во областа култура, што, освен на национално ниво, добро е да се даде пример и поголем дел од стратегија за култура да се применува и изработува и на локално ниво.

Добри практики во културата од другите држави

Сите меѓународни и домашни легислативи ни дава за право да кажеме дека се добро регулирани и каде што се заштитени малцинствата во државите во кои живеат, можат да ги остваруваат своите основни човекови права и, секако, културни права. Во практиката, тоа е изоставено и во многу нешта ќе треба да се поработи на таа проблематика за културните права, во блиска иднина државите ќе мораат многу повеќе да водат грижа за своите заедници во остварување на своите културни права, како на национално ниво, така и на локално ниво.

Како добар пример може да се истакне Венециско биенале, што во состав на своите активности во сферата на културата има и свој посебен павилјон во кој можат да се промовираат културни уметнички дела на Роми-уметници или дела тематски за ромската култура изработени од уметници што не се Роми.

Khamoro – на ромски значи сонце, традиционален фестивал што се одржува секоја година во Прага, Чешка, на која се промовира ромската култура, културни настани создадени од целиот свет, нивната промоција оди во повеќе културни области и тоа: традиционална ромска музика, изведувачи на современата ромска музика и светски познатиот ромски цез. Фестивалот нуди

опсег на танц и уметнички работилници, модни реви, црковни служби, филмски проекции и изложби. Најпопуларните настани вклучуваат шарени парада на уметници како историскиот центар на Прага и традиционалниот завршен гала-концерт во клубот „Саказу“ (SaSazu).

2.9. ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА

ВОВЕД

Политичката партиципација на граѓаните од ромската заедница и другите области се поврзани со пристапот до граѓански и политички права преку мерење на учеството во процесите на носење јавни одлуки и застапеност на Ромите како носители на јавни функции. Дополнително, политичката партиципација се врзува и за учеството на граѓаните во носењето на јавни одлуки на централно и локално ниво како дел од граѓанскиот сектор и цивилното општество. Согласно горенаведеното, пристапот до граѓанските и политичките права во оваа анализа опфаќа проценка на учество на ромската заедница во процесите на носење јавни одлуки преку форми на посредна и непосредна демократија. Воедно, дава краток опис на политичките партии што се регистрирани како партии што ги застапуваат интересите на ромската заедница, идентификацијата на граѓаните со партиите и проблеми со кои се соочуваат граѓаните поради манипулација со гласачкото право, како и застапеноста на Ромите како носители на јавни и раководни функции.

Во вториот дел од ова поглавје се посочени проблемите во оваа област, согласно националните и меѓународните извештаи за учеството на ромската заедница преку форми на посредна и непосредна демократија. Исто така, опфатено е и учеството во процесите на носење јавни одлуки како дел од граѓанскиот сектор и цивилното општество, опфаќајќи ја и самоиницијативноста и мобилизацијата како граѓани при повреди на човекови права и слободи.

На крајот од ова поглавје, посочени се заклучоци и предлог-решенија што би го подобриле пристапот до граѓански и политички права на граѓаните од ромската заедница и воедно нивната политичка партиципација како рамноправни граѓани во слободи и права во Република Македонија.

Генерален преглед на политичката партиципација на Ромите

Поаѓајќи од неприкосновеното право на сите луѓе да учествуваат во процесите на носење на јавни одлуки преку форми на посредна и непосредна демократија и преминот на Република Македонија

од еднопартиски во повеќепартиски политички систем, ромската заедница е застапена преку политички партии што се формирани за унапредување на правата на оваа заедница.⁹⁹ Во 1990 година во Собранието на Република Македонија се јавува една политичка партија од која до 1998 година се формираат уште две партии, додека по 2001 година бројот на партиите се зголемува односно се забележува политичко фрагментирање на веќе постоечките партии.

Денеска, согласно доставените податоци од страна на Основен суд – Скопје 2, што го води Единствениот регистар на политички партии (ЕПРП)¹⁰⁰, како активни политички партии се заведени шест партии што ги застапуваат интересите на ромската заедница. Воедно, од 2007 година, од кога се води Судскиот регистар на политички партии, согласно Законот за измени и дополнувања на законот за политички партии,¹⁰¹ не е одбиено ниту едно барање за регистрирање на политичка партија, додека, пак, избришана е една партија по барање на овластено лице од партијата.¹⁰²

Податоците од ЕПРП, како и политичката партиципација од 1990 година, до денес укажуваат на добро познавање на законската регулатива што овозможува рамноправно учество на ромската заедница во правно-политичкиот систем преку форми на посредна демократија. Како резултат на политичката активност и застапеност, во сите досегашни избори и последните предвремени парламентарни избори спроведени во 2011 година, во Собранието на Република Македонија има пратеници кои се припадници на ромската заедница. Согласно последниот собраниски состав, двајца пратеници се припадници на ромската етничка заедница, воедно и претседатели на две политички партии што ги застапуваат интересите на граѓаните.¹⁰³

Политичките партии што ги застапуваат интересите на ромската заедница не се разликуваат од останатите партии, односно формираат партии што ги застапуваат интересите на една етничка група во Република Македонија. Трендот на етно-политичка мобилизација на електоратот е застапен и кај овие политички партии на што укажува и нивната регистрација во ЕПРП како партии-претставници на ромската заедница. Воедно, имајќи предвид дека ромската заедница се смета за атипична малцинска група и ретко е признаена како посебна национална заедница,

99 Устав на Република Македонија, член 21, Закон за дополнување и изменување на Закон за политички партии, Изборен законик, Закон за универзална декларација за човекови права и слободи и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права на Обединети нации итн.

100 Одговор бр. 457/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет, 16 декември 2013 година.

101 Ибид. 101

102 Ибид. 101

103 Пратенички состав 2011-2015 <http://www.sobranie.mk/?ItemID=60FF51A678BB5545A5A83F531E8DFCE1>.

додека, пак, во Република Македонија, со измените на Уставот на Република Македонија во 2001 година или со интегрирањето на Охридскиот рамковен договор, ромската заедница се смета за конститутивна етничка заедница¹⁰⁴. Овој напредок укажува на интересот и заложбите на ромската заедница да биде препознаена како активен чинител во придонесот и развојот на демократскиот систем и во мултиетничкиот карактер на државата.

Во однос на политичката идеологија на партиите може да се констатира дека е тешко да се одреди идеолошката матрица, но таа се проценува преку коалицирањето за време на изборни периоди со поголемите партии од македонската етничка заедница¹⁰⁵. Имено, ромската заедница, согласно бројноста на гласачкото тело, е поделена помеѓу две поголеми коалиции на власт и во опозиција. Согласно горенаведеното може да се заклучи дека партиите што ги застапуваат интересите на ромската заедница се моноетнички мали партии што ги профилираат интересите преку коалицирање со поголеми политички партии со што политичката идеологија не претставува главно обележје или алатка за мобилизирање на граѓаните за разлика од етничката припадност и наклонетост кон поголемите партии од македонскиот блок.

Како заклучок што произлегува од формално-правната рамка што ги дефинира политичките права и обврски на граѓаните во Република Македонија¹⁰⁶, може да се констатира дека ромската заедница е организирана и политички застапена. Во однос на активноста на заедницата во политичко-правна смисла или учеството на граѓаните од заедницата преку форми на посредна демократија може да се констатира дека Република Македонија ја вклучува ромската заедница. Кај ромската заедница е забележан напредок и зголемување на бројот на носители на јавни функции што се припадници на оваа заедница на централно и локално ниво. Исто така, како позитивен тренд во оваа област е зголемувањето на бројот на советници од последните локални избори во 2013 година, кои се припадници на ромската заедница.

104 Преамбула на Устав на Република Македонија: „Тргнувајќи од историското културно, духовно и државно наследство на македонскиот народ и од неговата вековна борба за национална и социјална слобода и за создавање своја држава, а посебно од државно-правните традиции на Крушевската република и историските одлуки на АСНОМ и уставно-правниот континуитет на македонската држава како суверена република во Федеративна Југославија, од слободно изразената волја на граѓаните на Република Македонија на референдумот од 8 септември 1991 година, како и од историскиот факт дека Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија...“

105 Ибид. 104

106 Устав на Република Македонија, Изборен законик, Закон за политички партии, Закон за унапредување и заштита на правата на заедници кои се помалку од 20% од вкупниот број на население во РМ, Закон за локална самоуправа, начело за еднаква и правична застапеност на заедници во РМ, Закон за државни службеници, Национална стратегија за Роми – Декада на Роми 2005-2015 итн.

Во однос на учеството во процесите на носење јавни одлуки како дел од граѓанскиот сектор и цивилното општество може да се констатира дека ромската заедница е застапена во граѓанскиот сектор преку невладини организации што работат во насока на унапредување и заштита на правата на граѓаните. Исто така, во голем дел, невладините организации формално се вклучени во консултативните процеси при донесување на јавни одлуки, како и при имплементацијата на Националната стратегија за Роми на РМ преку свои претставници во извршната власт во соработка со невладини организации.

Меѓутоа, во однос на реалното учество во процесите на донесување на јавни одлуки преку форми на посредна и непосредна демократија, како и проблемите со кои се соочува заедницата при практикување на политичките и граѓанските права, сепак заедницата наидува на специфични проблеми. Понатамошниот текст се осврнува на оваа проблематика, на проблемите со кои се соочува заедницата на централно и локално ниво во областа на политичка партиципација.

Општи проблеми во областа „политичка партиципација“

За разлика од формално-правната рамка што дава позитивна слика за вклучувањето на граѓаните од ромската заедница во јавните процеси, практикувањето и пристапот до граѓанските и политичките права на граѓаните од ромската заедница преку форми на посредна и непосредна демократија укажуваат на проблеми од објективна и субјективна природа. Имено, согласно извештаите на релевантните владини и невладини меѓународни и домашни организации и тела, политичката партиципација на Ромите не може да се цени единствено преку формално-правната рамка.¹⁰⁷ Исто така, одговорите од доставените прашалници до институциите на централно ниво, локалните самоуправи и невладините организации опфатени во оваа анализа укажуваат на реални проблеми со кои се соочуваат граѓаните при практикување на граѓанските и политичките права.

Во однос на претставничката или посредната демократија, проблеми што се соочуваат политичките партии/претставници на ромската заедница се разгледуваат од три аспекти: пред, за време и по завршување на парламентарни, локални или претседателски избори.

¹⁰⁷ Office for Democratic Institutions and Human Rights THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA EARLY PARLIAMENTARY ELECTIONS, 5 June 2011 OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report <http://www.osce.org/odihr/elections/FYROM/83666>; Office for Democratic Institutions and Human Rights THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA MUNICIPAL ELECTIONS, 24 March 2013, OSCE/ODIHR NEEDS ASSESSMENT MISSION REPORT <http://www.osce.org/odihr/elections/99530>.

Предизборниот период во голем дел се осврнува на наводи за манипулација со граѓаните од ромската заедница преку искористување на нискиот образовен, економски и социјален статус од страна на политичките партии/претставници на ромската заедница за цели на коалициските партнери. Имено, според релевантните извештаи и прашалниците што беа дистрибуирани до невладините организации, граѓаните од ромската заедница се изложени на притисоци, уцени, корупција, интерполитичка вкоренета омраза поради наклонетост кон поголемите моноетнички македонски партии, јавна конфронтација помеѓу политички лидери, раслоеност и недостаток од обединување за подобро застапување и еднаков пристап до права и слободи. За време на предизборниот период, претставниците на политичките партии што ги претставуваат граѓаните од ромската заедница се конфронтираат преку медиумите. Но, не изостануваат и наводите за насилни пресметки помеѓу членови на партиите и уништување на партиските штабови, како и корумпирањето на гласачкото тело.

Во тој поглед, не случајно се јавуваат и проблеми за време на изборниот период. Во извештаите се забележува доминантност на наводите за злоупотреба на граѓаните од ромската заедница поради недостатокот на попис на население¹⁰⁸. Недостатокот на оваа информација влијае врз злоупотребата на граѓаните и нивната положба во општеството преку процесите на ажурирање на избирачкиот список, неучество на граѓаните поради недостаток на лични документи, неинформираност за граѓански и политички права и обврски, административни и законски бариери за добивање на лични документи, како и злоупотреба на матични броеви во недостаток на лични и патни исправи.¹⁰⁹ Исто така, отсуствува и казнување на политичките партии што практикуваат незаконски форми на политичка партиципација.

Во најголем дел наводите што се презентираат пред јавноста за време на изборниот и постизборниот период немаат завршница, целосна истрага и поднесување на кривична одговорност од политички партии или поединци. Како релевантен аргумент што го поддржува ова тврдење е одговорот на Државната изборна комисија (ДИК) на прашање доставено за потребите на анализата. Прашањето се однесува на тоа колку претставки се поднесени до Комисијата за изборни нерегуларности за време на предвремените избори во 2011 година и локалните избори во 2013 година и колку од нив се поднесени од страна на политички партии што ги застапуваат интересите на ромската

108 Релевантни податоците за бројноста на населението, економскиот, социјалниот и образовниот статус, како кај останатите заедници, така и кај ромската заедница, се од 2002 година на Државниот завод за статистика. Сите други податоци можат да се сметаат непотврдени и не можат да се користат како релевантен извор на информации.

109 Еден од најголемите проблеми со кои се соочуваат граѓаните од ромската заедница е недостатокот на лични документи. Овој проблем е констатиран во националните и меѓународните извештаи на повеќе релевантни владини и невладини организации и институции како и Националната стратегија за Роми на Република Македонија.

заедница. Одговорот на ДИК и во двата изборни периоди е негативен или ниту една претставка не била поднесена од страна на политички партии/претставници на ромската заедница.¹¹⁰

Овој податок укажува на две можни состојби, или дека политичките партии поднесуваат претставки како дел од пошироките коалиции или дека наводите за политичка злоупотреба сами по себе се манипулација на граѓаните и привлекување на електоратот преку популистички мерки. Несомнено, политичките партии од ромската заедница се идентификуваат со начинот и методите на политичка партиципација со поголемите партии, губејќи го во голема мера сопствениот политички идентитет и заложбата за унапредување на правата на ромската заедница. За разлика од недостатокот на претставки до ДИК, Комитетот преку прашалниците што ги дистрибуираше до невладините организации, но и во комуникација преку теренската работа и спроведените работилници дојде до следните сознанија и наводи за злоупотреба на граѓаните:

- Постојат наводи за злоупотреба на граѓаните од ромската заедница од други заедници или мобилизирање и промена на етничка припадност за потребите на друга етничка заедница. Овие наводи во голем дел се однесуваат на политички партии/претставници на турската етничка заедница. Овие наводи беа изнесени во повеќе општини, меѓу кои Скопје, Штип, Винаца и Кочани. Исто така, во посетите беше посочено дека оваа состојба треба да се провери особено во општина што не е воопшто опфатена со Националната стратегија за Роми и во ова истражување или Општина Велес.
- Постојат наводи од граѓаните за злоупотреба на нивните матични броеви во избирачкиот список. Овие наводи се однесуваат на граѓаните кои се заведени во матична евиденција, поседуваат извод на раѓање, но немаат регулирано државјанство и не поседуваат лични документи (лична карта и пасош). Овие проблеми исто така се рефлектираат и во областа на политичката партиципација со што е оневозможен пристапот до гласачкото право на определен број граѓани (види област: социјална заштита и домување).
- (Не)Учеството на жените-Ромки во политичкиот живот останува на ниско ниво. Политичките партии ретко ги вклучуваат жените во листите на кандидати со што се нарушува еднаквоста помеѓу мажите и жените во однос на политичката партиципација.
- Иако кај ромската заедница е забележан пораст со практикување на начелото за еднаква и правична застапеност, иако има зголемен број носители на јавни функции на централно и локално ниво, сепак е недоволен бројот на работни места во јавната администрација и припадници на ромската заедница кои се наоѓаат на раководни за разлика од бројот на

110 Спроведување на правата на заедниците практики, механизми и заштита <http://www.aopz.gov.mk/materijali/01%20Sproveduvanje%20na%20pravata%20na%20zaednicite%20MK.pdf>.

нераководни места. Согласно податоците од државните институции,¹¹¹ не е постигната процентуална еднаквост и правична застапеност на граѓаните согласно пописот на население од 2002 година. Имајќи предвид дека процентуалната застапеност на ова истражување се базира на податоци од 2002 година и во недостаток на податоци за тоа дали е зголемен бројот на граѓани од ромската заедница или, пак, тој е намален, може да се констатира дека во овој момент нема релевантни податоци што ќе укажат на точниот процент потребен да се постигне правична застапеност на заедницата во институциите и извршната власт.

Согласно одговорите на прашалниците доставени до невладините организации како пет клучни проблеми што се посочени во однос на политичката партиципација се наведуваат:

- Манипулацијата на политичките партии што ги застапуваат интересите на граѓаните од ромската заедница за време на избори со изборни ветувања и приспособување кон поголемите партии на партиите од македонската етничка заедница.
- Непоттикнување на Ромите своите интереси да ги остваруваат не само преку партиите од сопствена етничка заедница туку и преку другите политички партии.
- Неинформираност за неповредливоста на гласачкото право и политичките права во целост.
- Недоволната застапеност на носителите на високи јавни функции во извршната власт и раководни места во државната администрација.
- Недоволна вклученост на жените-Ромки во политичкиот живот од аспект на политичка активност како носители на јавни функции и како граѓани кои го практикуваат своето право на глас.
- Советници и комитети за односи меѓу заедниците на локално ниво недоволно остваруваат комуникација со граѓаните и не иницираат прашања од интерес на заедниците. Исто така, имајќи предвид дека локалните избори беа спроведени во 2013 година треба да се остави простор за дејствување на советниците од ромската етничка заедница и воедно да се направи проценка колку тие навистина можат да придонесат за реализација на акциските планови, локалните стратегии и имплементирањето на Националната стратегија за Роми на РМ во целост.

Постизборниот период во голем дел се посветува на меѓусебни обвинувања на политичките лидери со што дополнително се избегнуваат проблемите поврзани со неинформираноста на граѓаните за неповредливоста на гласачкото право, но и начинот на учество преку формите на посредна демократија. Исто така, поради ваквиот политички пристап ромската заедница продолжува да се соочува со тешкиот социјален и економски статус. Покрај проблемите со недостатокот на

111 Извештај за еднаква и правична застапеност на заедниците, 2012, <http://ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/Izvestaj%20-SPZ%20-za%202012.pdf>.

лични документи, како што е посочено во оваа анализа, граѓаните се соочени со низок степен на образование и информираност за начините на политичко учество и вклученост во процесите на носење јавни одлуки. Со тоа на политичките партии им се остава голем простор за манипулација за партиски, а не граѓански цели. Во однос на застапеноста на ромската заедница на локално ниво, согласно последните локални избори бројот на советници кои се од ромската етничка заедница е подобрен. Имајќи предвид дека нивната работа почна изминатата година се очекуваат повидливи резултати во наредниот период. Комитетите за односи меѓу заедниците на локално ниво (оние што се конституирани) за жал не функционираат согласно предвидените законски овластувања. Во голем дел овие тела на локално ниво се пасивни во однос на нивната работа кон која било заедница, вклучувајќи ги и правата на ромската заедница. Од друга страна, граѓаните недоволно се запознаени со овие комитети и нивните ингеренции со што е оневозможена меѓусебната комуникација.¹¹²

Оттука, неминовно е да се анализира нивото на граѓанска свесност и политичко учество, пристап до граѓански и политички права или политичка партиципација преку формите на непосредна демократија на цивилното општество. Имено, како што беше наведено во првиот дел, иако невладините организации не се соочуваат со проблеми за регистрација на здруженија на граѓани и фондации, сепак се соочуваат со проблеми со формалното учество во процесите на носење јавни одлуки. Во изминатите девет години од усвојувањето на Националната стратегија за Роми на Република Македонија, како и учеството на државата во имплементирањето на меѓународни документи што произлегуваат од Декадата на Ромите 2005-2015, невладините организации се посветени на имплементирањето на преземените обврски на државата.

Согласно анализираните извештаи на невладините организации од Република Македонија и меѓународните организации,¹¹³ може да се заклучи дека ромската заедница има воспоставено механизам за мониторирање на процесите на имплементација на преземените обврски од страна на државата. Воедно, невладините организации од Република Македонија во нивната работа се посветени на имплементирање на активности што произлегуваат од Националната стратегија. Но, во однос на проблемите со кои се соочува невладиниот сектор во речиси сите области од стратегијата е бавноста на носењето јавни политики со кои поефикасно и побрзо би се подобрил

112 Спроведување на правата на заедниците практики, механизми и заштита <http://www.aopz.gov.mk/materijali/01%20Sproveduvanje%20na%20pravata%20na%20zaednicite%20MK.pdf>.

113 European Roma Rights Center country reports <http://www.osce.org/odihr/105348>, Decade of Roma Inclusion 2005-2015, повеќе извештаи достапни на: <http://www.errc.org/>, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf, повеќе извештаи на: <http://www.romadecade.org/civilsocietymonitoring>.

општествениот статусот на граѓаните. Како дополнителни проблеми што се јавуваат во однос на имплементацијата на стратегијата се и финансиските средства што во голем дел доаѓаат од меѓународните владини и невладини организации, наспроти учеството на државата преку буџетот на Република Македонија. Согласно одговорот добиен од страна на Владата на Република Македонија, доделените средства за НВО што работат во насока на активности од Националната стратегија и за потребите на граѓаните од ромската заедница се минимални, додека во 2011 година ниту една ромска организација не добила финансиска поддршка.

Табела 1.¹¹⁴

Вкупен буџет за НВО од Влада на РМ по години	Број на здруженија на граѓани и фондации што добиле финансиска поддршка	Вкупен број здруженија на граѓани и фондации што работат за потребите на ромската заедница и добиле финансиска поддршка	Вкупен износ на доделен грант за здруженија на граѓани и фондации што работат за потребите на ромската заедница
2008 година Вкупен буџет: 15.000.000 денари	83	1	15.000 денари
2009 година Вкупен буџет: 11.870.000 денари	55	3	Сите три организации добиле по 200.000 денари
2010 година Вкупен буџет: 17.187.500 денари	56	2	Двете организации добиле по 312.500 денари
2011 година Вкупен буџет: 15.000.000 денари	48	/	Ниту една организација не добила поддршка
2012 година Вкупен буџет: 12.000.000 денари	40	1	300.000 денари
25.01.2013 година Вкупен буџет: Непознат	/	/	/

114 Одговор бр. 388/2 на барање за пристап до информации од јавен карактер поднесено од страна на Хелсиншкиот комитет до Влада на РМ, 16 декември 2013 година.

Тесната поврзаност на активностите на невладините организации со државните институции има позитивни, но и негативни ефекти врз невладините организации што ги застапуваат правата на граѓаните од ромската заедница. Претставниците на невладините организации, покрај консултативната улога, вклучени се и во процесите на имплементација на акциските планови на централно и локално ниво. На пример, во голем дел од вработените во формираните Ромски информативни центри (РИЦ) се вработени од страна на Министерството за труд и социјална политика, а доаѓаат од невладиниот сектор. Покрај работата во овие центри, продолжуваат со работа и во невладините организации од кои доаѓаат. Ваквата поставеност и во контекст на политичката партиципација може да влијае на независноста и транспарентноста на институциите и невладините организации при имплементирањето на активностите од стратегијата.

Дополнително, овој податок укажува на можноста за политичко влијание на извршните власти (независно од политичката припадност) врз невладините организации со што значително се намалува довербата на граѓаните кон носителите на јавни функции, но и невладините организации. Во разговори спроведени со граѓаните во повеќе општини веќе се јавуваат знаците на недоверба за искрен пристап за подобрување на нивниот општествен статус, изедначувајќи ја улогата на невладините организации и политичките партии. Невладините организации, пак, од друга страна се соочуваат со недостаток до финансиски средства за реализирање на активности кои би го подобриле статусот на граѓаните од една страна и зависноста од државните институции за имплементирањето на стратегијата од друга страна.

Како позитивна практика што произлегува од соработката со извршната власт, пак, невладините организации полесно ги доставуваат информациите за потребите на граѓаните од ромската заедница, како и ефектите од имплементацијата на зацртаните цели во стратегијата. Но, она што го потенцираат претставниците на невладините организации е дека не наидуваат секогаш на отворена соработка, како и прифаќање на идеите и на правилна имплементација на активностите. Како примери што укажуваат на овие појави можат да се наведат Ромските информативни центри, чијашто првична замисла како независни центри за потребите на ромската заедница преминаа во државни тела за потребите на централните институции во надлежност и контрола на МТСП.

Во неформалните разговори во сите општини при спроведувањето на работилниците констатирана е важноста и улогата на Ромските информативни центри како фокална точка на поврзување помеѓу заедницата на локално ниво со институциите на централно ниво. Но, исто така, согледани се и проблеми од недостаток на човечки и материјални ресурси за целосно функционирање, како и надзор и зголемена контрола од страна на институциите на централно ниво. Како примери што укажуваат на овие појави се недостатокот на дата-бази на податоци

за граѓаните од ромските заедници во речиси сите општини опфатени во ова истражување со исклучок на Општина Шуто Оризари во Скопје и Општина Веница.

Исто така, треба да се наспомене дека невладините организации се соочуваат и со политички притисоци доколку се противат или јавно профилираат проблеми на граѓаните од ромската заедница. Постои стравот од исклучување од процесите на носење јавни политики со што невладините организации мораат да балансираат помеѓу критичкото размислување и јавно говорење за проблемите на граѓаните од ромската заедница за сметка на имплементирање на целите зацртани во стратегијата.

Како примери што укажуваат на овие состојби се недостатокот на реакција од страна на невладините организации, но и недостаток на мобилизација и здружување при прекршување на човекови права и слободи се неодамнешните случувања во Скопје. Хелсиншкиот комитет во 2013 година работеше на два поголеми јавни случаи на прекршување на човекови права и слободи на граѓаните од ромската заедница од кои еден случај на полициска бруталност во Општина Топана и дискриминација во еден трговски центар каде што не се забележа поголема поддршка од граѓаните и невладините организации.¹¹⁵ Исто така, иако невладините организации потврдуваат дека граѓаните од ромската заедница се дискриминирани на граничните премини и се ограничува слободата на движење, сепак недостасуваат конкретни мерки и акции што ги преземаат во оваа насока. Со исклучок на поединечни активности на невладините организации, како и нивна поголема активност на локално ниво во одредени општини, се укажува на потребата од здружување и заедничко настапување при повреди на човековите права и слободи на граѓаните.

Од друга страна, забележано е придвижување во позитивна насока на здружување помеѓу невладините организации, носителите на јавни функции на централно и локално ниво преку формирање и учество во неформални мрежи. Од податоците што се достапни забележано е формирање на неформални мрежи помеѓу невладините организации согласно одредени области на дејствување како мрежи за набљудување на имплементацијата на стратегијата и Декадата на Ромите 2005-2015, мрежи за бесплатна правна помош, борба против дискриминација, семејно насилство итн. Забележано е и поголемо учество и соработка со организации што не работат исклучиво за потребите на граѓаните од ромската заедница.

Во однос на граѓаните од ромската заедница и нивното неформално учество и активизам за подобрување на статусот, за жал нема поголеми разлики ниту придвижувања во позитивна насока. Граѓаните остануваат да бидат зависни од мобилизацијата на политичките партии и не го практикуваат правото на мирен протест или јавен собир. Во изминатата 2013 и 2012 година,

115 Месечни извештаи на МХК: <http://mhc.org.mk/reports/145#>.

иако беа забележани сериозни повреди на човекови права и слободи, немаше конкретна реакција на населението. Единствен протест на којшто присуствуваа граѓани од ромската заедница, за жал, беше за време на насилните протести на 24.12.2012 година како поддржувачи на една ромска партија.¹¹⁶

Овие состојби се резултат на повеќе фактори што придонесуваат кон оваа состојба, пред сè општествениот статус што е зависен од социоекономска зависност од државата, неинформираност за форми на практикување на директна демократија, неповредливоста на гласачко право, слобода на изразување и здружување, низок степен на образование и манипулацијата од страна на политичките партии на кривката состојба во која се наоѓаат граѓаните. Граѓаните се изложени на недостаток од елементарни услови за живот и висок степен на сегрегација во посебни ромски маала особено во град Скопје, не може да се очекува дека самостојната политичка партиципација ќе се промени во блиска иднина.

Но, за разлика од Скопје, во другите општини е забележан поголем напредок и во оваа насока, особено во општините Штип, Кочани, Прилеп, Винаца и Дебар. Граѓаните во овие општини треба да послужат како пример за унапредување на статусот на ромската заедница и еднаков третман како граѓани еднакви во слободи и права согласно Уставот и законите во Република Македонија со особен акцент на добрите практики од соживотот и вклученост на повеќе етнички заедници од Општина Дебар.

ЗАКЛУЧОЦИ

Согласно горенаведеното можат да се извлечат следните заклучоци за надминување на проблемите во областа на политичка партиципација согласно Националната стратегија за Роми на РМ:

- Граѓаните припадници на ромската етничка заедница се соодветно застапени преку моноетнички политички партии, но исто така се изложени на политичка манипулација и мобилизација за партиски цели на партиите од ромскиот и македонскиот блок.
- Граѓаните од ромската заедница се соочуваат со низок степен на политичка култура поради неинформираност за граѓанските и политичките права со што им е оневозможено активно учество во цивилниот и политичкиот живот.
- Непоседувањето на лични документи или државјанство и лична карта на граѓаните кои

¹¹⁶ Посебен извештај: Собрание на РМ, 24 декември 2012

http://mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/264/Poseben_izvestaj_-_Sobranie_24.12.2012.pdf

имаат извод од матична книга на родени овозможува манипулација со гласачкото тело, но и со процесите на ажурирањето на избирачкиот список со што е оневозможен пристапот до политичките права преку форми на посредна демократија.

- Еднаквата и правичната застапеност во однос на носители на високи јавни функции и раководни функции во јавната администрација на централно и локално ниво не е постигната, иако има подобрувања во однос на изборот на советници на единиците на локалните самоуправи.
- Учеството на жените-Ромки во политичките процеси, како и еднаквоста помеѓу мажите и жените на централно и локално ниво не е задоволителна.
- Политичките партии и невладините организации што ги застапуваат интересите на ромската заедница не успеваат да се изборат за поголемо финансиско учество на државата и одделување на финансиски средства во имплементација на Националната стратегија за Роми на централно и локално ниво.
- Локалните самоуправи не покажале или не покренале иницијатива на претходно направени анализи за потребите на граѓаните од ромската заедница за да дадат поддршка на невладините организации и политичките партии за издвојување на средства од државниот буџет за општините во однос на имплементацијата на Националната стратегија за Роми на РМ.
- Политичките партии што ги застапуваат интересите на граѓаните од ромската заедница не се обединуваат ниту кога јавно се повредени правата и слободите на граѓаните и со заеднички став особено кога станува збор за повреди на права преку форми на дискриминација или, пак, полициска бруталност.
- Дел од невладините организации што работат во насока на унапредување и заштита на правата и статусот на граѓаните од ромската заедница се соочуваат со недостаток на финансиски средства особено на локално ниво. Исто така, забележан е политички притисок што влијае на нивното работење и зависност од институциите на централно ниво како резултат на нивната работа поврзана со имплементацијата на Националната стратегија за Роми.
- Кај граѓаните од ромската заедница отсуствува самоиницијативност и мобилизација при повреда на човековите права и слободи како резултат на долготрајното исклучување од јавниот и политичкиот живот, сегрегацијата и социоекономските услови. Исто така, недостатокот од информации за формите на посредната и непосредната демократија согласно Уставот и законите во Република Македонија и влијание врз јавните политики и пристап до права и правда на граѓаните од ромската заедница дополнително ги отежнуваат процесите на целосна политичка партиципација и инклузија предвидена во Националната

стратегија за Роми.

- Граѓаните од ромската заедница во некои општини, особено на ниво на Град Скопје, покажуваат недоверба кога им пристапуваат невладини организации и претставници на институциите, разочарани од бавниот напредок за нивна целосна интеграција и унапредување на социоекономскиот статус. Претставниците на Хелсиншкиот комитет исто така се соочија со резултатите од оваа недоверба од страна граѓаните на неколку локации во Скопје. Комитетот цени дека нивниот страв и недоверба се оправдани, имајќи ги предвид условите во кои живеат секојдневно и притисоците со кои се соочуваат од закани преку политички партии, шпекулации за уривање на нивните домови или дислокација, неажурно постапување и лошо искуство со претставниците на центрите за социјална работа кога побарале помош и биле одбиени или воопшто не биле посетени итн.

ПРЕПОРАКИ

Имајќи ја предвид комплексноста на политичката партиципација и потребата од пошироко разгледување на оваа област, како и прибраните податоци за потребите на анализата и одржаните работилници на локално ниво, препораките одат во насока на промена на досегашните практики и подобрување на учеството на граѓаните од ромската заедница во секојдневниот јавен и политички живот:

- Политичките партии што ги застапуваат интересите на ромската заедница заеднички да ги застапуваат Ромите особено во случаи на потешки прекршувања на човековите права и слободи. Воедно, да направат меморандум за соработка и да покажат поголемо единство со што не би ги ставале интересите на заедницата пред партиските интереси при коалицирање со поголемите политички партии од македонскиот блок.
- Потребен е поинаков модел и пристап кон достапноста на лични документи за ромската заедница. Моменталните закони, како и специфичноста на проблемите со кои се соочуваат граѓаните не соодветствуваат со напорите на државата да го олесни патот до лични документи.
- Еднаквата и правичната застапеност во однос на носители на високи јавни функции и раководни функции во јавната администрација на централно и локално да се зголеми особено во делот на раководни функции во јавната администрација.
- Учеството на жените-Ромки во политичките процеси да се стимулира од страна на политичките партии и на граѓанскиот сектор.
- Политичките партии и невладините организации да размислат за заедничко лобирање до извршната власт за поголемо финансиско учество на државата и одделување на финансиски

средства во имплементација на Националната стратегија за Роми на централно и локално ниво.

- Локалните самоуправи да изработат свои анализи за потребите на граѓаните од ромските заедници во своите општини, а воедно да испланираат и да анализираат колку средства им се потребни за целосна интеграција на ромската заедница и барањата да ги достават до извршната власт со цел издвојување средства од државниот буџет за општините во однос на имплементацијата на Националната стратегија за Роми на РМ.
- Советниците коишто се припадници на ромската етничка заедница да воспостават подобра соработка со комитетите за односи меѓу заедниците на локално ниво доколку комитетот е формиран и да иницираат прашања од интерес за правата на заедниците под 20% во РМ. Исто така, советниците кои се припадници на ромската заедница да ги иницираат прашањата што се од интерес на Ромите и да преземат поголема самоиницијативност во носењето на соодветни акциски планови и локални стратегии што произлегуваат од Националната стратегија за Роми на РМ. Активно да се вклучат во подготовката на локални стратегии или акциски планови во претходна консултација со граѓанскиот сектор и ромската заедница, како и во промовирање и афирмација на правата и обврските на граѓаните кои произлегуваат од Уставот и законите на РМ.
- Да се обезбедат финансиски средства за невладините организации и локалните самоуправи, особено при заеднички проекти и дејствување во насока на унапредување и заштита на правата и статусот на граѓаните од ромската заедница на локално ниво. Политичките партии да се воздржат од притисоци кон граѓанските организации и институциите на централно ниво да бидат потранспарентни кон организациите и јавноста за целосно исполнување на предвидените цели и активности во Националната стратегија за Роми.
- Да се зголеми информираноста на граѓаните од ромската заедница за правата и обврските што ги поседуваат еднакво, како и сите граѓани на РМ преку форми соодветни за заедницата, односно преку директна комуникација и соработка на терен. Иако таа постои, се покажува како недоволна и очигледно е потребен нов пристап што во голем дел ќе зависи од граѓанскиот сектор и од соработката со локалните самоуправи. Особено загрижува пристапот до права и правда кај заедницата, граѓанскиот сектор да овозможи повеќе активности кон обезбедување на бесплатна правна помош, едукација и застапување пред институциите или судскиот систем кога тоа им е потребно на граѓаните.
- Граѓаните од ромската заедница се соочуваат со недоверба кон институциите на системот, но и кон партиите и граѓанските организации. Тоа е сериозен индикатор дека не гледаат видлива промена во изминатите девет години од кога е почната имплементацијата на Националната

стратегија за Роми на РМ. Во тој дел потребен е соодветен модел за пристап кон заедницата и нејзино интегрирање, имајќи ја предвид долготрајната сиромаштија и недостатокот на елементарни услови за живот и лични документи, што пред сè овозможуваат понатамошна сегрегација, а не интеграција на заедницата. Пристапот на центрите за социјална работа да се смени и нивната работа со заедницата да биде повеќе фокусирана на терен во редовна комуникација со секое семејство.

2.10. ЖЕНАТА-РОМКА И НЕЈЗИНИТЕ СПЕЦИФИЧНИ ПРОБЛЕМИ

ВОВЕД

Проблемите и потребите со кои се среќава жената-Ромка се слични со проблемите и потребите на другите жени во општеството, со тоа што таа истовремено ги чувствува и специфичните проблеми од родовата сфера што се карактеристични за ромската етничка заедница. Поради тоа, развитокот на родовите односи во ромската заедница е од примарно значење, бидејќи многу често жените-Ромки живеат во двојна дискриминација, и како жени и како Ромки. Дополнително, секогаш кога постојат консултативни и други механизми за да се олесни учеството на Ромите во таквите одлучувачки процеси, сметаме дека жените-Ромки треба да учествуваат еднакво со мажите.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА НАДЛЕЖНОСТ

Во согласност со Стратегијата за Ромите 2005-2015 година, носечки и одговорен орган за имплементација на предвидените активности што се значајни за унапредување на положбата на жената-Ромка во општеството е Министерството за труд и социјална политика. Во рамките на Министерството за труд и социјална политика е формиран Сектор за еднакви можности. Секторот за еднакви можности, пак, е формиран од Одделението за родова рамноправност и Одделението за превенција и заштита од секаков вид насилство и дискриминација.

Секторот за еднакви можности се грижи за унапредување на статусот на жените во сите области на општественото живеење и воспоставување на еднакви можности за жените и мажите, на национално и локално ниво. Овие надлежности Секторот ги реализира преку соработка со надлежните институции во државата, како и во соработка со граѓанскиот сектор и со социјалните партнери. Исто така, Секторот е одговорен за спроведување на позитивната законска регулатива

во Република Македонија, Законот за еднакви можности на жените и мажите и Националниот план за акција за родова рамноправност. Превенцијата и заштитата од секаков вид насилство и дискриминација претставуваат дел од активностите на Секторот.¹¹⁷

Покрај Министерството за труд и социјална политика, надлежни органи за имплементација на активностите што произлегуваат од Стратегијата и од Националните акциски планови, а директно ја засегаат жената-Ромка, се и Институтот за јавно здравје во рамките на Министерството за здравство, Бирото за развој на образованието како дел од Министерството за образование и наука, како и Агенцијата за вработување.

НОРМАТИВНА РАМКА

Меѓународни документи и инструменти за човекови права

Еднаквоста помеѓу мажите и жените е значајна основа што е важна за подобрување на статусот на жената-Ромка и нејзино интегрирање во општествените текови. Република Македонија е потписник на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација¹¹⁸ против жената усвоена во 1979 година (стапи на сила во 1991 година) и нејзиниот Опциски протокол од 2000 година. Врз основа на овој опциски протокол Комитетот за женски права може да прима поднесоци од страна на индивидуи или групи што се однесуваат на заштита на правата загарантирани во Конвенцијата.

Еднаквоста на сите граѓани е загарантирана и со Универзалната декларација за човекови права¹¹⁹ што е усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации во 1948 година. Друг меѓународен инструмент што ја има предвид специфичната положба на жената и ѝ нуди одредена заштита е Конвенцијата за спречување на трговијата со луѓе и жени¹²⁰, што исто така е усвоена од страна на Генералното собрание на Обединетите нации во 1949 година.

Национално законодавство

117 Месечни извештаи на МХК: <http://mhc.org.mk/reports/145#>.

118 Веб-страница на Министерството за образование и наука http://www.edulaws.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=260&Itemid=302&lang=mk.

119 http://www.dadalos.org/mzd/Menschenrechte/grundkurs_mr2/Materialien/dokument1.htm.

120 <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>.

Во Република Македонија еднаквоста на граѓаните е начело што е заштитено со Уставот на републиката. Во член 9 од Уставот е наведено: „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото уверување, имотната и општествената положба“. Врз основа на ова начело се донесени бројни други одредби во рамките на националното законодавство, па така начелото на еднаквост важи и за правото на наследување, пристапот кон вработување, како и пристапот кон образование.

Имајќи ја предвид ранливоста на жената, важно е да се истакне дека со измените на Кривичниот законик на Република Македонија во 2004 година се вовеле особено значајна законска одредба со која се санкционира семејното насилство, што се јавува како сериозен општествен проблем. Со цел поефикасно справување со овој проблем дополнителни законски измени се направени и во Законот за семејство.¹²¹

Во контекст на Стратегијата 2005-2015, Владата на Република Македонија во координација со Министерството за труд и социјална политика има подготвено Национални акциски планови за унапредување на положбата на жената-Ромка како приоритетна област од Националната стратегија за Ромите. Последниот Национален акциски план за унапредување на општествената состојба на Ромките во Република Македонија беше усвоен за периодот 2011-2013. Генералната цел на овој Национален акциски план е унапредување на статусот на жената-Ромка и нејзино интегрирање во сферите на општественото живеење преку имплементација на одредени активности што се определуваат во зависност од потребите.

АНАЛИЗА

Во текот на спроведувањето на анализата беше констатирано дека проблемите на жената-Ромка можат да се разгледуваат поединечно, но и во целост, бидејќи тие се содржани во повеќето области од Националната стратегија за Роми на Република Македонија. Со цел да не се повторуваат заклучоците во областите: социјална заштита, политичка партиципација, образование, здравство и дискриминација и човекови права ова поглавје ќе се осврне на тематика со којашто, за жал, произлегува од родовата нееднаквост или позицијата на жената-Ромка во заедницата наспроти

121 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 38/2004.

мажите. Особен проблем што произлегува од традицијата и навиките на живеење на ромската заедница, а ја засега жената-Ромка, претставува проблемот со договорените бракови. Во текот на истражувањето направено во рамките на анализата, според податоците добиени од страна на Министерството за внатрешни работи беше утврдено дека поради овозможување вонбрачна заедница со малолетно лице од родител, посвоител или старател, кривично се пријавени 117 лица. Поради фактот што не беше добиен одговор од страна на Основното јавно обвинителство – Скопје дали се преземени мерки против лицата кои ги договараат овие бракови, не бевме во можност да утврдиме дали овие случаи добиваат судска завршница.

Имајќи предвид дека кривично биле пријавени 117 лица за овозможување на вонбрачна заедница со малолетно лице укажува на тоа дека оваа практика за која се смета дека е надмината сепак е присутна во одреден број општини. Исто така, по спроведените работилници во 11 општини сè уште имаше примери во кои за брачната заедница, односно стапувањето во брак за младите девојки одлучуваат родителите.

Особено загрижува примерот во Општина Кочани за случај со малолетна девојка која поради договорен брак е испратена во Холандија, каде што била користена во синџир со трговија на луѓе. Родителите (според присутните учесници на работилницата и нивните сознанија за случајот) не биле свесни за измамата од „семејството“ коешто дошло со наводна цел да склучи договорен брак поради искуството на учесниците во синџирот со трговија на луѓе кои успеале да ги убедат родителите во наводната намера.

ЗАКЛУЧОЦИ

Иако во голем дел од општините што беа посетени присутните беа уверени дека практиката на договорени бракови со малолетни лица е минато за ромската заедница, податоците од надлежните институции укажуваат дека сепак практиката сè уште е присутна. Особено загрижуваат методите што ги користат учесниците во трговијата со луѓе и нивното познавање на состојбите во општините и традиционалните обичаи кај ромската заедница.

ПРЕПОРАКИ

Со цел да се утврдат засега недоволно познатите проблеми во оваа област и да се обезбедат податоци за малолетни лица особено со акцент на младите жени и девојки од ромската заедница и да се понуди соодветен одговор на организираниот синџир за трговија со луѓе потребна

е детална анализа за утврдување на состојбите во сите општини каде што живеат граѓани од ромската заедница. Исто така, во особено висок ризик се наоѓаат младите девојки и жени коишто не поседуваат лични документи и за кои би било тешко надлежните органи да постапуваат со цел тие да се заштитат од страна на државата.

Добрите практики се изведени од записниците што беа водени во 11 општини за време на спроведување на работилниците со цел да се запознаат повеќе граѓани и претставници на институции, општини и невладини организации од различни општини за практики што би можеле да ги добијат и да ги имплементираат во општините во кои добрите практики изостануваат.

Куманово

ДОБРИ ПРАКТИКИ

Во Општина Куманово се организира дополнителна настава за децата од прво до осмо одделение, што е задолжителна со цел децата побрзо да го совладаат македонскиот јазик и да бидат целосно интегрирани во образовниот процес. Резултатот од овие часови е видлив, нивните оценки се подобруваат, има солидни ученици и такви што се со одличен успех. Има добра соработка со наставниците од прво до петто одделение и невладината организација што работи со децата и наставниот кадар за да има подобри резултати.

Како мотивација на учениците е и следниот позитивен пример со којшто се надминуваат стереотипите и предрасудите помеѓу младите во однос на ромската заедница. Се работи за дете кое постигнува одличен успех во своето одделение и е мотивирано да учествува во изборот за претседател на одделението. По првата успешна година бил претседател уште во наредните 4 години. Неговите соученици сакаат да се дружат со него поради поддршката и вклученоста во дополнителни активности на училиштето од страна на наставниот кадар. Воедно, тој им помага на своите соученици со што не се соочил со проблем со друг соученик поради етничката припадност.

Дебар

Општина Дебар е генерално добар пример за постоење на мултикултурно функционално општествено живеење. Исто така, специфично за оваа општина е тоа што граѓаните не познаваат дискриминација. Напротив, има изразен соживот и култура на меѓусебно помагање особено за граѓаните кои имаат понизок социоекономски стандард на живеење. Ромите во Дебар имаат голема поддршка од своите сограѓани и добиваат помош, како од Општината, така и од другите етнички заедници. Интересно е тоа што во Општина Дебар нема сегрегирани маало во кое живеат граѓаните од ромската заедница, затоа што, историски гледано, ромската заедница гравитирала во централното градско подрачје, како и во останатите заедници.

Во однос на **образованието**, од она што беше кажано од страна на присутните, може да се констатира дека децата-Роми во училиштата не се дискриминирани од своите соученици, ниту, пак, од наставниците. Децата од ромската заедница добиваат помош (училиштен прибор, училишни торби итн.) на почеток на училишната година со цел да можат да ја следат наставата исто како и другите деца. Согласно изнесените податоци за време на работилницата, повеќе од 30 ученици се во средното образование, додека 20 граѓани веќе се стекнале со високо образование. Како што посочија учесниците на работилницата, еден од начините за поттикнување на децата од ромската заедница да се запишуваат на училиште е можноста да добијат стипендии од Министерството за образование со постигнат добар успех. Се намалува бројот на ученици кои имаат слаб успех или оние што не присуствуваат на настава. Исто така, во реализација е проект со кој на овие деца им се обезбедува да добијат дополнителна настава, со што би се подобрило и би се зајакнало нивното знаење и би постигнувале подобри резултати на училиште.

Во однос на **домувањето**, од присутните беше изнесен еден **случај** со семејство од ромската заедница кое живеело надвор, во близина на езерото. По дознавањето за овој случај, семејството веднаш било посетено и бил известен ЦСР, при што било побарано да им се обезбеди живеалиште. Во соработка со градоначалникот, семејството било сместено во студентскиот дом. Исто така, и децата биле запишани на училиште. Тоа било единственото семејство од ромската заедница кое немало постојано живеалиште. Во однос на **легализацијата**, има 104 куќи од кои 48 имаат добиено решение, односно се легализирани.

Општината и градоначалникот одвојуваат средства од буџетот за развој на **културата** на сите етнички заедници во оваа општина, па и за развој на културата на ромската заедница. Соработката со Центарот за социјални работи е на завидно ниво. Формирана е **Комисија за меѓуетнички односи**, што е уште еден показател за тоа дека Општина Дебар е лидер во Република Македонија кога се работи за решавање и воспоставување на добри меѓуетнички односи и промовирање толеранција и соживот. Според учесниците на работилницата, иако во Советот на Општина Дебар нема лице од ромската заедница, секогаш на седниците присуствува некој што ги застапува интересите на Ромите. Иако нема право на глас, сепак има право да иницира прашања што се во интерес и ја засегаат ромската заедница. Кога се формираат комисиите, секогаш се внимаваше да има и член кој би ги застапувал интересите на Ромите.

Виница

Во поглед на **образованието**, постојат мешани паралелки и сите деца се дружат меѓу себе без

разлика на која етничка заедница припаѓаат. Во однос на средното образование, сите професори соработуваат со Ромите, добро се однесуваат со возрасните кои учат средно, а како резултат на тоа има голем напредок. Воопшто, може да се каже дека во оваа општина не постои видлива дискриминација во рамките на образованието и образовниот процес.

Во однос на **социјализацијата** на Ромите, присутните наведоа дека во Општина Винаца постојат две дискотеки во кои младите прават забави, па меѓу нив се и ромските забави на кои присуствуваат и Македонци и Турци, без разлика на тоа што забавите ги организираат Роми во договор со сопствениците на дискотеките и младите се дружат и се забавуваат. За разлика од претходно, се забележува и присуството на младите Роми во локалните кафулиња што се наоѓаат во центарот на градот, што порано не било случај, бидејќи тие доаѓале само до паркот да се прошетаат и се враќале во своето маало. Социјализацијата на младите Роми во Општина Винаца се подобрува со текот на годините.

Прилеп

Во однос на застапеноста на Ромите во Општина Прилеп може да се констатира дека се зголемува бројот на вработени граѓани од ромската заедница во општинската администрација. Исто така, во Советот на општината има избрани советници кои се од ромската етничка заедница. Во областа на домување е подобрена инфраструктурата во две ромски населби. Еден милион денари се обезбедени од Министерството за транспорт и врски и четиристотини илјади денари се обезбедени од Општина Прилеп за реализација на инфраструктурен проект, улично осветлување и канализација. Во однос на легализацијата на бесправно изградени објекти има поднесено 220 барања со целосна документација и постапката е во тек.

Тетово

Во однос на прашањето за **застапеноста на Ромите** може да се констатира дека тие се вклучени во администрацијата, образованието, културните настани, активни се и им се дава приоритет на програмите што ги доставуваат до Општината. Има добра соработка помеѓу РИЦ Тетово и раководителот од областа на **здравството**. Странките се препраќаат од страна на здравствените медијатори до РИЦ доколку имаат некаков проблем. Здравствените медијатори излегуваат во пресрет кога се појавуваат проблеми кај припадниците на ромската заедница.

Кочани

Во однос на **образованието**, на децата кои учат во училиштето што се наоѓа подалеку од ромското маало им се даваат одредени повластувања, бесплатен превоз, храна, прибор. Исто така, постои едно одделение во општината што се грижи посебно за оваа популација, се даваат насоки, им се помага да се едуцираат, им се посочуваат конкретни примери кои се нивните права и обврски.

Во делот на **социјална заштита**, Општина Кочани ги прифаќа сите проекти на Владата како добра практика. Има програма за ран детски развој, каде што се вклучени претежно децата-Роми. Исто така, има проект за инклузија на деца-Роми што се спроведува веќе седум години, во рамките на кој 26 деца-Роми се запишани во градинка без поголеми проблеми. Ромите се вклучени во мерките што ги спроведува општината. Во рамките на програмата за социјална заштита има неколку мерки меѓу кои: бесплатни билети за лекување надвор од градот, добивање лекови што не се на позитивната листа и добивање на материјална помош за санација на индивидуални згради што се во фаза на распаѓање. Од страна на присутните беше констатирано дека 95% од корисниците на овие услуги се Роми.

Во соработка со општината, Центарот за социјална работа и Германската меѓународна асоцијација – ГИС во рамките на проектот формирана е **Канцеларија за социјални услуги**, а проектот е поддржан и од МТСП. Се формира и координативно тело што ќе работи на идентификување и решавање на проблемите од социјалната сфера. Исто така, има обезбедено и возило што ќе се користи за работа на терен еднаш неделно. Во овој проект се вклучени пет општини: Пробиштип, Куманово, Дебар, Кочани и Арачиново. Главен акцент се става на центарот за социјални услуги. Целта на овој центар е информирање на социјалните категории во кои спаѓаат и Ромите. На овој начин ќе се направи појасна слика за социјалните категории и нивните потреби.

Во однос на **семејното насилство** зголемен е процентот на пријавување од страна на жените. Шелтер-центарот ги задоволува потребите и исполнети се потребните стандарди. Жените кои доаѓаат да пријават семејно насилство се советувани и веднаш се поведува постапка преку стручен тим.

Во општината е **вработен припадник на ромската заедница** како самостоен референт за етнички прашања. Има и еден припадник од ромската заедница од дипломираните Роми-правници, кој волонтирал и веќе е покрената постапка за негово вработување.

Општина Кочани е единствената општина во којашто е изработена посебна и сеопфатна **Стратегијата за решавање на ромски прашања**.

Од Ромите кои немаат **лична документација**, од вкупната бројка, на 247 лица кои не биле евидентирани во матичната евиденција им се обезбедиле документи. Останати се околу 20 случаи што се специфични и за кои е потребна соработка со извршната и законодавната власт на централно ниво.

Во однос на **застапеноста на Ромите во локалната самоуправа**, вработени се тројца граѓани припадници на ромската заедница од кои еден работи во Ромскиот информативен центар, а другите во општината.

Во однос на **електронските здравствени картички**, во рамките на локалната самоуправа ангажиран бил волонтер од невладината организација кој за три месеци поминал околу 2.000 барања. Тој бил платен од локалната самоуправа и Фондот за здравство. Исто така, претставници од локалната самоуправа им помагаат на граѓаните кои не знаат, не се писмени и не можат да ги пополнат формуларите за добивање на електронска здравствена картичка.

Штип е една од општините што меѓу првите воспоставиле **здравствени медијатори**. Во 2011 година имало три девојки кои работеле како здравствени медијатори, од нив останата е само една, но општината е во преговори за вработување на уште една од овие девојки која има завршено обука. Со оглед на фактот дека веќе почнуваат и други општини да вработуваат здравствени медијатори, присутниот претставник од локалната самоуправа смета дека преговорите ќе завршат успешно. Нивна задача е да ги идентификуваат сите деца кои не се вакцинирани (околу 250) и во соработка со патронажната служба да ги посетат сите семејства во кои живеат овие деца и да направат евиденција за тоа колку од нив примиле вакцина. За лицата кои се корисници

на постојана парична помош, трудовите инвалиди и корисниците на социјална помош се носи решение со кое се ослободуваат од партиципација за добивање на здравствени услуги.

Во однос на **образованието** има 36 ученици од ромската заедница кои се запишани во медицинско училиште. Во последните неколку години, поголемиот број деца од ромската заедница кои завршуваат основно образование се запишуваат на медицина. Има четири студенти запишани на Медицински факултет.

Скопје

Позитивна мерка е интеграцијата на децата-Роми во образовниот систем и предучилишното образование. На тој начин тие би имале еднаков третман како и сите други граѓани. Од 1 јануари ќе бидат вработени 19 негувателки кои ќе се грижат за овие деца.

Во однос на **здравството**, ромските невладини организации во Скопје имаат добра соработка со Државниот санитарен инспекторат и Комисијата за заштита на правата на пациентите. Во врска со **електронските здравствени картички**, во Општина Шуто Оризари има добра соработка со матичните лекари. Имено, волонтери ги посетуваат матичните лекари и постои евиденција кај кој лекар колку пациенти има, на кои им недостасуваат овие картички со име, презиме и адреса. Во однос на **личната документација**, во Општина Шуто Оризари околу 80% од лицата-припадници на ромската заедница имаат **лични карти**. Притоа, искористена е законската можност за ослободување од такси за примателите на социјална помош, можност за која институциите не ги информирале граѓаните. Завршена е втората фаза на правење ДНК-анализа на лица кои не се регистрирани, се чека вадењето на лична документација.

ЗАКЛУЧОК

ГЕНЕРАЛНИ ПРЕПОРАКИ

- Да се разгледа можноста за продолжување на поставените рокови за поднесување барање за легализација од страна на Роми кои во 2011 година немале лични документи, а општините при усогласувањето на урбанистичките планови да ги вметнат бесправно изградените објекти во сопственост на Роми.
- Да се разгледа можноста за додавање одредба во Законот за легализација на бесправно изградени објекти со којашто ќе им се даде можност на сите граѓани, согласно одредбите на овој закон, да ги легализираат своите објекти и по изминување на предвидените рокови, ако докажат дека поради објективни причини (недостаток на лични документи, материјална и финансиска состојба, неевидентирани во матична книга на родени или непоседување државјанство) биле спречени да поведат постапка во законски предвидениот рок.
- Да се зголеми бројот и износот на стипендиите за школување и специјализација на Ромите, да се организираат поголем број на бесплатни обуки и тренинзи и да се организираат информативни кампањи за запознавање на Ромите за посебните политики и програми наменети за нив.
- Менување на Законот за државјанство на начин што условите, предвидени во Законот, ќе бидат приспособени на состојбата и условите за живот во кои живеат Ромите и ратификација на Конвенцијата за статусот на лицата без државјанство и олеснување на постапката за евиденција во матичната книга на родените и добивање на лични документи.
- Зголемување на социјалната парична помош и утврдување на минимален приход на годишно

ниво, што нема да биде пречка за остварување на правото на социјална парична помош.

- Вработување на поголем број на стручен медицински персонал кои се припадници на ромската етничка заедница и сензибилизација на оној медицински персонал кој работи со пациенти од ромската етничка заедница, како и издвојување на повеќе средства за унапредување на здравјето на оваа ранлива категорија на граѓани.
- Да се преземат активности преку кои ќе се зголеми бројот на ученици од ромската етничка заедница во процесот на образование и активности преку кои ќе се превенира нивното исипување, како и преземање мерки за целосно интегрирање на учениците-Роми од аспект на спречување на дискриминацијата и сегрегацијата насочена кон оваа етничка заедница.
- Потребно е поголема заложба од страна на државата за поголем финансиски придонес во областа на култура за мнозинските етнички заедници во Република Македонија, особено за граѓаните припадници на ромската заедница. Исто така, да се следи позитивната практика на општините што воведуваат ромски јазик како службен јазик во општините каде што ромското население е застапено со 20%.
- Спречување на дискриминаторски говор со користење придавки и додавки што ги стереотипизираат граѓаните од ромската етничка заедница при пренесување информации до јавноста во вид на соопштенија, колумни, ставови и сл. Особено загрижува неизрекувањето на законски предвидените санкции во случаи кога е повредена административна или судска постапка што укажува на неефикасност на механизмите за заштита од дискриминација.
- Политичките партии што ги застапуваат интересите на ромската заедница да се заложат за граѓаните и соодветно да ги артикулираат нивните потреби во извршната или законодавната власт, особено за издвојување на поголема финансиска поддршка со одвојување средства од државниот буџет. Заеднички реакции при прекршувања на човековите права и слободи независно од основите и да се изборат за побрзо завршување на постапките за издавање на лични документи.
- Во однос на жените-Ромки потребни се мерки за нивно афирмирање, социоекономско зајакнување и охрабрување да се вклучат во сите сфери на општественото живеење. Особено внимание треба да се посвети на малолетните лица коишто влегуваат во договорени бракови од страна на надлежните институции.
- Поголем интерес, ажурност и учество на локалните самоуправи во носење на локалните акциски планови, како и обезбедување на финансиски средства од општините за секој од плановите.
- Зголемување на капацитетите (човечки и материјални) на Ромските информативни центри и отворање на нови центри во општините каде што има ромска заедница.

- При носењето на нови стратегии за вклучување на ромската заедница од страна на државните институции задолжително да се направи анализа на состојбите на теренот на целата територија на Република Македонија затоа што Националната стратегија за Роми 2005-2015 опфаќа само 10 општини. Исто така, државата да не поддржува стратегии за кои претходно не е обезбедена финансиска поддршка, односно не биле испланирани при распределба на средства од државниот буџет на РМ.
- Да се зголеми целокупното финансиско учество на државата со средства од државниот буџет за имплементација на стратегии и други активности поврзани со ромската заедница во Република Македонија со цел да се обезбеди одржливост на секоја активност во периодот на имплементација со што ќе се смали зависноста и непредвидливоста на финансии од меѓународната заедница и донатори.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

МЕЃУНАРОДНИ ИЗВЕШТАИ:

European Roma Rights Centre, *Macedonia Country Profile 2011-2012*, Достапен на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-country-profile-2011-2012.pdf>. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, *Living conditions of the Roma: Substandard housing and health*, 2012. Достапен на: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2012/02/en/1/EF1202EN.pdf>. Office for Democratic Institutions and Human Rights THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA EARLY PARLIAMENTARY ELECTIONS 5 June 2011 OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report <http://www.osce.org/odihr/elections/FYROM/83666>; Office for Democratic Institutions and Human Rights THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA MUNICIPAL ELECTIONS, 24 March 2013, OSCE/ODIHR NEEDS ASSESSMENT MISSION REPORT <http://www.osce.org/odihr/elections/99530>. Спроведување на правата на заедниците, практики, механизми и заштита <http://www.aopz.gov.mk/materijali/01%20Sproveduvanje%20na%20pravata%20na%20zaednicite%20MK.pdf>. European Roma Rights Center country reports <http://www.osce.org/odihr/105348>, Decade of Roma Inclusion 2005-2015, повеќе извештаи достапни на: <http://www.errc.org/>, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf, повеќе извештаи на: <http://www.romadecade.org/civilsocietymonitoring>. European Roma Rights Centre: Regarding EU Accession Progress for Consideration by the European Commission during its 2013 Review European rights <http://www.errc.org/cms/upload/file/ec-progress-report-macedonia-2013.pdf> p.3. European Roma Rights Centre: Regarding EU Accession Progress for Consideration by the European Commission during its 2012 Review European rights <http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-macedonia-2012.pdf> p.1. Извештаи за напредокот на Република Македонија: <http://www.sobranie.mk/?ItemID=D8CBFCB28DD4314CB2FF01089FFD8115>.

НАЦИОНАЛНИ ИЗВЕШТАИ:

Државен завод за статистика, *Статистички годишник 2013*, 20 јуни 2013 година.
Декада на вклучување на Ромите – Република Македонија, *Акциони планови*, 2004.
Република Македонија, *Извештај за напредокот во спроведувањето на Декадата за инклузија*

на Ромите 2005 - 2015 за 2012 година, Достапен на: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9276_file10_progress_report_mk.pdf.

Меѓународна конференција за вработување и вработливост на Ромите „Пристојна работа за Ромите“, Декада на вклучување на Ромите 2005-2015, *Извештај*, 1-2 декември 2011, Скопје, Република Македонија.

Државен завод за статистика, *Пазар на трудот*, Соопштение бр. 2.1.13.33, 17 декември 2013 година, стр. 63.

Месечни извештаи на МХК: <http://mhc.org.mk/reports/145#>.

Посебен извештај: Собрание на РМ, 24 декември 2012

http://mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/264/Poseben_izvestaj_-_Sobranie_24.12.2012.pdf.

Декада на вклучување на Ромите – Република Македонија, *Акциони планови*, 2004, стр. 21-28.

Народен правобранител, *Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2012 година*, април 2013 година, <http://ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/Izvestaj%20-SPZ%20-za%202012.pdf>.

Годишен извештај на Народниот правобранител за 2012 <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/GI-2012.pdf>.

Годишен извештај на Народниот правобранител за 2011 <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2012/Izvestaj%202011-MK.pdf>.

Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија во 2012 година

http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf.

ПОЛИЦИСКО МАЛТРЕТИРАЊЕ ВО СЛУЖБАТА ВО НАСЕЛБА ТОПААНА – Месечен извештај на Хелсиншкиот комитет за април – мај 2013

http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/417/Kvartalen_izvestaj_April_-_Juni_2013.pdf“, 5 мај 2013 година.

Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија во 2012 година

http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file11_mc_civil-society-monitoring-report_mc.pdf.

Од прегледот на трговски радиодифузни друштва што емитуваат ТВ-програма на јазиците на етничките заедници.

Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=702&Itemid=342&lang=mk.

Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_

content&view=article&id=703&Itemid=343&lang=mk.

СООПШТЕНИЈА ОД ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ ВО РМ:

Соопштение на Мрежата за заштита од дискриминација за осуда на случајот http://www.mhc.org.mk/announcements/114#.Uuvpkvl_vfI.

Соопштение на Мрежата за заштита од дискриминација за поднесената кривична пријава http://www.mhc.org.mk/announcements/140#.UuvjSvl_vfI.

НАЦИОНАЛНА ЗАКОНОДАВНА РАМКА:

Министерство за труд и социјална политика, *Стратегијата за Ромите во Република Македонија*, јануари 2005 година, стр. 25-33.

Достапни на: http://mtc.gov.mk/new_site/mk/storija.asp?id=612.

Стратегија за интензивирање на социјалната инклузија на Ромите во системот на социјална заштита во Република Македонија за периодот 2012-2014 година <http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=6FC822BBA79A61429117F41943673AE4>.

Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/nasilstvo_strategija_mkd.pdf.

Веб-страница на Министерството за образование и наука <http://www.mon.gov.mk/index.php/ministerstvo/2010-05-14-08-54-49>.

Устав на Република Македонија: <http://www.sobranie.mk/?ItemID=A431BEE83F63594B8FE11DA66C97BEAF>.

Национална програма за развој на образованието во РМ – 2005-2015 <http://www.npro.edu.mk/dokumenti/strategija-mk.pdf>.

Веб-страница на Државниот санитарен и здравствен инспекторат <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2013/01/dszi-nadleznosti.pdf>.

Веб-страница на Министерството за труд и социјална политика <http://www.mtsp.gov.mk/default.asp?ItemID=C5E5F7A66BF70A48ACB9E5E8B2E1024D>.

Закон за дополнување и изменување на Закон за политички партии.

Изборен законик.

Закон за унапредување и заштита на правата на заедници кои се помалку од 20% од вкупниот број на население во РМ.

Закон за локална самоуправа.

Начело за еднаква и правична застапеност на заедници во РМ, Закон за државни службеници.

Министерство за труд и социјална политика [http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Sektor_za_Ednakvi_moznosti_MKD\[1\].pdf](http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Sektor_za_Ednakvi_moznosti_MKD[1].pdf).

Веб-страница на Министерството за образование и наука http://www.edulaws.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=260&Itemid=302&lang=mk.

Република Македонија, Охридски рамковен договор, Анекс Ц, Имплементација и мерки за градење доверба, култура, образование и употреба на јазиците.

Имплементација на правото на ефективна партиципација на заедниците во културниот живот – Д-р Мелина Гризо.

Стратегија за Ромите – Наташа Габер-Дамјановска.

Закон за Култура на Р. Македонија и Национална стратегија за развој на културата.

Пратенички состав 2011-2015 <http://www.sobranie.mk/?ItemID=60FF51A678BB5545A5A83F531E8DFCE1>.

МЕЃУНАРОДНА ЗАКОНОДАВНА РАМКА:

Стапена на сила во 1969 година http://www.nesri.org/sites/default/files/International_Convention_on_the_Elimination_of_All_Forms_of_Racial_Discrimination.pdf.

Стапена на сила во 1981 година http://www.nesri.org/sites/default/files/Convention_on_Elimination_of_All_Forms_of_Discrimination_Against_Women.pdf.

Стапена на сила во 2006 година http://www.nesri.org/sites/default/files/Convention_on_the_Rights_of_Persons_With_Disabilities.pdf.

Совет на Европа, Рамковна конвенција за штита на националните малцинства – член 9, Ратификувана од Собранието на Република Македонија, 27 февруари 1997 година.

Светска здравствена организација. 1946. [www.who.int/bulletin/archives/80\(12\)981.pdf](http://www.who.int/bulletin/archives/80(12)981.pdf) – *WHO definition of Health*, Преамбула на Уставот на Светската здравствена организација, усвоена од Меѓународната здравствена конференција, Њујорк, 19-22 јуни 1946; потпишана на 22 јули 1946 од претставниците на 61 држава (Официјални документи на СЗО, број 2, страница 100) и влегле во сила на 7 април 1948.

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права“, ратификуван од страна на Република Македонија на 18 јануари 1994 година.

Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства – Советот на Европа – Република Македонија ја потпишува на 25 јули 1996 година, а ја ратификуваше на 10 април 1997 година.

Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of

Others, Approved by General Assembly resolution 317 (IV) of 2 December 1949 <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>.

СЛУЖБЕНИ ВЕСНИЦИ

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 103/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011, 51/2011; 6/2012; 100/2012 и 24/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 44/1995; 24/1996; 34/1996; 35/1997; 82/1999; 29/2002; 40/2003; 42/2003; 67/2004; 55/2005; 113/2005; 35/2006; 30/2007; 49/2007; 81/2008; 92/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011; 51/2011; 6/2012; 100/2012 и 24/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013 и 24/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 43/2012; 145/2012; 87/2013 и 164/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 25/2000; 34/2000; 96/2000; 50/2001; 11/2002; 31/2003; 84/2005; 37/2006; 18/2007; 36/2007; 82/2008; 98/2008; 6/2009; 67/2009; 50/2010; 156/2010; 53/2011; 26/2012; 16/2013; 91/2013 и 187/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 82/2008; 12/2009 и 53/2011.

Службен весник на Република Македонија“, бр. 37/1997; 25/2000; 101/2000; 50/2001; 25/2003; 37/2004; 4/2005; 50/2006; 29/2007; 102/2008; 161/2008; 50/2010; 88/2010; 51/2011; 11/2012; 80/2012 и 114/2012.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 99/2009; 57/2010; 36/2011; 54/2011; 13/2012; 55/2013 и 163/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 23/2011; 54/2011; 155/2012; 53/2013 и 72/2013.

„Службен весник на СРМ“, бр. 36/1990 и „Службен весник на Република Македонија“, бр. 62/1992; 7/1998; 24/2003 и 24/2011.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 18/2001; 92/2008; 139/2009 и 35/2010.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 130/2009; 124/2010; 18/2011; 36/2011; 54/2011; 13/2012; 144/2012; 25/2013; 79/2013; 137/2013 и 163/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 17/2011; 53/2011; 144/2012; 153/2012; 25/2013; 137/2013 и 163/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 51/2005; 137/2007; 151/2007; 91/2009; 124/2010; 18/2011; 53/2011; 144/2012; 55/2013 и 163/2013.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 2/1994.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 5/2002.

„Службен весник на Република Македонија“, бр. 68/1992.
 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 104/00, 97/01 и 8/02 – вон сила.
 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 51/03, 55/06, 50/07, 30/08 и 162/08.
 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 167/12.
 „Службен весник на Република Македонија“, бр. 38/2004.

ОБЈАВЕНИ ТЕКСТОВИ ВО МЕДИУМИ:

Профил на „лажни азиланти“: <http://www.sitel.com.mk/mk/jankulovska-mvr-go-utvr-di-profilot-na-lazhnite-azilanti>.

Профил на „лажни азиланти“: <http://telma.com.mk/index.php?task=content&cat=1&rub=15&item=22293>.

Профил на „лажни азиланти“: <http://a1on.mk/wordpress/archives/69699>.

Граѓански дневник <http://www.uslugi.gov.mk/GrDnevnikDownload.aspx?OrganID=2D46106D10D34CDoB28C7FoA45509CA9>.

Комисија за заштита од дискриминација: <http://www.plusinfo.mk/vest/87525/Komisijata-za-zashtita-od-diskriminacija-ne-gi-shtiti-diskriminiranite>.

DW, Автор: Борис Георгиевски, редактор: Симе Недевски

Се молат Ромите да не прават цигански работи

<http://www.vecер.com.mk/?ItemID=88802135584FD245B9CFC4A1F1CADD27>.

Информации добиени од институции и локални самоуправи достапни во архива на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија

(Footnotes)

1 Податоците за учебната 2008/09 не беа доставени од страна на давателот на информацијата.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

323.3(=214.58:497.7):364.6(047)

АНАЛИЗА помеѓу имплементација и реалност на националната
стратегија за инклузија на ромите - декада на роми 2005 - 2015 /
[автори Воислав Стојановски ... [и др.]. - Скопје : Хелсиншки комитет
за човекови права на Република Македонија, 2014. - 144 стр. : илустр.
; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 137-142

ISBN 978-608-65216-4-6

1. Стојановски, Воислав [автор]

а) Роми во Македонија - Општествена положба - Извештаи б) Роми во
Македонија - Социјална инклузија

COBISS.MK-ID 95884298

